

О.М. БІЛОУС

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ

КУРС ЛЕКЦІЙ: ДООПРАЦЬОВАНИЙ ТА ДОПОВНЕНИЙ

***Навчальний посібник
для студентів перекладацьких відділень***

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

О.М. БІЛОУС

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ

КУРС ЛЕКЦІЙ: ДООПРАЦЬОВАНИЙ ТА ДОПОВНЕНИЙ

для студентів перекладацьких відділень

КІРОВОГРАД – 2013

ББК 74.261.7
УДК 4 И (07)

Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. *Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень.* – Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – 200 с.

ISBN 966-8089-01-4

РЕЦЕНЗЕНТИ: **А.Й. Паславська**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка

Н.Ф.Гладуш, кандидат філологічних наук, професор, проректор Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні

Навчальний посібник укладений на основі лекцій із теорії та практики практики перекладу, які читаються на факультеті іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. У конспективній формі розкривається програмний курс лекційних занять.

Для студентів перекладацьких відділень університетів та педагогічних вузів.

Друкується за рішенням вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка від 31.09.12 р. (протокол № 1).

ISBN 966-8089-01-4

ББК 74.261.7
УДК 4 И (07)

© О.М.Білоус, 2013

ПЕРЕДМОВА

Перекладознавство як самостійна дисципліна і як розділ мовознавства започаткувалося у 30-х рр. ХХ століття. На сьогодні ця галузь наукових досліджень має досить усталені традиції. У теоретичному та лінгвістичному плані перекладознавство тяжіє до соціолінгвістики, психолінгвістики, порівняльно-історичного, типологічного та зіставного мовознавства, граматики тексту і дотичне до таких понять, як мова і мислення, мовна картина світу, мова і культура.

Пропонований навчальний посібник укладений згідно з вимогами та змістом типової програми та є спробою викладання матеріалу у руслі теорії, яка трактує переклад як акт міжмовної комунікації. Перевага цієї моделі полягає у тому, що перекладацькі прийоми розглядаються не ізольовано, а з погляду їх комунікативної установки. Суттєвим є те, що студенти здобувають знання про співвіднесеність конфігурації мовних функцій у конкретних мовах та розбіжність у засобах їх мовного вираження. Не менш суттєвим є і прагматичний аспект комунікативної теорії перекладу, яка передбачає зіставлення не тільки двох мовних кодів, але й культурних спільнот.

Основною метою навчального посібника став огляд визначень щодо об'єкта і предмета перекладу та огляд думок зарубіжних вчених, перекладознавців радянської доби і сьогодення щодо цілей і завдань науки про переклад, основ перекладацької компетенції у вигляді програмного курсу лекцій, які пройшли апробацію у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка.

Посібник покликаний сприяти більш широкому застосуванню на практиці учбового перекладу положень, які ґрунтуються на концептуальному апараті і терміносистемі комунікативної моделі.

Посібник складається з основних, на думку автора, лекцій, які є визначальними для розуміння всього курсу теорії та практики перекладу. Вони послідовно розкривають механізм перекладацької діяльності та готують майбутніх перекладачів до їхньої професійної діяльності.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Білоус Олександр Миколайович – випускник Берлінського Гумбольдт-університету, кандидат філологічних наук, професор кафедри перекладу і загального мовознавства, декан факультету іноземних мов КДПУ ім. В.Винниченка, автор більше 110 наукових статей та навчально-методичних посібників з теорії та практики перекладу, лінгвістики тексту, практичної граматики німецької мови.

ЛЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

План

- 1.1. Предмет, об'єкт і задачі лінгвістичної теорії перекладу.
- 1.2. Загальна та часткова теорії перекладу.
- 1.3. Українська школа перекладознавства.

1.1. Предмет, об'єкт і задачі лінгвістичної теорії перекладу

В час сучасної доби можна впевнено запевнити, що лінгвістична теорія перекладу міцно ствердилася як самостійна наукова дисципліна. Проте до сих пір залишається невирішеною ціла низка принципових питань, котрі визначають статус теорії перекладу. Одним із дискусивних питань серед науковців незалежної України залишається і на сьогодні питання про ПРЕДМЕТ та ОБ'ЄКТ теорії перекладу.

Початок розвитку перекладознавства в Україні і близькому зарубіжжі припадає на радянську добу, тобто на часи існування СРСР. В той час на теренах сучасної України перекладачів готували лише такі провідні виші, як Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Харківський національний університет ім. В.Каразіна та Одеський національний університет ім. І Мечникова. А перша на теринах Української РСР спеціалізована вчена рада зі спеціальності *10.02.20 – порівняльно-історичне, типологічне, зіставне мовознавство та теорія перекладу* була відкрита лише 1987 року при Одеському національному університеті ім. І. Мечникова. Пізніше захисти з перекладознавства перейшли під юрисдикцію КНУ ім. Т.Шевченка, де вже за часів незалежної України спеціальність отримала новий шифр та назву *10.02.16 - перекладознавство*. На сьогоднішній день спеціалізовані вчені ради зі спеціальності *10.02.16 – перекладознавство* діють лише у двох вишах України – в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та в Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського.

Так ось, ще за часів радянської доби велася гостра полеміка з часто протилежними думками щодо ПРЕДМЕТА та ОБ'ЄКТА теорії перекладу.

Так, радянські вчені **Ісаак Йосипович Рєвзін** та **Віктор Юлійович Розенцвейг** стверджували у своїй праці (Основи общего и машинного перевода.– М.: Высшая школа, 1964), що ОБ'ЄКТ перекладу являє собою сам процес перекладу, при якому здійснюється перехід від однієї системи знаків до іншої та який може бути описаним в семіотичних термінах. Ці автори проводять принципове розмежування між процесом перекладу та результатом перекладу.

Вони виходять з того, що традиційно наука про переклад будувалася як наука нормативна, головними завданнями якої були фіксація результату перекладу та вироблення критеріїв оцінки і якості перекладу.

Нормативна теорія перекладу вибудовувалася емпірично, на основі зіставного аналізу першотвору і перекладу. Теоретичні засади при цьому запозичувалися з лексикології, граматики, стилістики та літературознавства. При такому підході, на думку І.Й. Рєвзіна та В.Ю.Розенцвейга, неможливо досягти теоретичного пізнання процесу перекладу. Адже наука, яка прагне описати переклад як процес, має бути не нормативною, а теоретичною. Тобто вона має описувати не те, що має бути, а те, що закладено в самій природі явища.

Проти такої точки зору виступив **Олександр Давидович Швейцер /1923–2002/** (Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – М: Наука, 1988), котрий вважає, що таке категоричне протиставлення теоретичного та нормативного підходів не є оправданим. Адже виключення із розгляду результатів *процесу перекладу* неоправдано звужує ПРЕДМЕТ теорії перекладу та не сприяє виявленню його суті.

На думку вченого, переклад являє собою цілеспрямовану дію, яка відповідає певним вимогам і нормам та яка орієнтується на досягнення певного результату. Ці норми відображають ціннісну спрямованість перекладача, без врахування якої неможливо задовільно пояснити логіку перекладацьких рішень. Отже, О.Д.Швейцер включає в ПРЕДМЕТ теорії перекладу як сам процес перекладу, так і результат процесу перекладу.

Як бачимо, дослідники перекладу стараються визначити ПРЕДМЕТ теорії перекладу без врахування того, що переклад – це складне, комплексне явище, на яке впливають багато найрізноманітніших факторів.

І розуміння саме цієї обставини досягається в тій чи іншій мірі в працях **Вілена Наумовича Комісарова /24 серпня 1924, м. Ялта – 8 червня 2005, м. Москва/** (Теория перевода (Лингвистические аспекты).– М.: Высшая школа, 1990). На його думку, саме результат перекладу являє собою ту безпосередньо явну реальність, на основі аналізу якої можна зафіксувати, як відбувався процес перекладу.

Лінгвістична теорія перекладу має справу як з текстами мови оригіналу (МО) та текстами мовою перекладу (МП), так із власне процесом перетворення текстів першотвору в текст перекладу.

Проте і такий підхід не є достатнім. Адже перекладацька діяльність носить за визначенням *посередницький характер*. Завдяки перекладу забезпечується можливість міжмовної комунікації. А це означає, що для створення повноцінного перекладу тлумач має приймати до уваги особливості автора вихідної інформації та особливості адресата(тів): їхні знання, їхній досвід, а також усі інші особливості міжкультурної комунікації, які можуть впливати на хід та результати процесу перекладу.

І це означає, що ПРЕДМЕТ теорії перекладу має комплексний характер та не обмежується лише процесом перекладу і його результатом.

Лінгвістична теорія перекладу, на думку В.Н.Комісарова, розглядає переклад в широких рамках міжкультурної комунікації та вивчає усі її

аспекти та визначальні фактори, як власне мовні, так і зовнішні по відношенню до мови, які прямо чи опосередковано впливають на вибір мовних одиниць в процесі перекладу.

Отже, як бачимо із цієї полеміки, серед науковців немає єдності щодо використаної ними термінології. Перш за все привертає увагу відсутність чіткого розмежування між поняттями ПРЕДМЕТ наукового дослідження та його ОБ'ЄКТ.

На нашу думку, було б виправданим в якості ОБ'ЄКТА дослідження розглядати саме те, що дійсно належить до кола матеріальних благ світу, а в якості ПРЕДМЕТА дослідження – певну проблему, на рішення якої саме і направлене наукове дослідження.

Виходячи з цього, під **ОБ'ЄКТОМ** лінгвістичної теорії перекладу слід розуміти посередницьку перекладацьку діяльність в рамках міжкультурної комунікації, яка проявляється безпосередньо як процес перекладу та яка відображена в результатах перекладу.

ПРЕДМЕТОМ теорії перекладу слугує вивчення закономірностей процесу перекладу та факторів, які впливають на хід процесу перекладу та визначають результат перекладу.

ЛЕКЦІЯ 2.

ЗАГАЛЬНА ТА ЧАСТКОВА ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Загальна теорія перекладу – наукова дисципліна, яка вивчає за допомоги різних методів та прийомів структуру перекладу та найбільш загальні його закономірності.

Загальна теорія перекладу зазвичай притиставиться так званим частковим теоріям перекладу, які, в свою чергу, розгалужуються на два великі розділи.

Перший із них розглядає закономірні відповідності форм двох конкретних мов та регулятивні засоби переходу від конкретної мови А до конкретної мови Б, і навпаки. Це, наприклад, часткова теорія перекладу німецької і української, англійської і української, української і французької та інших мовних пар. Як бачимо, часткові теорії перекладу найтіснішим чином мають справу із зіставною (контрактивною) лінгвістикою.

Другий вивчає часткові закономірності певних видів перекладацької діяльності, притаманних саме цим видам перекладу, вказуючи на їхні відмінності від інших видів перекладу. Сюди належать, наприклад, теорія художнього перекладу тощо.

До теоретичних напрацювань цього розділу належать окремі теорії перекладу: теорія військового перекладу, юридичного, економічного, медичинського, технічного тощо.

Загальні ж закономірності перекладу як інтелектуальної діяльності, які притаманні усім видам перекладу незалежно від зіставних мов, від форми перекладацької діяльності та умов її проведення, незалежно від змісту та прагматичної спрямованості текстів перекладу, вивчаються загальною теорією перекладу.

Як не парадоксально, але переклад як одна із самих давніх та складних видів людської діяльності має досить молоду теорію. Хоча за віком вона є такою ж як генетика та кібернетика.

Так ось, для того щоб зрозуміти, в чому полягає складність перекладацьких зусиль та які протиріччя приходиться долати перекладачеві, щоб максимально об'єктивно оцінити доречність та обгрунтованість перекладацьких дій, а саме їхні «плюси» і «мінуси», необхідно виявити суттєві ознаки перекладацької діяльності та досконало вивчити її структуру.

Окрім того, слід визначити характер відносин між трьома постійними співучасниками перекладу: АВТОРОМ (ВІДПРАВНИКОМ) вихідного тексту, ПЕРКЛАДАЧЕМ та АДРЕСАТОМ (ОТРИМУВАЧЕМ) тексту перекладу.

Розпочати вивчення питань загальної теорії перекладу доречно з аналізу самого поняття ПЕРЕКЛАД.

На сьогодні відомо багато найрізноманітних визначень перекладу. Кожен дослідник, який прагне розробити власну теорію, як правило, подає і своє тлумачення об'єкту дослідження. Так, наприклад, французький тлумач та теоретик перекладу **Едмон Карі** пояснює перепиті у визначеннях ПЕРЕКЛАДУ наступним чином: «Поняття перекладу насправді є досить складним не тільки тому, що в наш час число його тлумачень різко збільшилося, але і тому, що воно постійно змінювалося протягом століть. Можливо, саме це затрудняло роздуми багатьох авторів, котрі, погоджуючись з думкою попередників або піддаючи їх критиці, самі не помічали, що не завжди говорили про одне і те ж» (Cary E. Comment faut-il traduire? – Lille, 1986).

Насправді, ПЕРЕКЛАД являє собою надзвичайно складне та багатогранне явище, описати всі суттєві сторони якого одним, навіть досить розвернутим, визначенням дуже складно, або й взагалі неможливо. Перш за все слід мати на увазі, що саме слово ПЕРЕКЛАД є багатозначним і навіть в межах даної наукової дисципліни співвідноситься щонайменше з двома різними поняттями: ПЕРЕКЛАД як певна інтелектуальна діяльність, тобто ПРОЦЕС, і ПЕРЕКЛАД як результат цього процесу, продукт діяльності, інакше кажучи, словесний твір, створений перекладачем.

Наведемо тепер деякі визначення поняття ПЕРЕКЛАД, які належать відомим вченим пострадянського простору, вітчизняним та зарубіжним дослідникам ПЕРЕКЛАДУ.

ЛЕКЦІЯ 3.

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОСТРАДЯНСЬКИМИ ВЧЕНИМИ

Олександр Моїсейович Фінкель (1899, Бахмут – 1968, Харків), мовознавець–русист в УРСР, родом з Бахмута. Закінчив Харківський Інститут Народної Освіти 1924 року. Працював в Інституті Мовознавства УАН, Харківському Інституті Народної Освіти, Інституті Журналістики, Інституті Іноземних Мов і Вчительському Інституті в Чимкенті (Казахстан). Від 1944 завідувач кафедри російської мови Харківського університету, професор з 1967 року. Автор понад 130 праць з російської мови та загального мовознавства, серед них «Теорія й практика перекладу» (1929). У 1939 році захистив кандидатську дисертацію «Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів», у 1962 році – докторську дисертацію «Похідні причинні прийменники в сучасній російській літературній мові».

Л.М.Черноватий, В.І.Карaban «ОЛЕКСАНДР ФІНКЕЛЬ – ЗАБУТИЙ ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА». – Вінниця: Нова книга, 2007. – 440 с.

Цитування з монографії подаються у авторській редакції О.Фінкеля.

«...кожне окреме слово можна перекласти без труднощів. Труднощі виникають, як тільки від окремого слова ми переходимо до мовного твору. Основна проблема тут є в різниці структур та формальних ознак людських мов при єдності їхніх функцій. Коли б різні мови, виконуючи однакові функції, мали б для цього однакові засоби – слова, синтактичні форми тощо, ніякої проблеми не було б, бо не було б різних мов. Звідси треба зробити висновок, що завдання всякого перекладу є висловити засобами однієї мови ті мовні функції, що вже в готовому виді їх дано в іншій» (с.40).

«Оскільки передача значінь кожного слова зокрема, а також передача значіння речення та змісту цілого твору (тематики) принципово жадних труднощів не становить (бо це все є явища позамовні), проблема перекладу цілком обертається на проблему стилістичну, і її можна сформулювати, як завдання відтворити та знайти адекватні стилістичні засоби, переходячи з однієї мови до іншої, та погодити їх один з одним» (с.43). «Таким чином мистецтво перекладу є не тільки в тому, щоб відтворити своєю мовою стилістичні відміни оригіналу, але в тому, щоб відтворити їх, залишаючи ту саму наперед дану тематику» (с.43).

«...переклад є не тільки відтворювання чистої ідеальної стилістики, а завжди сприймання чужої культури» (с.55) «...точність перекладу є поняття комплексне, яке складається з елементів технічного відтворювання деяких структурних моментів твору та з елементів передачі моментів культурного характеру» (с.55). **Отже перекладом треба назвати лише той випадок, коли збереження чужої стилістики не йде коштом тематики й навпаки. Домогтися в цьому рівноваги оригіналу є мета кожного перекладача; але**

вкласти це наперед у постійну та непорушну формулу, на жаль, неможливо» (виділено нами – О.Б.) (с.57)

«...ми вже знаємо, що повне відтворення всіх елементів художнього твору є мета недосяжна. Тільки через це й виникають незгоди перекладачів й можливість різних методів перекладу. Нам відомо також, що є причиною цієї неможливості: з одного боку, це причини граматикального характеру, тобто різниця в структурі мов – їхньої синтакси, лексичного складу, метричного ладу тощо, а з другого – причини соціально-культурного характеру – зміст тропіки, загальна поетика (яка завжди є в певній мірі відбиток цілокупного світогляду), історичні реалії тощо» (с.57).

«За цих умов всілякі загальні норми та правила для перекладачів є завжди занадто загальні. Ніколи не можна давати поради й запевняти, що це є єдиний та найкращий шлях для перекладу. Тим паче не можна встановлювати такі правила загалом: треба наперед визначити, в якій мірі кожний стилістичний елемент піддається перекладу; при цьому треба мати на увазі реальні можливості певної мови та специфічне її відношення до мови оригіналу. Так, для визначення якості точності та ступеня художності перекладу українською мовою не може бути байдужим, з якої мови зроблено переклад: з російської чи з санскриту. Тому, нема певної шкали оцінки перекладів: твір, що є гарний як переклад з французької мови, може бути поганим як переклад з білоруської; якість, що її не можна перейти у перекладі віршу, не досить для перекладу оповідання; нарешті, зразки різних літературних шкіл нарізно відбиваються на можливостях перекладу» (с.57).

«Часто-густо можна натрапити на вимогу офірувати точністю для збереження духу цілого твору. Перекладач, мовляв, заслуговує на похвалу через те, що він, не намагаючись передати деталі, зберіг дух поета. Найщасливіший в цьому розумінні був, здається, Жуковський. Його переклади вважалися за зразкові саме через це знамените збереження духу твору. Навіть зовсім недавно його саме за це похвалив. М.Зеров.

Але що це за дух – ніхто точно не визначив. Як повсюди, і тут цей дух є невпійманий.

Виправдуючись цим духом, багато зроблено перекладницьких зловживань. Якщо замість духа краще було б досліджено стилістику творів, не було б таких жахливих перекладів, що їх навіть „нигіліст" Писарєв не міг стерпіти. Незрозуміле, відкіля міг виникнути такий погляд, нібито точність перешкоджує художності. Мабуть тільки з свавольного та неточного тлумачення обох цих слів. Художність будь-якого твору залежить виключно від його стилістичних компонентів та їхньої цілокупності. Поза стилістикою жадної художності немає, бо стилістика, як ми наводили вище, є якраз мовна естетика. Отже, що більше стилістичних компонентів твору відтворить перекладач, дбаючи звичайно не тільки про їх передачу у розпорошеному вигляді, а також і про зв'язок їх з загальною авторовою поезикою (цебто відтворюючи їх не тільки як окремі факти, а ще як члени якоїсь системи із

їхніми зв'язками та відношенням до цілого), то більше художности матиме такий переклад. А дух прийде сам. Тому треба не офірувати точність, а, навпаки, зберігати її, якомога дбайливіше» (с.58-59).

Андрій Венедиктович Федоров (1906 – 1997), автор більше двохсот публікацій на різні теми наукового, літературного і суспільного життя, учений, під керівництвом якого було захищено більше 50-ти кандидатських та докторських дисертацій.

А.В.Федоров – відомий учений, перекладач і педагог, був завідувачем кафедри німецької філології з 1963 по 1979 рр. Ленінградського державного університету. Його наукова діяльність була багатогранною, до кола його наукових уподобань належали теорія, історія і критика перекладу, загальна та порівняльна стилістика тощо. Він органічно поєднував у собі енциклопедичні знання ученого-літературознавця, тонке дослідницьке чуття лінгвіста і чудовий талант письменника.

А.В.Федоров вважається одним із засновників радянської теорії перекладу. Його перша стаття, яка вийшла у світ 1927 року, мала назву «Проблеми віршованого перекладу». З часів появи цієї статті теорія і практика перекладу стали сенсом життя вченого.

Він одним із перших поставив перед мовознавством завдання дати визначення перекладові (для усіх його різновидів) в широкому масштабі. Він першим підняв чисто прикладне завдання перекладу тексту із однієї мови іншою до рангу глибокої мовознавчої проблеми. На початку свого творчого шляху він був практично один, та як наголошував А.В.Федоров, по-первах його ідеї багатьма вченими сприймалися як одіозні. Його книгу «Вступ до теорії перекладу» (1953) зустріли різкою критикою з боку прихильників літературознавчої концепції перекладу. На сьогодні його книга, будучи чотири рази перевиданою, є загально визнаною. В ній учений заклав підґрунття загальної теорії перекладу як наукової дисципліни, котра розглядає мовні явища, які зустрічаються в усіх різновидах перекладу, і разом з тим виявляє специфічні риси кожної з них.

ЛІНГВІСТИЧНА концепція загальної теорії перекладу, на думку багатьох фахівців, підлягає численним об'єктивним дослідженням, та найголовніше – інтенсивній практиці перекладу різними мовами. Якими б дотепними та незвичними не були перекладацькі знахідки, вони, як виявляється, повністю підпорядковуються тим закономірностям, які визначив А.В.Федоров. Наведемо деякі цитування із його фундаментальних творів.

А.В. ФЕДОРОВ: Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М.: Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002.– 416 с.

«Переклад розглядається перш за все як мовленнєвий твір в його співвіднесенні з першотвором, в його пов'язі із особливостями двох мов та із приналежністю матеріалу до тих чи тих жанрових категорій»(с.14).

«...для усіх видів (перекладацької) діяльності спільними є два положення:

1) мета перекладу – якнайближче познайомити читача (або слухача), який не володіє мовою оригіналу (МО), з певним текстом (або змістом усного мовлення);

2) перекласти – означає виразити правильно і в повному об'ємі засобами однієї мови те, що вже виражено раніше засобами іншої мови. (В правильності та повноті передачі – відмінність власне перекладу від перетлумачення, від переказу або скороченого викладу, від усіх так званих «адаптацій» (с.15).

«Переклад, як вид духовної діяльності людини, має витoki з глибокої давнини. Він завжди відігравав суттєву роль в історії культури окремих народів та світової культури в цілому. В наш час – із середини ХХ століття (після Другої світової війни) – перекладацька діяльність в усіх її проявах набрала небачених до цього розмахів завдяки все зростаючій інтенсивності міжнародних контактів. Це дає підґрунтя деяким зарубіжним авторам, які пишуть про переклад, назвати нашу епоху «епохою перекладу» (с.15).

«Переклад здавна привертав увагу письменників і вчених та викликав різноманітні принципові роздуми, які втілювалися в цілі нормативні концепції перекладу. На сьогодні – в період небувалого розширення масштабів перекладацької діяльності – не тільки з новою силою загострилася зацікавленість до неї, але й виникла все чіткіше свідомо необхідність науково систематизувати та узагальнити результати великого практичного досвіду, накопиченого в цій області, як дані критичної думки письменників і вчених минулого і сучасності.

Так, в сучасній філології розпочала розвиватися та ствердилася як особлива дисципліна теоретична наука про переклад – ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ або – ширше – «ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО» (пор. *анг.* “theory of translation” та “science of translation”, *фр.* “theorie de la traduction”, *нім.* “Theorie des Übersetzens“, „Übersetzungswissenschaft“.

Поряд з цими назвами за останній час для більш точного визначення цієї галузі філологічної науки були створені специфічні терміни: в англійській – „translatology“, в французькій – „traductologie“, „traductologic“, в німецькій – „Translationswissenschaft“, „Translationstheorie“. Поява усіх цих назв-термінів свідчить про те, що дана область отримала статус певної галузі науки (філологічної), яка має свій ПРЕДМЕТ і свої задачі.

ПРЕДМЕТОМ цієї науки є сам переклад...»(с.15-16).

«Процес перекладу, як би швидко він не здійснювався за окремих обставин, особливо сприятливих чи просто легких, неминуче розпадається на два моменти. Щоб перекласти, необхідно перш за все зрозуміти, чітко усвідомити, витлумачити самому собі те, що підлягає перекладу (за допомоги мовних образів, тобто з елементами перекладу) та критично оцінити його.

Далі, щоб перекласти, необхідно знайти, вибрати відповідні засоби вираження в мові перекладу (слова, словосполучення, граматичні форми). Таким чином, процес перекладу передбачає свідоме виявлення відносин між даними МО та МП» (с. 17).

Олександр Давидович Швейцер (1923–2002). Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Либроком, 2009. – 216 с.

“Переклад може бути визначений як: однонаправлений і двохфазовий ПРОЦЕС міжмовної та міжкультурної комунікації, під час якого на основі цілеспрямованого («перекладацького») аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), який заміняє первинний текст в другому мовному та культурному середовищах. Процес, який характеризується установкою на ВІДТВОРЕННЯ комунікативного ефекту первинного тексту, яке частково модифікується розбіжностями між двома мовами, двома культурами та двома комунікативними ситуаціями”.

Рецкер Яків Йосипович (1897, Таганрог – 1984, Москва) – російський лінгвіст, перекладач і лексикограф, класик науки про переклад, автор низки підручників та навчальних посібників, укладач фразеологічних словників.

У 1953 році він захистив кандидатську дисертацію на тему «Стилістично-граматичне значення абсолютних конструкцій в англійській мові».

Одним із найважливіших досягнень Я.Й.Рецкера в розвитку теорії перекладу вважається встановлення зв'язку між логікою і перекладом, між логічними категоріями і перекладацькими прийомами. Грунтуючись на універсальності формально-логічних категорій, він виділив сім (7) різновидів лексичних трансформацій, які допомагають розкрити значення слова мови першотвору в контексті та віднайти відповідник у мові перекладу.

Формально-логічна категорія підпорядкованості покладена в основу трьох прийомів лексичних трансформацій: *диференціації*, *конкретизації* та *генералізації* значень.

Я. Й. Рецкер сформулював уяву про моделі перекладу як про систему, котра включає в себе лексичні трансформації, еквіваленти, варіантні та контекстуальні відповідники. Лексичні трансформації належать до системи категорій відповідності, які, на його думку, можуть скласти теорію перекладу.^[3]

Основні наукові праці вченого:

• Рецкер Я. И. Стилистико-грамматическое значение абсолютных конструкций в английском языке. Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1953.

• Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика. – М.: Междунар. отношения, 1974. – 216 с.

• Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. / Дополнения и комментарии Д. И. Ермоловича. – М.: Р. Валент, 2004. – 240 с.

“Завданням перекладача є передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу при збереженні його стилістичних і експресивних особливостей. Під «цілістю» перекладу слід розуміти єдність форми і змісту на новому мовному підґрунті. Якщо критерієм точності перекладу є тотожність інформації, яка повідомляється різними мовами, то цілісним (повноцінним або адекватним) можна визнати лише такий переклад, який передає цю інформацію рівноцінними засобами.

Інакше кажучи, на відміну від переказу переклад має передавати не лише те, що виражено першотвором, але і так, як це виражено в ньому. Ця вимога відноситься як до усього перекладу певного тексту в цілому, так і до окремих його частин” (Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. –М.: Международные отношения, 1974. – С.7).

ЛЕКЦІЯ 4.

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЗАРУБІЖНИМИ ВЧЕНИМИ

Жорж МУНЕН (1910-1993)

Відомий французький мовознавець Ж.Мунен одним із перших звернувся до перекладацької проблематики. В своїх фундаментальних творах «Теоретичні проблеми перекладу» (1963 р.), в книзі «Теорія та історія перекладу» (1965 р.), в багаточисленних статтях і доповідях, які пізніше ввійшли до збірки «Лінгвістика і переклад» (1976 р.), вчений розглядає широке коло питань, які розкривають зв'язок мовознавства з теорією перекладу.

“Переклад – це мовний контакт і одночасно явище білінгвізма. Але цей особливий випадок білінгвізма на перший погляд може здатися нецікавим в силу того, що він відхиляється від норми. Хоча переклад і є беззаперечним явищем мовного контакту, його слід було б описувати як крайній, статистично рідкісний випадок, коли супротив звичним наслідкам білінгвізма він є свідомішим та більш організованим. Це випадок, коли білінгвіст свідомо веде боротьбу з кожним проявом відхилення від лінгвістичної норми, з проявами інтерференції...” Мунен Ж. *Теоретичні проблеми перекладу. Переклад як мовний контакт. В сб. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике.* – М.: Международные отношения, 1978 (С.36-41)/с.37/.

Вчений вказує на те, що «до перекладу (особливо в області театрального мистецтва, кіно та інтерпретації), звичайно ж, належать відверто нелінгвістичні, екстралінгвістичні аспекти. Але кожна перекладацька діяльність, і тут Федоров правий, містить цілий ряд (перекладацьких)

аналізів та операцій, які відносяться власне до лінгвістики, та які прикладна лінгвістична наука може роз'яснити точніше і краще, ніж простий ремісницький емпіризм. Інакше кажучи, переклад подібно медицині залишається мистецтвом, але мистецтвом, яке має наукове підґрунтя” (*Цитування за книгою Миколи Колнстянтиновича Гарбовського. «Теорія переклада: Учебник. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544 с. (с.8).*

Жорж Мунен не прагне розробити цілісну лінгвістичну теорію перекладу. Він ставить за мету розкрити величезні можливості використання понять та методів дослідження, якими оперує сучасне мовознавство, для вивчення власне перекладацьких проблем.

Ерудований лінгвіст Ж.Мунен вирішує це завдання відштовхуючись «від протилежного». *Перш за все* він розглядає на високому науковому рівні сучасні концепції про мову, котрі ставлять під сумнів саму можливість перекладу. Лінгвістичні перешколи щодо перекладу об'єднуються в три групи проблем: специфічність семантики мовних знаків, несполучуваність «картин світу», які створюються мовою для відображення позамовної реальності, і розбіжності в самій цій реальності, в культурі та цивілізації носіїв різних мов.

Розглядаючи лінгвістичні концепції значення мовного знака в наукових розвідках таких відомих мовознавців, як Соссюр, Харріс, Блумфілд, Мартіне, Єльмслев та і., Ж. Мунен звертає увагу на те, що сучасне мовознавство все ще переборює наївну уяву про мову як про інвентарний список імен, де кожне слово слугує ярликом для позначення відповідного об'єкта. Згідно такої точки зору слова різних мов – це різні позначення для однакових об'єктів. Тому відповідні слова двох мов можуть різнитися лише за формою, і їхній переклад буде зводитися до простої заміни однієї форми іншою. Сучасні концепції мови не допускають підходу до мови як до простої номенклатури. В той же час багато лінгвістичних теорій, до яких звертається Ж.Мунен, визнаючи наявність у кожного мовного знака сталого, лише йому притаманного значення, не вважають за можливе описувати таке значення з достатньою мірою об'єктивності і на цьому підґрунті пропонують обмежувати лінгвістичний аналіз лише формальною стороною мови, його планом вираження.

Оскільки переклад завжди передбачає розуміння перекладного тексту, то відмежовування значення від об'єктивного опису слугує перешкодою для теоретичного вивчення перекладацького процесу.

Другою лінгвістичною перешкодою для розробки теорії перекладу є, на думку Ж.Мунена, неогумбольдтіанські концепції у сучасному мовознавстві, котрі стверджують, що кожна мова створює власну картину світу, членує відображену в ній дійсність лише притаманним, йому способом. При цьому мова ніби то нав'язує кожному наступному поколінню такого роду картину світу, примушуючи його розпізнавати навколишній світ через концептуальну сітку даної мови. Із відомої гіпотези Сепіра Уорфа слідує, що розбіжність мов

передбачає і розбіжність логічних категорій та характера мислення у людей, які говорять різними мовами. Стверджується, наприклад, що Арістотелева логіка відображає особливості грецької мови і що якби Арістотель був індіанцем племені Дакота, то його логіка була зовсім іншою. А оскільки картини світу, які створюють різні мови, є невидимими одна одній, то зміст текста першотвору не може співпадати зі змістом текста перекладу, а отже і вся процедура процесу перекладу виявляється фікцією.

Третьою перешкодою для можливості здійснення перекладу та його теоретичного обґрунтування Ж.Мунен вважає висновки сучасної соціолінгвістики, які свідчать про суттєві культурно-етнічні особливості та які знаходять своє відображення в перекладних текстах.

Існує твердження, що культура одного народу специфічна та непрозора для іншого народу, і що кожний із цих народів володіє своїми звичаями, асоціаціями, своєю психологією, своїм відношенням до реальності. При цьому йдеться не лише про розбіжності в картинах світу, але і про те, що і самі світи є різними. Цитуючи праці Ю.Найди, Ж.Мунен вказує на труднощі перекладу, які пов'язані з особливостями екології, матеріальної культури, культури соціальної, релігійної та лінгвістичної. Як слід перекласти слово «пустеля» мовою племені, яке мешкає в гущавині тропічного лісу? Що може означати фраза «міська брама» для кочівника, який ніколи не бачив а ні міста, а ні брами? Як бути, коли в мові певного народу відсутнє поняття «брат», а існує лише «старший брат» або ж «молодший брат»? Як перекласти специфічні релігійні терміни мовою народу, який не володіє поняттями теології та ритуалу? Відмінність цивілізацій та особливо мовні розбіжності створюють серйозну перешкоду для повноцінного перекладу. Ж.Мунен не зупиняється на констатації серйозності лінгвістичних заперечень щодо «законності» та обґрунтування перекладу. Він піддіає більш детальному аналізу проблеми перекладу, котрі пов'язані зі структурою лексичного складу мови, його картиною світу та множинністю культур, доповнюючи їх розглядом синтаксичних аспектів перекладу. І в кожному із цих розділів аналізу вчений розкриває нові можливості для лінгвістичного підходу до перекладу, для успішного теоретичного вивчення перекладу за допомоги лінгвістичних термінів та понять. Так, у пов'язі з проблемою передачі в перекладі значень слів першотвору Ж.Мунен детально вивчає праці таких лінгвістів, як Л.Єльмлев, Л.Прієто, А.Мартіне та ін., в яких обґрунтовується можливість виділення в значенні знака мінімальних смислових елементів (фігур змісту). Такі компоненти значення, які виділяються шляхом зіставлення з іншими словами мови (*dürfen*=*possibilite'* + *morale*), дають можливість порівнювати значення слів різних мов, застосовуючи в процесі перекладу один і той же набір елементарних смислів.

Важливе значення для теорії перекладу відіграє і досягнення сучасного мовознавства в області опису тих додаткових компонентів в плані змісту мовного знака, котрі за звичай називаються його конотацією. Передача в

перекладі емотивних, стилістичних, образних аспектів значення може відігравати таку ж важливу роль, як і передача предметно-логічного змісту.

Ж.Мунен знову і знову обґрунтовує свій головний тезис, що сучасна лінгвістика не тільки створює труднощі для теорії перекладу, але й допомагає долати їх. Вказуючи на реально існуючі перешкоди для відтворення змісту тексту іншою мовою, лінгвістика дає можливість об'єктивно оцінити ступінь точності перекладу, виявити елементи розбіжності перекладу та першотвору та їхню комунікативну значущість.

Аналогічним чином розглядаються і проблеми перекладу, котрі пов'язані з мовною картиною світу та множинністю культур. Так, кожна мова по-різному членує дійсність, і тому багаточисленні назви *різновидів снігу* у ескімосів або ж *коней різного окрасу* в аргентинських пастухів не знаходять відповідності в мовах інших народів, створюючи тим самим певні труднощі при їхньому перекладі. Проте лінгвістика і тут вказує на обмеженість цих труднощів. По-перше, аналогічні розбіжності в членуванні дійсності виявляється і в межах однієї і тієї ж мови. Ж.Мунен відмічає, наприклад, що, хоча середньому французу відоме лише одне слово зі значенням «сніг», французькі лижники використовують цілу низку найменувань різних видів снігу, які не уступають за кількістю слів лексиці ескімосів чи лапландців. Те ж саме можна сказати і стосовно французьких фахівців з розведення коней. Наявність таких розбіжностей зовсім не перешкоджає можливості спілкування між французами та наведеними вище народами. Таким же чином такого роду розбіжності можуть долатися і в процесі перекладу. По-друге, лінгвістичні дослідження виявляють наявність в мовах багато численних універсалій, котрі відображають спільність середовища перебування, біологічного типу, сприйняття оточуючого світу та психічної організації в усіх мешканців нашої планети. До власне лінгвістичних універсалій слід додати і багато спільних елементів, властивих культурам різних народів, спільність змальованих об'єктів та ситуацій. В сучасному світі спостерігається подальше зближення культур, яке відображається в певній конвергенції мов (*лінгв. збіг ознак, властивостей у явищах, між собою не пов'язаних, незалежних*). Усе це, беззаперечно, полегшує подолання розбіжностей в мовних картинах світу в процесі перекладу.

Не слід вважати нездоланною перешкодою в процесі перекладу і розбіжність між культурами мовних спільнот. Не підлягає сумніву, що знання реальності, яка криється за текстом першотвору, є необхідними для розуміння цього тексту та його перекладу. Але факти чужої культури не є чимось незрозумілим, недосяжним для опису та вивчення. Використовуючи етнографічні дані, перекладач може успішно рішення задачу щодо відтворення чи то пояснення при перекладі особливостей культури, які відображені в значенні слів першотвору.

Серед лінгвістичних бар'єрів, котрі слід подолати перекладачеві, Ж.Мунен вказує і на розбіжності в граматичних структурах мов. І тут, одного

боку, лінгвістика виявляє можливість існування універсалій, які ґрунтуються на спільності функцій чи то способів граматичного зв'язку, рівно як і можливість прирівняння одної до іншої різнотипних структур, які приміняють різні мови в одних і тих же ситуаціях.

Ж.Мунен підкреслює відносність понять «перекладність» та «неперекладність». У процесі перекладу приходиться долати багато перешкод лінгвістичного та нелінгвістичного характеру, і кожного разу це вдається зробити в тій чи іншій мірі. Комунікація за допомоги перекладу ніколи не буває абсолютною, але в той же час вона завжди є можливою.

Ж. Мунен був одним із перших дослідників, які наблизилися до перекладацької проблематики з послідовно лінгвістичних пізнань. Його наукові праці багато в чому визначили подальший розвиток лінгвістичного перекладознавства.

Роман Йосипович Якобсон (1896, Москва – 1982, Бостон, США) російський і американський лінгвіст, літературознавець, психолінгвіст, перекладознавець. З 1941 року – громадянин США, професор слов'янських мов і літератури Гарвардського університету міста Бостон.

“Розрізняють три способи інтерпретації вербального знака: він може бути вираженим іншими знаками однієї і тієї ж мови, бути перекладеним іншою мовою, або ж перекладеним іншою, невербальною системою символів. Цим трьом видам перекладу можна дати наступні назви:

1) Внутрішньомовний переклад, або перейменування, – інтерпретація вербальних знаків за допомоги інших знаків тієї ж мови.

2) Міжмовний переклад, або власне переклад, – інтерпретація вербальних знаків засобами іншої мови.

3) Міжсеміотичний переклад, або трансмутація, – інтерпретація вербальних знаків за допомоги невербальних знакових систем.

При внутрішньомовному перекладі слова використовується або інше слово, більш або менш синонімічне першому, або ж парафраза.

Проте синоніми, як правило, не виявляють повну еквівалентність, наприклад: *Every celibate is a bachelor, but not every bachelor is a celibate* (Кожен, хто дав безшлюбну обітницю, – холостяк, але не кожен холостяк – це людина, яка дала безшлюбну обітницю).

Слово або фразеологічний зворот (іншими словами: одиницю коду більш високого рівня) можна повністю інтерпретувати лише через еквівалентну комбінацію кодових одиниць, тобто через повідомлення, яке відноситься до цієї одиниці. *Every bachelor is an unmarried man, and every unmarried man is a bachelor* (Кожен холостяк – це нежонатий чоловік, і кожен нежонатий – холостяк) або: *Every celibate is bound not to marry, and everyone who is bound not to marry is a celibate* (Кожен, хто дає безшлюбну обітницю, зобов'язується не одружуватися, і кожен, хто зобов'язується не одружуватися, є людиною, яка дала безшлюбну обітницю).

Відсутня повна еквівалентність між мовними кодами і на рівні міжмовного перекладу, проте повідомлення, в яких вживаються ці одиниці, можуть слугувати адекватними інтерпретаціями іноземних кодових одиниць або ж цілих повідомлень” (Роман Якобсон. Про лінгвістичні аспекти перекладу. В кн.: Питання теорії перекладу в зарубіжній лінгвістиці.– М.: Міжнародні відносини, 1978. (с.17-18).

Наприклад, англійське слово *cheese* та німецьке *in Käse* не повністю відповідають своєму звичному гетероніму в російській *сыр*, адже їхні різновиди англійською *cottage sheese* (*творог*) та німецькою *in Quark* російською не означають *сыр*. Російською можна сказати “Принеси сыру и творогу” – “Bring cheese and cottage cheese”, “Bring Käse und Quark”.

Проте найчастіше при перекладі з однієї мови іншою відбувається не заміна одних кодових одиниць іншими, а заміна одного цілісного повідомлення іншим. Такий переклад являє собою непряму мову; перекладач перекодує та передає повідомлення, яке він отримав із певного джерела, чи від певного відправника інформації. Таким чином, в перекладі беруть участь два еквівалентні повідомлення, в двох різних мовах.

Еквівалентність при наявності розбіжностей – є кардинальною проблемою мови та центральною проблемою лінгвістики.

Як і кожен адресат (отримувач) вербального повідомлення, лінгвіст є його інтерпретатором. Наука про мову не може інтерпретувати жодне лінгвістичне явище без перекладу його знаків іншими знаками тієї ж системи або ж знаками іншої системи. Кожне порівняння двох мов передбачає розгляд їхньої взаємної перекладності.” (с.18)

Українська та російська мови належать до флективних (стосовно флексії, який утворює форми за допомогою флексій) та синтетичних мов (тобто мови, в яких зв'язки між повнозначними словами в реченні здійснюються за допомогою зміни форм самих слів (зовнішньої та внутрішньої флексії = зміна звуків у корені (основі) слова, яка служить для утворення граматичних форм; звук, звуки, що зазнали таких змін), наголосу і т.ін.).

А німецька та англійська мови належать до флективних та аналітичних мов (тобто мови, в яких відношення між словами в реченні виражені не формами слів, а за допомогою службових частин мови, інтонації та порядку слів тощо).

Флексія – спосіб утворення граматичних форм слів шляхом зміни їхніх закінчень або звуків основи; змінне при відмінюванні або дієвідмінюванні закінчення слова

“Весь пізнавальний досвід і його класифікацію можна виразити кожною існуючою мовою. Там, де відсутнє поняття або слово, можна урізноманітнити та збагатити термінологію шляхом слів-запозичень, кальок, неологізмів, семантичних зсувів та, на кінець, за допомоги *парафраз*. Навіть такі протирічні на перший погляд парафрази, як *electrical horse-street car* =

електрична кінка, (перша назва трамваю) означає по-простому електричний аналог кінки...

Відсутність у мові перекладу якого-небудь граматичного явища зовсім не означає неможливості точної передачі всієї понятійної інформації, яка наявна в у першотворі. (с.20).

Отто Каде (1927 – 1980)

Німецький лінгвіст, представник лейпцизької школи Отто Каде зробив великий внесок у розвиток лінгвістичної теорії перекладу. Після захисту у 1964 році дисертації на тему «Суб'єктивні та об'єктивні фактори в процесі перекладу» він у проміжок часу понад 30 років опублікував цілу низку робіт з теорії перекладу, найбільш значимими серед яких вважаються монографії «Випадковість і закономірність у перекладі» (1968 р.) і «Мовне посередництво як суспільне явище і предмет наукового дослідження» (1980 р.).

Для О.Каде характерна фундаментальність і широта наукових уподобань. Досвідчений перекладач і викладач перекладу, він цікавився проблемами як письмового, так і усного синхронного перекладу, займався загальнотеоретичними питаннями та окремими типами перекладацьких відповідників, вивчав зв'язки перекладознавства з лінгвістикою, теорією комунікації та суспільними науками.

Перекладацьким концепціям О.Каде притаманні логічність та послідовність. Учений старається надати теорії перекладу об'єктивного характеру, для чого в перекладі необхідно виділити такі фактори, які б були не випадковими, а закономірними, і вивчення яких дало б поштовх до обґрунтованих теоретичних узагальнень. Пошук цих факторів настановив О.Каде на комунікативний підхід до вивчення перекладу: розгляд перекладу як важливої складової двомовної комунікації, діячі якої володіють різними мовними кодами. Під час такої комунікації перекладач виконує троїстську функцію: *отримувача повідомлення МО – ланки перекодування – відправника повідомлення МП*. Як і при одномовній комунікації, спілкування відбувається за допомоги системи мовних знаків, які посідають граматичні, семантичні та прагматичні значення.

О.Каде наголошує, що при двомовній комунікації і при перекладі як її складової існують три параметри, з яких можна виділити певні фактори, які впливають на процес перекладу: (1) мовні системи, (2) об'єктивна дійсність і її відображення, (3) дійові особи комунікації, які використовують знаки.

О.Каде робить висновок: об'єктивні процеси перекладу визначаються насамперед факторами, котрі витікають із особливостей мов, а інші фактори носять випадковий характер. Звідси слідує, що в основі перекладу знаходяться саме лінгвістичні фактори, а теорія перекладу є часткою прикладної лінгвістики.

Отто Каде. Проблеми перекладу у світлі теорії комунікації. В зб. Питання теорії перекладу в зарубіжній лінгвістиці. – М.: Міжнародні відносини, 1978. – С.69-90.

«У *широкому* смислі під перекладом ми розуміємо той процес двомовної комунікації, який починається зі сприйняття тексту МО (=оригінал) і закінчується реалізацією тексту МП (=транслят). Найважливішим етапом цього процесу є зміна коду МО→МП, яка підпорядковується певним умовам у зв'язку зі своїми специфічними функціями в рамках акту комунікації. Цей етап можна назвати перекладом у *вузькому* смислі слова» (с.69-70).

Юджин Альберт Найда (англ. Eugene Albert Nida) нар. 1914 р., Оклахома-Сіті – помер 2011, Брюссель).

Основні наукові праці Ю.Найди присвячені проблемам перекладу БІБЛІЇ. Автор багаточисельних методичних рекомендацій для перекладачів біблейних книг, які створені на основі новітніх досягнень лінгвістики, філології та історії «Теорія і практика перекладу» (The Theory and Practice of Translation, Leiden, 1969).

Ю.Найда є автором трансформаційної моделі перекладу, яка складається з трьох етапів: 1) *аналіз поверхневої структури мови А* – аналізуються граматичні трансформації, беручи до уваги граматичні відношення та значення слів і словосполук; 2) *перенесення* – на цьому етапі проаналізований матеріал мови А передається за допомоги засобів мови Б; 3) *реконструкція* – перекладений матеріал обробляється для кінцевої адаптації та його доведення до норм мови перекладу.

Юджин А. Найда. До науки перекладу. В зб. Питання теорії перекладу в зарубіжній лінгвістиці. – М.: Міжнародні відносини, 1978. – С.114-137.

Різні типи перекладу (с.115)

«Неможливо говорити про принципи відповідності при перекладі, не усвідомлюючи, що існують численні типи перекладу.

«Розбіжності у видах перекладу в цілому можна пояснити трьома основними факторами, які впливають на вибір певного виду: (1) характер повідомлення, (2) наміри автора, а звідси і перекладача як його довіреної особи, (3) тип аудиторії» (с.115)

Дві основні орієнтації при перекладі

«Існує два основних типи еквівалентності: один можна назвати *формальною еквівалентністю*, а інший – *динамічною*. При дотриманні формальної еквівалентності увага зосереджується на самому повідомленні, на його формі та змісті. Згідно такого перекладу слід перекладати поезію поезією, речення – реченням, поняття – поняттям.

З позицій такої формальної орієнтації необхідно прагнути до того, щоб повідомлення мовою перекладу як можна ближче відповідало різним елементам мови першоджерела. А це, між іншим, означає, що повідомлення

на культурному фоні мови перекладу постійно порівнюється з повідомленням на культурному фоні мови першотвору, з метою визначити критерій точності і правильності.

Такий тип перекладу, який найбільш повно уособлює цю структурну еквівалентність, можна назвати перекладом-глоса (gloss translation). В процесі такого перекладу тлумач старається відтворити форму і зміст першотвору по мірі можливості точно і буквально.

«Переклад же, метою якого є створити не формальну, а динамічну еквівалентність, базується на “принципі еквівалентного ефекта”. У процесі такого перекладу переслідують мету не стільки досягти співпадіння повідомлення мовою перекладу з повідомленням мовою першотвору, стільки створити динамічний зв'язок між повідомленням і його отримувачем мовою перекладу, котрий був би приблизно таким же, як зв'язок, який існує між повідомленням і його отримувачем мовою першотвору.

Переклад за принципом динамічної еквівалентності переслідує мету повної природності засобів вираження, і при цьому отримувачу пропонується модус поведінки, який би був релевантним контексту його власної культури; від нього не вимагається для відтворення повідомлення, щоб він розумів контекст культури мови першотвору» (с.118-119).

Лінгвістичні і культурні розбіжності

«Обговорюючи проблему еквівалентності, як структурної, так і динамічної, слід пам'ятати три типи співвіднесення, які обумовлені лінгвістичними і культурними розбіжностями між мовами, які передають повідомлення.

В деяких випадках при перекладі співвідносяться два досить тісно пов'язані мови і досить близькі культури, як, наприклад, при перекладі з фризської мови англійською або з давньоєврейської мови арабською. В інших випадках мови можуть не мати між собою споріднених зв'язків, навіть якщо відповідні культури розвивалися паралельно, як, наприклад, при перекладі з німецької мови угорською або зі шведської мови фінською (німецька і шведська мови – індоєвропейські мови, в той час як угорська і фінська належать до фіно-угорської групи). В третьому випадку при перекладі не тільки відсутні споріднені зв'язки між мовами, але і відповідні культури мають глибокі розбіжності, як, наприклад при перекладі з англійської мови зулусською, або з грецької мови малайською.

У тих випадках, коли лінгвістичні і культурні розбіжності між мовою першотвору і мовою перекладу є незначними, можна було б очікувати мінімальної кількості серйозних проблем для перекладу; проте в дійсності, маючи справу з близькоспорідненими мовами, можна жостоко помилитися поверхневими співпадіннями, в результаті чого переклад в таких випадках часто стає невдалим. Одна із серйозних загроз – так звані «хибні друзі перекладача», тобто запозичені або схожі слова, які видаються еквівалентними, але не завжди є такими...

Коли дві культури взаємопов'язані, але мови повністю різні, перекладачеві приходится приміняти при перекладі багато формальних трансформацій. Проте в подібних випадках численні співпадення в порівнювальних культурах багато в чому забезпечують паралелізм змісту, і це створює для перекладу менше труднощів, аніж коли неспівставними є і мови, і культури. Більш того, розбіжності у порівнювальних культурах викликають більше проблем при перекладі, аніж розбіжності в мовних структурах» (с.120-121).

«У процесі перекладу завжди відчувається зіткнення форми і змісту, конфлікт між формальною та динамічною еквівалентністю; особливо це помітно при перекладі поезії. Проте здається загальноприйнятим, що сліпе наслідування букви перекладу може убити сам переклад. Вільям Купер (1731 – 1800; англійський літературознавець, перекладач) у своїй статті «Переклади віршів Гете» підходить до цієї проблеми досить реалістично: «Якщо в мові першотвору використовуються словосполучення, які створюють нездоланні труднощі для прямого перекладу, а також звороти, які є чужими і незрозумілими для носія мови, краще дотримуватися духа вірша та «переодягнути» його в такі вирази, які не створюють незручності і незрозумілості в розумінні. Це можна назвати перекладом із однієї культури іншою» (с.122).

Герт Єгер (нар. 1935)

Як і його колеги по Лейпцигській школі, Герт Єгер підходить до проблем перекладу з позицій сучасного мовознавства. До кола його наукових уподобань належать багато аспектів перекладацької діяльності. Його головна перекладацька праця «Трансляція і трансляційна лінгвістика» (1975 рік) вміщує розділи, які присвячені суспільній ролі перекладу, його історії, різним видам перекладу і мовного посередництва та низки інших питань теорії перекладу. Центральне місце в цій і інших публікаціях Г.Єгера посідає головна проблема перекладознавства – проблема перекладацької еквівалентності, яка виокремлює переклад серед інших видів мовного посередництва та яка розкриває суть перекладацької діяльності.

У своїй роботі «Translation und Translationslinguistik» – Halle (Saale), 1975 – SS. 87-95, 100-109 Г.Єгер виходить з положення, що переклад має бути комунікативно еквівалентним першотворові. Це означає, на його думку, що обидва тексти мають володіти однаковою комунікативною значимістю, цінністю, яка сприймається як розумовий образ, який виникає у свідомості комунікантів..

Г. Єгер пропонує замінити комунікативну значимість її лінгвістичним експлікантом (від експлікація = стислий письмовий супровід чого-небудь, що містить пояснення, оцінку, правила користування і т.ін.), тобто змістом самого тексту, який у взаємодії з екстралінгвістичними факторами і створює цей складний розумовий образ. Такий зміст, який виникає безпосередньо із

значень (функцій) текстотвірних мовних одиниць, слід трактувати як функціональною значимістю (цінністю), а співпадіння функціональних значимостей першотвору і перекладу буде означати їхню функціональну еквівалентність.

Г. Єгер визначає функціональну значимість тексту як сукупність трьох видів його мовних значень: актуального сигніфікативного значення, актуального членування і внутрішньолінгвістичного прагматичного значення. Заміна комунікативної значимості функціональною являє собою вимушене спрощення, але воно надає можливість доказово оцінювати еквівалентність перекладу. При цьому різниця між комунікативною і функціональною еквівалентністю перекладу виявляється меншою, аніж між комунікативною і функціональною значимостями тексту, оскільки збереження функціональної значимості першотвору в перекладі може забезпечити відтворення в певній мірі і екстралінгвістичної частки комунікативної значимості.

Досягненню функціональної еквівалентності можуть перешкоджати два яруси факторів. Перший – визначається співвіднесенням систем і правил функціонування МО і МП, які в деяких випадках не дозволяють текстам першотвору та перекладу мати однакову функціональну значимість. Відносно функціональну еквівалентність, котра максимально можлива при даному співвідношенні двох мов, пропонується називати «максимальною еквівалентністю».

Інший ярус факторів носить змінний, більш або менш випадковий характер: знання та уміння перекладача, обставини і умови його праці і т.ін. Вони в принципі можуть бути усуненими, але їхній вплив може призвести до неповної комунікативної еквівалентності перекладу або навіть до комунікативної нееквівалентності («гетеровалентності»).

У своїй подальшій науковій праці «Комунікативна і максимальна еквівалентність текстів» (1982 рік) Г.Єгер уточнює поняття комунікативної еквівалентності, пов'язуючи його зі здібністю адресата повідомлення отримувати із нього інформацію, яка передається. *В результаті Г.Єгер виокремлює п'ять типів мовного посередництва:*

I. Текст перекладу максимально еквівалентний текстові оригіналу. При цьому можливі два випадки:

1. Адресати повідомлення в перекладі володіють такими ж можливостями для отримання інформації, як і отримувачі інформації у першотворі – переклад є комунікативно еквівалентним першотворові.

2. Адресати повідомлення в перекладі володіють іншими можливостями для отримання інформації, аніж отримувачі інформації у першотворі – переклад є комунікативно гетеровалентним першотворові.

II. Текст перекладу не володіє максимальною еквівалентністю відносно тексту першотвору. При цьому можливі три випадки:

1. Адресати першотвору и перекладу мають різні можливості доступу до інформації, і ця різниця відповідає різниці між значеннями текстів оригіналу і перекладу – переклад є комунікативно еквівалентним першотворові.

2. Адресати оригіналу і перекладу мають різні можливості доступу до інформації, і ця різниця відповідає різниці між значеннями текстів оригіналу і перекладу – переклад є комунікативно гетеровалентним першотворові.

3. Адресати першотвору і перекладу мають однакові можливості доступу до інформації – переклад є комунікативно гетеровалентним першотворові.

У роботі «Мовні значення – центральна проблема перекладу і його наукового опису» (1986 р.) Г.Єгер уточнює поняття комунікативної значимості текста, включаючи ті його компоненти, котрі привносяться пізнавальними можливостями адресата. Передусім пропонується розмежувати «мовний текст» (Sprachtext) як мовний витвір, значення якого походить від значень його складових мовних одиниць, та «мовленнєвий текст» (Redetext), який з'являється при зануренні мовного тексту в конкретну комунікативну ситуацію під час здійснення конкретного акта спілкування.

Комунікативна еквівалентність перекладу полягає в збереженні тієї загальної частки комунікативної значимості першотвору, якою володіє першотвір для своїх адресатів. Оскільки ця загальна частка представлена багатьма потенційними варіантами мовленнєвого тексту, першотворові можуть відповідати багато численні комунікативно еквівалентні переклади.

Леонід Степанович Бархударов (1923–1985) Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с. (с. 6) ...переклад можна вважати певним видом трансформації, а саме, міжмовної трансформації

...Предметом лінгвістичної теорії перекладу є науковий опис процесу перекладу як міжмовної трансформації, тобто перетворення текста однією мовою в еквівалентний йому текст іншою мовою. (с. 7). Отже, лінгвістична теорія перекладу ставить своїм завданням побудову певної моделі процесу перекладу, тобто певної наукової схеми, яка в більшій або меншій мірі точно відображає суттєві сторони цього процесу.

ЛЕКЦІЯ 5.

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

(Вікторія Бабенко. Художній переклад: історія, теорія, практика.
С. 37–86)

РИЛЬСЬКИЙ Максим Тадейович

(*7 (19) березня 1895, Київ — 24 липня 1964, Київ)

*Перекладати треба на с в о ю мову,
причому не діалектну, а загальнолітературну,
і разом з тим так, щоб відчувався повів і
колотит первотвору, щоб Шекспірів
Фальстаф відрізнявся манерою
висловлюватися від Тобілевичевого Харка
Ледачого.*

М. Рильський

МИСТЕЦТВО ПЕРЕКЛАДУ

Іде стрілець на незнайомий луг.
Чи птиця ж є? Чи день сьогодні вдалий?
Чи влучно він стрілятиме? Промчали
Чирки, як вихор, – і зайнявся дух.
Так книга свій являє виднокруг,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маєш влучити, мисливцю вдалий,
І кривим людям принести, як друг.

Не вбити, ні! Для всяких аналогій
Межа буває: треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,

Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв.

М. Рильський

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Народився 19 березня 1895 року в м. Києві в сім'ї відомого українського вченого-етнографа, економіста, культурного і громадського діяча Тадея Рильського.

Перший вірш був опублікований у 1907 році, а перша книга віршів “На білих островах” вийшла в 1910 році, коли її авторові виповнилося лише 15 років. Навчався спочатку на медичному, потім на історико-філологічному факультеті Київського університету (1915–1918 рр.). Перервав освіту через події революції та громадянської війни. Довгий час вчителював.

Зазнав утисків із боку держави та офіційної критики. У 1931 році був заарештований. Шість місяців перебував під арештом. На довгий час із обігу була вилучена оригінальна і перекладна спадщина, крім перекладів О. Пушкіна. До середини 1950-х років творчість позначена суперечностями, злетами і розчаруваннями.

Період творчого піднесення, або, як сам автор його називав, період “третього цвітіння”, припадає на другу половину 50-х–поч. 60-х років. Виходять збірки “Троянди й виноград” (1957), “Далекі небосхили” (1959), “Голосіївська осінь” (1959), “В затінку жайворонка” (1961) та ін.

Перекладами активно став займатись у 20-і роки. Велику увагу приділяв перекладам із “близьких” мов. Заперечував твердження, що з мов близьких перекладати легше, ніж із мов далеких, стверджував, що “важчі саме переклади з близьких мов”, оскільки перекладача підстерігає ряд труднощів, на які він інколи не звертає увагу, але ігнорування якими спотворює авторський текст.

Один з улюблених поетів – Адам Міцкевич. Його переклад із польської “Пана Тадеуша” (перший варіант 1927 року удосконалював все життя) отримав загальне визнання, а в 1949 році Рильський отримав за нього премію польського ПЕН-клубу. Польська критика вважає його найкращим перекладом на будь-яку слов’янську мову. Крім цього, з польської переклав “Кримські сонети”, “Конрада Валенрода”, частину балад і “Любовних сонетів” А. Міцкевича, поезії Ю. Словацького, Марії Конопницької, Ю. Тувіма та ін.

У 30–40 рр. багато і плідно перекладав із російської (О. Грибоедов, М. Гоголь, М. Лермонтов, В. Одоєвського, М. Некрасов, Ф. Тютчев, А. Фет, К. Чуковський, О. Блок та ін.). Разом із М. Зеровим та П. Филиповичем один із перших звернувся до перекладу О. Пушкіна. Г. Кочур зазначав, що “Євгеній Онегін”, “Бенкет у чуму”, “Мідний вершник”, лірика у перекладі Рильського – “найвищі шедеври перекладацької майстерності”. А Мирон Степняк у статті “Сучасні українські поети – перекладачі Пушкіна”, аналізуючи переклади Пушкіна, що вийшли в 1936–1937 роках, стверджував, що Рильський кількісно зробив найзначніший вклад у справу перекладу: “Рильський – далекий від нехтування стилістикою оригіналу; навпаки, художні ознаки перекладуваного твору – закон, якому підкоряється його перекладацька робота. Звичайно, зміст твору та окремих його частин він, зрозуміла річ, відтворює вірно, але він не дуже зважає на конкретну лексику оригіналу й не прагне точно перекладати сенс кожного окремого слова: “построчность” не його ідеал. Його завдання – з лексичного матеріалу, незалежного від матеріалу перекладуваного твору, побудувати будову за тим самим, що й у перекладуваному творі, архітектурним планом, себто з тією самою темою чи мотивом і з тими самими стилістичними ознаками. ... у нього нема строкатості, нема чужорідних латок на тлі Пушкінської тканини, а є тканина – вся “пушкіноподібна”.¹

Перекладав із білоруської (поезії Якуба Коласа, Янки Купали), сербської (“Сербські епічні пісні”), словацької, чеської (брав участь у редагуванні антологій словацької та чеської поезії), болгарської та інших слов’янських мов.

Відомі його переклади французьких класиків. У 1931 році вийшла збірка “Французькі класики XVII ст.”, до якої увійшли “Сід” Корнеля, “Мізантроп” Мольєра, “Федра” Расіна, “Поетичне мистецтво” Буало та ін. Виділяються також переклади творів Бедьє (“Роман про Трістана та Ізольду”), Флобера (“Саламбо”), Ростана (“Сірано де Бержерак”), Вольтера (“Орлеанська діва”), оповідань Мопассана, віршів та драм Гюго, лірики Верлена та ін.

Перекладав також із англійської (п’єси Шекспіра “Король Лір”, “Дванадцята ніч”), німецької (ліричні вірші Гайне та Гете), данської (казка Г. К. Андерсена “Солдат”).

У 20-томному зібранні творів Максима Рильського переклади займають томи з 5 по 11 томи.

Особливе значення має теоретична перекладацька спадщина М. Рильського. Йому належить велика роль у формуванні української перекладацької школи. У роботах “Мистецтво перекладу. Статті, виступи, нотатки”, “Проблеми художнього перекладу”, “Художній переклад з однієї слов’янської мови на іншу”, які стали фундаментом українського перекладознавства, визначені нові засади українського перекладу. У них висвітлюються загальні питання перекладу, а також принципи перекладу з російської та іноземної мов на українську, питання перекладу з української мови на російську, українсько-російських міжмовних контактів та питань культури мови перекладів тощо.

Удостоєний цілого ряду Державних премій СРСР та УРСР.

Максим Рильський

про переклад та про перекладознавчу працю

“... переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом з б а г а ч е н н я м о в и, на яку той чи інший твір перекладається”.²

“... вважаю неможливим, як дехто цього вимагає, щоб автор поетичного перекладу, отже, й сам поет, цілком забув про себе, цілком підкорився індивідуальності іншого поета. Це навіть, здається мені, не бажано: таким способом можна стерти пилоч з крилець того метелика, що зветься поезією.

Інша річ, що бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовляють перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору.

Буває таке, що індивідуальність перекладача бере гору над індивідуальністю поета. Тоді твориться те, що ми звемо “переспівом”, “варіаціями” на чийсь тему. Такі “переспіви”, “варіації” були дуже поширені в XIX столітті, коли часто зверху писали “такий-то” (ім’я переспівувача), а нижче, звичайно меншими буквами, “із такого-то” (ім’я переспівуваного), а іноді навіть “із” забували й поставити. Що ж – і переспіви, і варіації мають

своє право на існування в літературі. В наші часи прекрасні зразки переспівів дав Павло Тичина (“Зимовий вечір” із Пушкіна, “Весна” із Баратинського).

Але коли йде мова про переклади в справжньому, вірніше – теперішньому розумінні цього слова, то ми вимагаємо точності – змістової й формальної – і вірності – тільки не рабської”.³

“Були часи, коли деякі теоретики (наприклад, Вільгельм Гумбольдт) взагалі принципово заперечували можливість художнього перекладу. Вважалося, що перенесення образів, метафор, порівнянь, фонетичної музики тощо з однієї мовної стихії до іншої – річ зовсім неможлива. Ця думка про принципову “неперекладність” художніх творів з однієї мови на іншу по деяких країнах існує й досі, особливо щодо віршових перекладів. Наприклад, французи і нині воліють перекладати вірші прозою – і це в тій країні, де Шеньє і Мюссе, Віктор Гюго і Теофіль Готьє, Леконт де Ліль і Бодлер, Ередіа і Верлен і низка інших поетів довела віршову форму до дивовижної, блискучої віртуозності! Словом, теорія “неперекладності”, давно відкинута у нас, ще де-не-де у вжитку. Особливо сильна вона тоді, коли йдеться про розвиненіші й не так розвинені мови, -- інколи подекують навіть про мови “вищого” і “нижчого” типу, а звідси вже рукою подати до теорії споконвічної і незмінної нерівності і нерівноцінності націй, тобто до расизму. Ми, радянські перекладачі, прийшли до одностайної твердої думки: ми вважаємо, що переклад з б у д ь – я к о ї мови на будь-яку мову принципово можливий, – незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть”.⁴

Про риси нового перекладацького стилю: “Основні риси цього стилю – вірність ідейному змісту перекладуваного твору, максимальна близькість у передаванні образної системи, епітетів, стилістичних і синтаксичних особливостей оригіналу, нарешті – еквіритмічність (збереження ритму оригіналу), при обов’язковій еквілінеарності (додержання однакової кількості рядків”.⁵

Про принципи перекладу: “Точність в передачі смислу і форми оригіналу; утвердження єдності форми і змісту і разом з тим примату змісту над формою; переклади повинні бути творчими, не рабськими, разом з тим, по можливості, перекладач не повинен підкоряти свою індивідуальність особистості автора. Вважаю неможливим, як цього декотрі вимагають, щоб автор поетичного перекладу, а значить, і сам поет, зовсім забув про себе, повністю підкорився б індивідуальності поета, якого він перекладає. Але бажано, щоб автора оригіналу і перекладача поєднувало внутрішнє споріднення, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому пропонують, а щоб тут неодмінно був момент творчого вибору”.⁶

Праці Максима Рильського з теорії перекладу

1. Рильський М. Т. Мистецтво перекладу. Статті, виступи, нотатки. – К.: Радянський письменник, 1975.
2. Рильський М. Т. Проблеми художнього перекладу // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти томах. Т. 16. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 239–307.
3. Рильський М. Т. Художній переклад з однієї слов'янської мови на іншу: Доповідь на IV Міжнародному з'їзді славистів у Москві. – К., 1958.
4. Рильський М. Т. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. – М.: Советский писатель, 1986.

Про Рильського-перекладача

Ю. Лавріненко: “В 1928 році Рильський викликав сенсацію серед українців, як і серед поляків, своїм незбагнено адекватним перекладом Міцкевичевого “Пана Тадеуша”, як також “Кримських сонетів” та інших творів Міцкевича. Шедеврами мистецтва перекладної поезії був і його том “Французькі класики XVII ст.”, всі ліпші речі Пушкіна, поезія французьких парнасців, переклади Шекспіра чи античних поетів. Своєю багатолітньою працею, власним стилем Рильський підготував себе до того, щоб одним революційним розмахом піднести в тих перекладах українську мову до нових для неї висот досконалого медіуму античних і європейських поетичних шедеврів. Він увійшов у нечисленну в світовій літературі групу майстрів конгеніального поетичного перекладу”.⁷

Л. Первомайський: “Мені здається, що Рильський не стільки перекладає у звичайному розумінні цього слова, скільки творить українські оригінали творів світової поезії. В його перекладах вражає могутня мовна дисципліна, широта і легкість безкінечна віртуозність, різноманітність засобів... Його переклади демонструють безмежні можливості сучасної української поетичної мови. Без перебільшення можна сказати, що до Рильського ми не мали нічого подібного в нашій поезії, підкреслюю – поезії, а не перекладному мистецтві. Майстерність Рильського дорівнює можливостям найвидатніших майстрів світової поезії, він не копіює оригінал, не пристосовує його до середнього поетичного рівня, він змагається з великими майстрами і виходить з того змагання як переможець, найвизначнішими мовотворцями”.⁸

М. Лукаш в рецензії на видання “В. Гюго. Вибрані поезії” (1952): “Окрасою книги є чудові переклади М. Рильського. Широка ерудиція, глибоке проникнення духом оригіналу, пильне врахування стильових і лінгвістичних особливостей перекладуваного автора, багата й чиста, як перемита, мова, карбований, дзвінкий класичний вірш, – все це дало поетові змогу донести до нашого читача в неспотвореному й неуцербленому вигляді красу і силу поезії великого француза. Усім нашим перекладачам – не тільки молодим – варто ретельно вивчати такі переклади, порівнюючи їх з

оригіналом рядок по рядку, строфа по строфі, щоб перейняти бодай якусь частку тієї великої майстерності, не чекаючи, поки важкі на підйом літературо- і мовознавці спроможуться проаналізувати і теоретично узагальнити багатющий досвід Рильського-перекладача”.⁹

Г. Кочур: “... Максим Рильський, великий майстер віршової техніки, досконало володів усіма різновидностями вірша, мав свої нахили й симпатії, які відбивалися й на його перекладах. Його приваблювали передусім поети ясної думки, строгої класичної форми. І навіть, якщо він часом звертався до майстрів іншого типу, наприклад, до символістів, то й тут волів, щоб це були твори гармонійно завершені”.¹⁰

Переклади Рильського

1. Міцкевич А. Вибрані твори / Ред. та вступна стаття М. Рильського. – К.: Дитвидав, 1941.
2. Міцкевич А. Пан Тадеуш / Переклад і вступна стаття Максима Рильського. – К.: Держлітвидав, 1949.
3. Міцкевич А. Вибрані поезії / Пер. з польс. за ред М. Рильського. – К.: Держлітвидав, 1946.
4. Французькі класики XVII ст. (Буало, Корнель, Мольєр, Расін). – Х. – К.: ЛІМ, 1931.
5. Гюго Віктор. Король бавиться. Ернані. – Х. – К.: ЛІМ, 1932.
6. Маршак С. Містер Твістер. – Х. – О.: Дитвидав, 1935.
7. Чуковський. Мийдодір. – Х. – О.: Дитвидав, 1935.
8. Вибрані переклади. – К.: Держлітвидав, 1952.
9. Гоголь М. В. Твори: В 3-х томах. Т. 1–2. (Переклад М. Рильського). – К Держлітвидав, 1952.
10. Пушкін О. С. Твори: В 4-х томах / Переклади за редакцією дійсного члена Академії наук УРСР М. Т. Рильського. – К.: Держлітвидав, 1952–1954.
11. Слово про Ігорів похід // Слово о полку Ігоревім в українських художніх перекладах і переспівах XIX–XX ст. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1953. – С. 213–231.
12. Бедьє Жозеф. Роман про Трістана та Ізольду / Пер. з фран. М. Рильського. – К., 1972.
13. Вольтєр Франсуа Марі. Орлеанська діва. Поема. – К., 1956.
14. Гете Й. В. Вільшаний король. – К., 1959.

Посилання та примітки:

¹ Степяк Мирон. Сучасні українські поети – перекладачі Пушкіна // Літературне життя. 1938. – № 1. – С. 135.

² Рильський М. Т. Проблеми художнього перекладу / Рильський М. Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки. – К.: Радянський письменник, 1975. – С. 54.

³ Рильський М. Т. Проблеми художнього перекладу // Рильський М. Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки. – К.: Радянський письменник, 1975. – С. 26–27.

⁴ Рильський М. Т. *Проблеми художнього перекладу* / Рильський М. *Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки.* – К.: Радянський письменник, 1975. – С. 54–55.

⁵ Рильський М. *Велика дружба.* – М.: Гослитиздат, 1954. – С. 140.

⁶ Рильський М. Т. *Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма.* – М.: Советский писатель, 1986. – С. 14.

⁷ Лавріненко Ю. А. *Розстріляне відродження.* – К., 1959. – С. 61.

⁸ Первомайський Л. *Мова і майстерність* / Первомайський Л. *Твори: В 3-х т.* – Т.3. – К.: Держлітвидав, 1958. – С. 321.

⁹ Лукаш М. В. *Гюго. Вибрані поезії* // *Всесвіт.* – 1997. – № 2. – С. 132.

¹⁰ Кочур Г. *Майстри перекладу* // *Всесвіт.* – 1966. – № 4. – С. 19–20.

Література

1. Галащук Б. І. Переклади М. Т. Рильського з літератур зарубіжного слов'янства // Рильський М. – Одеса, 1960. – С. 198–215.

2. Кочур Г. Майстри перекладу // *Всесвіт.* – 1966. – № 4. – С. 19–20.

3. Миронюк Л. *Лирика Мицкевича в поетической интерпретции Максима Рыльского.* – Olsztyn: 1998. – 138 с.

4. Павлюк М. В. Максим Рильський – перекладач Юліуша Словацького // Рильський М. – Одеса, 1960. – С. 216–226.

5. Райбедюк Г. Б., Томчук О. Ф. “Скарб дорогоцінний” Максима Рильського // Райбедюк Г. Б., Томчук О. Ф. *Неокласики: естетична система та персоналія: Навчальний посібник.* – Ізмаїл, 2005. – С. 122–179.

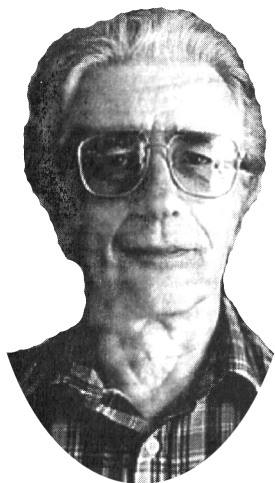
6. Рильський М. Т.: *Бібліографічний покажчик, 1907–1965.* – К.: Наукова думка, 1970. – 519 с.

7. Рильський Максим. *Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях: Альбом.* – К.: Радянська школа, 1975. – 159 с.

8. Максим Рильський і світова література: *Матеріали наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження М. Рильського.* – Суми, 1995. – 34 с.

9. Озеров Л. М. *Мастерство переводчика (“Пан Тадеуш” А. Мицкевича в переводе М. Рыльского* // *Советская литература на подъеме. Сборник статей.* – М.: Советский писатель, 1951. – С. 266–272.

10. Степняк Мирон. *Сучасні українські поети – перекладачі Пушкіна* // *Літературне життя.* – 1938. – №1. – С. 135–138.

КОПТІЛОВ

**Віктор Віктор Вікторович
(1930 – 2009)**

Художній переклад – явище насамперед естетичне: він має впливати на розум і почуття читача так само, як і оригінал.

В. Коптілов

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Народився 3 липня 1930 року. Доктор філологічних наук, професор, член Спілки письменників України.

Першу перекладацьку спробу здійснив у 1948 році, навчаючись у 10 класі. І хоч свій перший переклад – балада Л. Уланда “Прокляття співця” – сам автор вважає тепер наївним, слабким, однак саме він пробудив інтерес до перекладацької справи. У 1964 році захистив кандидатську дисертацію “Нарис історії українського поетичного перекладу (дожовтневий період)”, а у 1971 – докторську – “Актуальные теоретические вопросы украинского художественного перевода”. У тому ж 1971 році вийшла монографія “Актуальні питання українського художнього перекладу”. Після цього з’явилися численні праці з історії та теорії художнього перекладу: “Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження” (1972), “Теорія і практика перекладу” (1982), “И вширь, и вглубь” (1988) та інші.

У 1970-і роки формується наукова школа перекладу, фундатором якої був В. Коптілов. Під його керівництвом захищається цілий ряд кандидатських дисертацій із проблем українського перекладу: П. Бех (1979), В. Радчук (1980), С. Ткаченко (1984), Г. Мішустіна (1985) та ін. Він був офіційним опонентом дисертаційних досліджень у галузі перекладу Р. Зорівчак (1976), М. Новикової (1980) та ін.

Дебют Коптілова-перекладача відбувся в 1958 році, коли у журналі “Всесвіт” були опубліковані сатиричні вірші польського поета Миколи Рея. У 1960–1990-і роки плідно перекладає з французької (П. Валері, П. Клодель, Р. Шар, Л. Арагон, А. Мішо, Ф. Супо, Ж. Превєр, Ж. Ануй, Е. Гільвік, Віктор Гюго, Ф. Саган та ін.), англійської (Джон Донн, Шеллі, Блейк, По, Вітмен, Їтс, Джойс та ін.), німецької (поети бароко, Гельдерлін, Гайне, Шторм, Фонтане, Бехер та ін.), польської (Кохановський, Словацький, Лесьмян, Бронєвський, Слонімський, Стафф, Виспянський, Каспрович, Міцкевич та ін.), австрійської (Р. Рільке та ін.), російської (Некрасов, Брюсов, Блок та ін.) мов. Своє зацікавлення середньовічною європейською літературою засвідчив перекладами-переспівами “Роману про Трістана та Ізольду”, “Роману про Ренара”, прозовим перекладом “Легенди про короля Артура й лицарів Круглого столу”. Серед перекладів прозових творів слід зазначити роман Ф. Саган “Тьмянний профіль”, оповідання та роман А. Лопеса “Новий романс”. П’єса Шекспіра “Зимова казка” перекладена для 6-томного українського видання творів великого драматурга.

Тривалий час живе у Парижі. Читає лекції в Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, Національному Університеті імені Тараса Шевченка, Вільному українському університеті (Мюнхен).

Лауреат премій імені Максима Рильського (2000), імені Івана Кошелівця (2001), імені Миколи Лукаша (2001).

Художній переклад сьогодні - без В. В. Коптілова

Сьогодні потоку розтлінного низькопробного читива намагається протистояти справжня світова література, натхненна високими ідеалами, що здатна збагатити кожную національну культуру. Перекладу тут належить особлива роль, а в українському контексті навіть, як боляче це стверджувати, – велика місія самоствердження рідного слова, рідної мови ... „Скажи мені, чий твори ти перекладаєш і поширюєш, – і я скажу тобі, хто ти”, – саме так жартома перефразував давній афоризм Віктор Коптілов, один із грандів українського перекладу й перекладознавства. На жаль, перекладацька, наукова та громадська діяльність Віктора Коптілова рідко була в центрі уваги дослідників та читачів. Викінчений інтелігент, майстер перекладного слова, неперевершений енциклопедист, член численних редколегій, паризький працівник ЮНЕСКО, викладач Національного інституту східних мов і цивілізацій у Парижі, професор Українського Вільного Університету у Мюнхені та Києво-Могилянської академії, – така цілісність особистості, як стверджує його учень В.Радчук, дає моральне право мати свій почерк у науці, свій голос серед майстрів перекладу, свою аудиторію серед молодих і допитливих, зрештою свою школу.

19 лютого 2009 року на 78-му році життя перестало битися серце палкого патріота України, класика українського перекладознавства і талановитого перекладача Віктора Вікторовича Коптілова.

Ім'я професора В.В.Коптілова пов'язане з найяскравішим та високим розквітом українського художнього перекладу, адже це – перший науковець, який захистив докторську дисертацію з перекладознавства в Україні (1971 р.), лауреат літературних премій ім. Максима Рильського (2000р.) та ім. Миколи Лукаша (2001р.). Майстер здійснив переклади з англійської, німецької, французької, польської та російської мов. Ми б не мали українських перекладів «Роману про Трістана та Ізольду», «Роману про Ренара», драми «Зимова казка» В.Шекспіра, „Літопису Малоросії, або Історії козаків-запорожців” Шерера Жан-Бенуа – першого західноєвропейського твору, цілком присвяченого історії України.

Світлая пам'ять про чесну, принципову і надзвичайно працюовиту людину, яким був Віктор Вікторович Коптілов, надовго збережеться у серцях тих, хто його знав і працював з ним, хто читав і полюбив його переклади.

Віктор Коптілов

про переклади та про перекладознавчу працю

“Художній переклад – відображення думок і почуттів автора прозового, драматичного або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови.

Перекладач повинен:

– знати глибоко рідну літературу, добре орієнтуватись у світовому письменстві і пильно студіювати літературу, твори якої перекладає;

– чітко уявляти собі стилістичні можливості обох мов (мову оригіналу і перекладу), добре знати їх експресивні засоби, вміти знайти правильний тон, природну інтонацію, яка зробить переклад не канцелярською копією з оригіналу і не засушеним музейним експонатом, а живим витвором вічноживого мистецтва;

- до певної міри повинен знати побут, життя народу тієї нації, до якої належить першотвір (бути етнографом);
- знати історію народу, до якого належить першотвір;
- бути обізнаним з теорією перекладу”¹.

“... засвоєння великого твору чужомовної культури вітчизняною культурою відбувається, як правило, не через один переклад, а через цілу серію перекладів (при цьому вони можуть не тільки йти один за одним, а й творитися водночас). Уся сукупність перекладів дає можливість відкинути суб’єктивні нашарування, притаманні кожному з них зокрема, і видобути об’єктивну основу, спільну для них усіх”.²

“Поети-перекладачі діляться на три групи; 1) перекладачі-вчені; 2) перекладачі, які пристосовують твори поета іншої мови до своєї індивідуальності (С. Маршак); 3) перекладачі, які наче актори, перевітлюються в індивідуальність автора оригіналу (В. Левик).

...Хороший переклад поетичного твору можливий лише при глибокому розумінні його перекладачем.

...не досить вдумливе прочитання, поверхове сприймання, ігнорування взаємозв’язків між окремими елементами художньої форми першотвору призводить до неповноцінного, а то й спотвореного відображення його в перекладі”.³

“Що означає перекласти поетичний твір? Це значить втілити в засоби іншої мови діалектичну єдність його змісту і форми, яка розкривається нам у структурі художнього твору. Адже перекладаються не слова, не рядки, не речення, не звуки... Перекладається (точніше: передається) система понять у їх взаємовідношеннях і способах вияву цих взаємовідношень. Взаємовідношення понять – це зміст твору, а спосіб їх вияву – це його стиль”.⁴

Про аналіз перекладу: “Оскільки художній переклад є витвором мистецтва слова, його аналіз має бути підпорядкований естетичним критеріям і кожна його деталь повинна аналізуватись у плані виявлення ідейно-художніх настанов автора оригіналу.

Починати аналіз перекладу треба не з його самого, а з усвідомлення першотвору у його зв’язках із суспільним життям тієї країни й тієї епохи, які його породили і які в ньому відбилися, Треба також знати місце, яке посідає

оригінал у творчості його автора та яку роль він відіграв у розвитку літератури.

Лише після цього можна переходити до розгляду оригіналу як певної ідейно-художньої цільності, естетична своєрідність якої полягає у способі втілення задуму автора в стилістичних засобах мови. ...

Одразу застерігаємо від спокуси безпосереднього порівняння слів, синтактичних конструкцій чи асонансів оригіналу з відповідними складниками тексту перекладу (або навпаки)...

Перекладаються не елементи тексту: в художньому перекладі відтворюється функція того чи іншого елемента в естетичній цілості оригіналу...

Розгляд перекладу має відбуватися в супроводі питань: Чому? Навіщо? Як? Чому автор послуговується саме такими мовними засобами? Навіщо перекладач відмовляється від деяких із них, замінює їх іншими? Як усе це відбивається на ідейно-художній суті твору”.⁵

Праці В. Коптілова з історії та теорії перекладу

1. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. – К.: Дніпро, 1975. – 132 с.
2. Коптилов В. В. Этапы работы переводчика // Вопросы теории художественного перевода. – М., 1971. – С. 148–166.
3. Коптилов В. В. Переводя с русского ... // Мастерство перевода. 1972. – М., 1973.
4. Коптілов В. В. Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. – К., 1972. – 216 с.
5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навч. посібник для студентів філологічних факультетів університетів. – Київ: Вища школа, 1982. – 168 с.
6. Коптилов В. В. И вширь , и вглубь // Поэтика перевода. – М., 1988.
7. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навч. посібник для студентів філологічних факультетів університетів. – Київ: Юніверс, 2003. – 280 с.

Про Коптілова – теоретика і практика перекладу

В. Житник: “Щасливо поєднавши в собі талант теоретика і практика, ученого і митця, він належить до тих людей, які можуть, як казав Лукаш, “алгеброю перевірити гармонію” себто критичним, безстороннім оком поглянути на власні поетичні витвори і, з другого боку, мобілізувати всі свої теоретичні знання на створення художньої досконалості”.⁶

Посилання та примітки:

¹ Коптілов В. В. Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. – К., 1972. – С. 3–4.

² Там же, с. 55.

³ Коптілов В. В. *Актуальні питання українського художнього перекладу*. – К.: Дніпро, 1971. – С. 48–49.

⁴ Там же, с. 69.

⁵ Коптілов В. В. *Теорія і практика перекладу: Навч. посібник для студентів філологічних факультетів університетів*. – Київ: Вища школа, 1982. – С. 47–48.

⁶ Житник В. *Алгебра і гармонія. Віктору Коптілову 70 // Літературна Україна*. – 2000. – 16 листопада. – С. 4.

Література

1. Житник В. *Алгебра і гармонія. Віктору Коптілову 70 // Літературна Україна*. – 2000. – 16 листопада. – С. 4.

2. Радчук Віталій. *Майстер, Філолог, Учитель // Всесвіт*. – 2001. – № 1 – 2. – С. 140–142.

Віталій РАДЧУК,

доц. Інституту філології

В. КОПТІЛОВ – МАЙСТЕР, ФІЛОЛОГ, УЧИТЕЛЬ

У статті-спогаді розповідається про життя, творчість і наукову школу видатного українського перекладача і перекладознавця професора В. В. Коптілова.

Ключові слова: Коптілов, переклад, школа.

В статті-вспоминанні розповідається о жизни, творчестве и научной школе выдающегося украинского переводчика и переводоведа профессора В.В. Коптилова.

Ключевые слова: Коптилов, перевод, школа.

Victor Koptilov – Master, Philologist, Teacher.

The article brings memories of the life, creative work and research school of Professor Victor Koptilov, an outstanding Ukrainian translator and translologist.

Key-words: Koptilov, translation, school.

Про Віктора Вікторовича Коптілова – перекладача, теоретика перекладу, викінченого інтелігента, унікального словесника і вчителя – можна розповісти так багато цікавого, що та розповідь варта цілої книги. Така книга могла б стати неоціненним дороговказом для молодих умів, що, відчувши в собі Божу іскру, шукають своєї стежки до суспільно корисної ниви. Поза сумнівом, як і книги самого професора В. Коптілова, вона була б близькою серцям досить чималого кола людей, які знали і любили цього спокійної вдачі вченого-інтелектуала, у чиїх душах і сьогодні бринить його лагідний голос, його перейнятість гармонією буття, правдивістю і красою Слова. Кожна бесіда з ним упевнювала у непохитності філологічного кодексу: словом він ніколи не легковажив, десятою дорогою обходячи у житті всілякого роду неотесаність, фальш і показуху. Значення і ціна кожного його слова, сказаного чи написаного, вивірена була ним у наполегливій і натхненній творчій праці. Така цілісність природи, власне, і дає моральне право мати свій почерк у науці, свій голос серед майстрів перекладу, свою аудиторію серед молодих і допитливих, зрештою свою школу.

Щасливий той, хто знає, для чого він прийшов у цей світ. Хто, як кажуть, себе знайшов. Як це й водиться, наш Майстер постав не з наукових

концепцій, а з живої практики. І саме потужна практика висвятила його на Філолога. Свою першу перекладцьку спробу він здійснив 1948 року, коли вчився в 10-му класі. Це була балада Л. Уланда “Des Sängers Fluch” (“Прокляття співця”). Переклад, як його оцінював сам перекладач, був наївний, зроблений без будь-якої підготовки. Пригадувався йому з тієї юнацької проби пера романтичний початок:

*Стояв над синім морем у давнії часи
Старий високий замок /якоїсь там/ краси...*

Потім на 2-3-х курсах Київського університету, коли лекції видавалися студенту філфаку В. Коптілову надто вже нудними, він для розваги перекладав вірші А.Фета українською:

*Тільки пісні потрібна краса,
А красі навіть пісні не треба, –
а поезію М. Рильського – російською:
На цвет гречихи пали росы
И пчел веселый гул затих...*

Чи знав тоді замріяний спудей В. Коптілов, що цей інтерес до “таких собі забавок”, як він їх потім називав, зрештою приведе його до фундаментального перекладознавства, а учні його учнів вивчатимуть його праці в університетських курсах? Що сам академік М. Рильський 1964 року напише ґрунтовний відгук на його кандидатську дисертацію “Нарис історії українського поетичного перекладу (дожовтневий період)” і що року 2000-го його визнають майстром і вручать премію імені того ж таки М. Рильського за кращий художній переклад? Певна річ, не міг він того знати, проте “забавки” виявилися напрочуд стійкими, – вочевидь, не випадковістю, а лакмусовим папірцем покликання.

По-справжньому захопився перекладом В. Коптілов, коли був в аспірантурі. Навіть тему свого кандидатського дослідження змінив з історії прислівника на згаданий нарис історії перекладу. У відгуку на цю кваліфікаційну пробу принципово доскіпливий М. Рильський, до речі, визнавав, що змінив деякі власні погляди на переклад під її впливом. Зокрема, поет погодився з засадою історизму, що дозволяє і переспіви Т. Шевченка розглядати саме як тогочасні переклади, а самого Кобзаря називати в історичному ряду перекладачем: “Я довго був під гіпнозом думки, що “Давидові псалми”, приміром, – це *тільки* вільні варіації на біблійні теми. Словом, ніколи не пізно відмовитися від власної помилки” [6, с. 183]. Там же класик відзначав перспективність ученого і те, що “саме ж на фактах історії тільки й можна виводити теоретичні побудови”. Ніби у воду дивився поет-академік! Та й сам автор студії вже тоді був свідомий того, що він, як тепер кажуть, запрограмований на таку логіку розвитку свого таланту. Недарма ж, згадуючи ті часи, він жартував, що неабияк “розписався” в аспірантурі, тож текстів стачило й на розділ докторської. Докторська дисертація, захищена 1971 року, мала назву “Актуальні теоретичні проблеми українського

художнього перекладу”. Вона охоплювала вже не лише слов’янський, а значно ширший літературний і мовний ареал Європи та Нового Світу, і свідчила, що у сфері перекладу Україна нарешті має концептуально плідного вченого міжнародного масштабу. Того ж року вийшла і схожа за назвою книжка [2]. Потім з’явилися книжки “Першотвір і переклад” (1972 [3]), “Теорія і практика перекладу” (1982, 2003 [4; 5]). Разом з ними десятки перекладознавчих статей В. Коптілова розбуркували до дискусій інтерпретаторський цех, формуючи у дослідницькій і навчальній філології новий напрям.

Тим часом, опановуючи нові мови, В. Коптілов розширював і сферу своїх перекладацьких зацікавлень. Попервах великих текстів побоювався, але радо працював над короткими творами. Опублікував свої версії з М. Рея, В. Блейка, Г. Гайне. Паралельно писав критичні розбори перекладних видань, огляди перекладацького процесу, чим теж вивіряв свій фаховий світогляд теоретика і практика перекладу. У 1960-80-ті роки переклав чимало поезій з англійської мови (Донн, Шеллі, Блейк, По, Вітмен, Єйтс, Джойс та інші ірландці), з німецької (поети бароко, Гельдерлін, Гайне, Рільке, Шторм, Фонтане, Бехер та інші), з польської (Кохановський, Лесьмян, Броневський, Слонімський, Стафф, Виспянський, Каспрович, Словацький та інші), з російської (Некрасов, Брюсов, Блок). Пізніше в центрі творчих інтересів перекладача опинилася французька поезія у двох своїх часових “крайнощах”: ХХ століття і Середньовіччя. Серед поетів ХХ століття: П. Валері, П. Клодель, Р. Шар, Л. Арагон, А. Мішо, Ф. Супо, Ж. Превер, Ж. Ануй, Е. Гільвік. Поруч з ними слід поставити добірки поезій швейцарських та канадських авторів, поетів регіону Індійського океану та Карибського басейну тощо, а також прозові переклади романів Ф. Саган “Тьмянний профіль” і А. Лопеса “Новий романс” та його оповідання. З епохи Середніх Віків: переспіви “Роману про Трістана та Ізольду” і “Роман про Ренара”, а також прозові “Легенди про лицарів Круглого Столу”. “Зимова казка” В. Шекспіра – єдиний драматичний твір у доробку перекладача, але він і один з небагатьох шедеврів британського класика, що їх було уперше перекладено для повного українськомовного 6-томника його творів.

В останні роки свого життя професор В. Коптілов рідко виступав з теоретичними статтями чи рецензіями на переклади, а більше часу й сил віддавав самим перекладам, не цураючись і переспівів, що їх вважав доцільними для популяризації творів фольклорного походження. Усі його тлумачення, якщо їх читати уважно, порівнюючи з оригіналами, виявляють дуже продуману, мотивовану і цікаву систему роботи Майстра. Це й роблять тепер студенти – майбутні перекладачі – у своїх бакалаврських та магістерських студіях, де звичними є і посилання на наукові праці нашого українського перекладознавця.

Пам’ятаю Віктора Вікторовича і в його паризькій квартирі, де я зупинявся і де гостинний господар частував мене ностальгійним борщем. І

його київську домашню бібліотеку, дуже схожу на мою (як мовиться, скажи мені хто твій друг... серед книжок...). І спільні прогулянки Києвом та візити в “культурні дома” (Г. Стефанова радо запрошувала нас разом на свої вистави). І його добросердний гумор, що майже ніколи не переходив у сарказм. І мудрі життєві настанови (“Жінка може бути окрасою або опорою в житті чоловіка”, – казав він). І нечасті, але цікаві доручення (укладену ним книжку “Хай слово мовлено інакше...”, що вийшла в світ 1982 року, готувати до друку у видавництві “Дніпро” випало мені, так я тісніше познайомився з пітерським теоретиком перекладу А. Федоровим, чию статтю і переклав для тієї книжки). Дуже гірко було, коли рано-вранці 19 лютого 2009 року мені потелефонували й повідомили, що Вчителя не стало.

У короткій статті немає змоги торкнутися ширшої культурницької місії В. Коптілова як паризького працівника ЮНЕСКО, викладача УВУ в Мюнхені і паризького Інституту східних мов та цивілізацій, енциклопедиста, члена численних редколегій, НТШ, укладача і редактора наукових та перекладних видань, збирача крилатих висловів (витлумачених спільно з А. Коваль у доволі популярній книзі [1]), автора посібника з української мови для франкофонів тощо. Але про його наукову школу сказати варто, бо вона була у своєму роді першою в Україні, їй завдячують сьогодні і школи професорів Р. Зорівчак у Львові та М. Новикової у Сімферополі, значною мірою і харківська, не кажучи вже про київські відгалуження, – хоч сама вона у свою чергу є продовженням фахової традиції, що зродилася у колах таких перекладачів, як І. Франко, М. Рильський, М. Зеров, Г. Кочур, які вміли своєю спостережливістю, критикою і узагальненнями формувати цеховий світогляд і самий перекладацький гурт.

Власне, на початку 70-х років, коли новий доктор наук ділився зі своїми учнями своїми свіжими відкриттями, школа була, либонь, тільки практична: хтось щось з улюбленого класика незграбно перекладе та й покаже метру для критики. Нам на перекладацькому відділенні університету ім. Т. Шевченка В. Коптілов читав курс лексикології та стилістики української мови – задумливо, спокійно, предметно, але на такому високому злеті спостережливості, при такому заглибленні в тему і на такому безпосередньому реєстрі спілкування, що ні ми, ні він сам не помічали крейди, що могла трапитися на рукаві його піджака. Студенти його обожнювали і часто роїлися біля нього на перервах, засипаючи запитаннями, він же з делікатності нікому ні в чому не відмовляв. Власне, природженим педагогом він був, очевидно, зроду, таким його пам’ятають і на філфаці в Могилянці, де він викладав після роботи в ЮНЕСКО. Але особисто я згадую його таким як його студент, котрому невдовзі поталанило стати його аспірантом з легкої руки професора Ю. Жлуктенка – нашого декана, який, прочитавши мій філіппік на переклад книги Г. Лі “Убити пересмішника”, відчинив мені двері у таке перекладознавство, що воно тоді було відоме одному лише В. Коптілову.

Перекладознавча школа В. Коптілова заявила про себе в кінці 70-х років, коли один за одним почали оперюватися його аспіранти. Тільки на факультеті романо-германської (пізніше – іноземної) філології нас був цілий квартет: П. Бех, Г. Мішустіна, С. Ткаченко і автор цих рядків. Ми почувалися науковим братством, котре між собою жартома іменували “коптілкою”: разом ходили на творчі вечори до Будинку літераторів, де тоді послідовно вели професійну розмову кити перекладацької справи, разом сиділи на наукових конференціях, з молодечим завзяттям полемізували з усіма і між собою, обстоювали свої відкриття, серед яких виявлялося чимало спільних і вже відомих, обговорювали прочитані студії і переклади, ділилися книжками, підредаговували одне одному статті тощо. Цей гуртівний процес йшов і без фізичної присутності Вчителя, чий образ і доброзичливий погляд нас супроводжував при випадкових зустрічах в університетських коридорах, що враз переростали в міні-семінари. Це були радісні зустрічі! Своему екс-однокурсникові П. Бехові я міг присвятити чималенький жартівливий вірш-експромт “Осінні амфібрахії аспіранта”, а Г. Мішустіна могла подарувати С. Ткаченкові цінний раритет, знайдений у букіністів. Ніхто не нав’язував нам своєї опіки, плану роботи, переконань, ніхто не підганяв нас і не вистроював по ранжиру. У час наших наукових осяянь і перепалок наш безвідмовний учитель здебільшого працював над собою, своїми статтями і перекладами, тим самим даючи нам урок творчої ініціативи, самостійності, самодостатності і цілісності. А особливо впадала в око його інтелігентна людяність і просто дивовижна повага до права на помилку. Пам’ятаю, як, начитавшись грузинського теоретика Г. Гачечіладзе, возив я Віктору Вікторовичу свій уїдливі розбір дефініцій на велосипеді полями Житомирщини за 45 кілометрів з одного села в інше, бо нас обох, аспіранта і наставника, університет послав керувати студзагонами на збиранні врожаю. Самий вибір предмета наукового спору зобов’язав мене написати такі абстрактні бридні цвіркунам на сміх, що соромно згадувати – усе те я потім викинув не жалкуючи. Але учень сам має пройти неправильно обраний шлях до кінця, щоб упевнитися у його хибності і вже більше на нього не повертатися. В. Коптілов уважно прочитав рукопис і своїм красивим акуратним почерком вивів на берегах кілька навідних запитань і назв нових джерел, зовсім не зачепивши при цьому критикою ні мене, ні свого маститого грузинського опонента. Того вистачило, щоб метод дослідження я обрав зовсім інший і вже ніколи відтоді не жував жуйки з термінів та визначень.

Що та школа справді була не просто гуртом, а спільним науковим світоглядом, свідчить інший випадок, що стався через 10 років. Я написав статтю про якість і ефективність критики перекладу (див. “Чи є рак рибою?” у “Літературній Україні” від 17 липня 1986 р.), де доводив, що така критика відмінна від просто літературної, має свої особливі критерії, своє теоретичне опертя, свої аналітичні методика тощо і тому повинна професіоналізуватися. Для ілюстрації узяв та й розбомбив у пух і прах російський переклад поезії

Д. Павличка “*Navigare necesse est*”, що його інший критик на підставі свого аналізу в журналі назвав “блискучим”. І досі шкодую, *amice Plato*, що тим самим, як пізніше виявилось, відвадив від розбору перекладів талановитого літературознавця, який схибив лише тому, що не мав спеціальної підготовки. Зате її мав мій друг і коптиловець С. Ткаченко – дослідник українських тлумачень шекспірівських сонетів, тепер перекладач в ООН і видавець журналу “Ятрань”. І ось якраз перед здачею тієї своєї статті до газети зустрічаю Сергія на площі Л. Толстого, ми спускаємося у перехід поділитися за кавою новинами у затишку кав’ярні, я кладу перед ним два різномовні тексти Павличкової поезії і, щоб звіритися, прошу дати обґрунтовану оцінку перекладові. Він читає тексти вголос, порівнює рядок за рядком, детально коментує. Я був ошелешений. Я витяг з портфеля свою підготовлену до друку статтю і сказав: “А тепер прочитай, тут майже все, що ти щойно розповів мені про цей переклад”.

1. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, цитати, образні вислови. / вид. 2-е, перероб. і доп. – Київ, 1976. – 335 с. 2. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. – Київ, 1971. – 132 с. 3. Коптілов В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. – Київ, 1972. – 216 с. 4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. – Київ, 1982. – 166 с. 5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. – Київ, 2003. – 280 с. 6. Рильський М. Мистецтво перекладу: Статті, виступи, нотатки / Упоряд. і комент. Г. Колесника. – Київ, 1975. – 344 с.

МЕТРИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Микола ЛУКАШ
(1919–1988)

В Лукашевій особі Україні був посланий геній моцартівського складу в найчистішому і найточнішому розумінні цього слова. В нього було щедро вкладено і дар великого вчування, прислухання до потаємної гармонії світу, і орфічну силу стихійного втілення музичних начал буття в українському слові. “Музична ріка” світу, універсально-словотворче і міфотворче підґрунтя Лукашевого дійства, за великим рахунком, зумовлює не що інше, як фундаментальну сакралізацію, освячення відбудовчих зусиль української культури, котра нині прагне встати з руїн.

М. Москаленко

Ще так недавно вулицями Києва ходив чоловік, завжди і влітку, і взимку – в блаженському спортивному костюмі. І слідом за собою водив українське

Слово у його майже фантастичній смисловій повноті і глибині, у фантастичній же красі. Дивак і геній.

В. Скуратівський

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Микола Олексійович Лукаш народився 19 грудня 1919 року в м. Кролевіці Сумської області в сім'ї робітників. У 1938 році закінчив Кролевецьку середню школу. У шкільні роки (переважно самотужки) вивчав не лише українську, а й російську, німецьку, єврейську, циганську, польську та інші мови, почав займатися перекладами.

1941 року закінчив історичний факультет Київського університету. Під час війни перебував на окупованій території, а з 1943 року в лавах Радянської Армії. Зазнав тяжких поранень. У 1947 році з відзнакою закінчив Харківський інститут іноземних мов (французьке відділення). Залишився працювати викладачем, викладав курс французької мови. Написав дисертацію, але захист не відбувся (основний аргумент: перебував на окупованій території, працював перекладачем у німецькій сільгоспокомендатурі). У повоєнний час входив до редколегії журналу “Всесвіт”. Перекладав із близько 18 мов світу. 2 червня 1956 року за рекомендацією М. Рильського, М. Терещенка і Л. Первомайського прийнятий до Співки письменників України. Переїхав до Києва.

1950–1960-і роки. Період перекладацького злету.

1953 – “Перший удар” Андре Стіля – перекладацький дебют.

1955 – “Фауст” Гете – це перший повний переклад твору українською мовою. Взагалі над цим перекладом Лукаш працював майже 20 років. “... його переклад “Фауста”, та й взагалі вся Лукашева спадщина, стали виквітом сучасного Слова й того Діла, на вівтар якого поклали життя наші великі попередники” (С. Гречанюк).

1959 – поезії Роберта Бернса – ґрунтовна праця двох перекладачів Миколи Лукаша і Василя Мисика.

1961 – роман “Пані Боварі” Г. Флобера – це “свого роду маленька філологічна академія українського синтаксису” (В. Скуратівський).

1962 – комедії Лопе де Веги “Собака на сні”, “Овеча криниця” – перша презентація драматурга українською мовою. Н. Марчишин: “Своєю працею Микола Лукаш довів, що в умілому українському перекладі твори іспанського драматурга так само сягатимуть темпераментністю, яскравістю й невимушеністю, як і оригінал”.¹

1963 – “Бал в опері” Ю. Тувіма. А. Олексієнко: “В українському “Балі в опері” напрочуд заховано ту ж енергію кругойдучих ритмів, ту ж метафоричну густість, ту ж звинність слова, що ледве встигаєш за творчою фантазією”.²

1964 – “Декамерон” Боккаччо. Лукаш доклав усіх зусиль, “щоб на українському ґрунті прийнявся і вибував пишною квіткою латинізований

Боккаччів період, щоб складне стилістичне плетиво не уймало художності, щоб по всіх сторінках бенкетувала весела геніальність великого флорентійця”.³

1967 – “Трагедія людини” І. Мадача. Є. Гуцало: “Цей переклад – начебто й не переклад, а оригінал, усе тут дихає справжністю, немає манірності й штучності, всі слова творять магічну ауру художнього твору”.⁴

1967 – Ф. Шіллер “Лірика”. Усі 76 віршів перекладені Лукашем. В. Коптілов: “Вражає артистичніста здатність Миколи Лукаша до перевтілення. Поет однаково легко передає драматичні ситуації балад і ліричне піднесення циклу поезій про Лауру, безжур’я застольних пісень і гостроту Шіллерової сатири”.⁵

1968 – поетичні твори Верлена (перекладачами виступили також М. Рильський та Г. Кочур).

Є. Гуцало: “Микола Лукаш перекладав з різних мов на українську, до тканини нашої літератури прищеплював живу тканину інших літератур, вводив у наш дім світових майстрів, а йому не дозволяли вирватися зі свого похмурого дому у той широкий світ, – звідки до нас, завдяки і його подвижницькій праці – доходило світло незацькованої думки і незагратованого мистецтва”.⁶

1969 – поезія Г. Лорки.

І. Бокій: “... просто англієць Шекспір у нього стає українським Шекспіром, німець Рільке – українським Рільке, іспанець Лорка – українським Лоркою, угорець Мадач – українським Мадачем ... Просто під рукою Лукаша вони входили в нашу культуру з усім, що принесли в рідну, але в обладунках, які підготувала за тисячу років наша національна свідомість, мова, історія, культура”.

1973–1980 роки. “Позадрукований” період. Період насильницької “літературної та громадянської смерті” (М. Стріха).

24 квітня 1973 року М. Лукаша не рекомендують до редколегії журналу “Всесвіт”, а 12 червня 1973 року президія правління СП України одноголосно виключила його зі своїх рядів із формулюванням: “За недотримання вимог Статуту Спілки письменників СРСР”. Офіційною підставою став лист-звернення Лукаша до ЦК КПУ, у якому він виражав свою незгоду з несправедливим вироком стосовно І. Дзюби і пропонував посадити у в’язницю його замість хворого і сімейного автора трактату “Інтернаціоналізм чи русифікація?” Юрій Збанацький на засіданні президії СП проголосив: “Ми думаємо, що справа Лукаша йти і відсиджувати строк за Дзюбу, але ми не допустимо, щоб ішов він туди членом Спілки письменників”.⁷

Відлучений від письменницької діяльності. Заборонено друкувати його переклади і брати на будь-яку роботу. Звинувачений за популярною тоді статтею в “тунеядстве” за те, що не працював (бо не давали працювати). Регулярно з’являлись листи-пасквілі.

Вимушений “позадрукований” період продовжувався до середини 80-х років. Ім’я Миколи Лукаша було не просто під забороною, його вилучили з усіх видань енциклопедичного характеру, підручників із української літератури.

“Відлучення Миколи Лукаша від письменницької організації, заборона друкуватися було, по суті, відлученням української літератури від світової. На Україні, по суті, були заборонені “Декамерон”, “Фауст”, “Мадам Боварі”, “Трагедія людини”, були заборонені Шекспір і Бернс, Лорка і Рільке...”.⁸

1980-і роки.

1981 – перевидано “Фауста” Гете.

1984 – з’явилися переклади поезії Г. Аполлінера.

1986 – п’єса Шекспіра “Троїл і Крессіда”.

1987 – знову прийнятий до СП України (через 14 років після виключення!).

1988 – присуджено республіканську премію імені М. Рильського.

Працював над перекладом “Дон Кіхота” Сервантеса.

29 серпня 1988 – закінчився життєвий шлях.

Осмилення “феномена Миколи Лукаша” (Г. Кочур).

1989 – часописом “Всесвіт” встановлена премія імені Миколи Лукаша за кращий художній переклад.

“Феномен Лукаша” – ґрунтовна розвідка про Миколу Лукаша, написана Григорієм Кочуром.

“Микола Лукаш: Миф и антимиф” – ґрунтовна розвідка про Миколу Лукаша, написана Мариною Новиковою.

1990 – вийшла найповніша збірка перекладів – “Від Боккаччо до Аполлінера: Переклади” (К.: Дніпро, 1990. – 510 с.), до якої включено переклади з 13 мов світу.

1993 – Миколі Лукашу посмертно присуджена особлива премія імені Миколи Зерова Міністерства культури України та посольства Франції в Києві за визначні досягнення на ниві перекладу французької класики українською мовою.

1995 – за редакцією Г. Кочура вийшов повний переклад із мови оригіналу роману Сервантеса “Дон Кіхот” Лукаша (його завершив Анатоль Перепадя – переклав розділи XXI–XXXV, LXI–LXXVI). “Цей текст, без жодного перебільшення, відкрив перед українським перекладом посправжньому нові, досі незнані обрії” (М. Стріха).

1996 – вийшла книга Т. Цимбалюк “Мова перекладу Миколи Лукаша. Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри “Дон Кіхот”.

2002 – видано словник-довідник “Фразеологія перекладів Миколи Лукаша” (К.: Довіра, 2002. – 735 с.)

2003, 2004 – вийшов бібліографічний покажчик робіт Миколи Лукаша та робіт про Миколу Лукаша (укладач В. Савчин. Львів, 2003. – 356 с.) та бібліографічний посібник-покажчик творів і перекладів 1953–1998 років (укладач Б. Черняков. К., 2004), а також його ж “Микола Олексійович Лукаш: Коротка хроніка життя і творчості”, “Повернення: Доля і недоля Миколи Лукаша. Статті і матеріали 2000–2003 рр.”.

Одна з перекладознавчих кафедр Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка носить ім'я Миколи Лукаша. Ім'я Лукаша носить також Комісія всесвітньої літератури.

Із другої половини 1990-х років перекладацька спадщина Миколи Лукаша поступово стає предметом серйозного дослідження науковців. Захищено ряд дисертацій: О. Лучук – “Різночасовість перекладів одного твору як проблема” (на матеріалі зіставлення українських перекладів Шекспірової драми “Троїл і Крессіда”, виконаних Паньком Кулішем та Миколою Лукашем), 1996; Т. Цимбалюк – “Зіставно-типологічна характеристика семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць (на матеріалі роману Сервантеса “Дон Кіхот” у перекладі М. Лукаша)”, 1997; Н. Марчишин – “Своєрідність інтерпретаційної творчості Миколи Лукаша”, 2001.

Ряд українських поетів створили літературний портрет Миколи Лукаша.

Дмитро Павличко

МИКОЛА ЛУКАШ

*В морози різдвяні – без шапки й без пальта,
Як знак приготувань до заслання й Сибіру ...
Він жив у бідності, мав лише талант і віру,
Дар – не ридаючи – нести свого хреста.*

*Коли проймала дух неволі мерзлота,
Він сам себе палив, як зв'язану офіру;
В його душі любов палала понад міру,
І мова сяяла, мов космосу врата.
Збирати зорі слів і тамувати болі
Судилося йому, щоб відвернути скон
Народу, скутого на рабськiм суходолі.*

*Він вічний, як земля, та не серед ікон
Його парсуна! Він – свободи лексикон,
Сохрана нашого майбутнього в глаголі.
1998.⁹*

УДАР МИКОЛИ ЛУКАША

*Кия більярдного ти чіпко брав у руку
Мов велетенську ручку так тримав,
І бив прицільно в лузу, як в розпуку,
Бив переможно пальцями трьома.*

*Дворуки піднімали вгору руки,
Аплодували за хльосткий удар.
І ти собі плескав, тепер дворукий,
Рука ж поранена. То ж не більярд – кошмар.*

*О Дон-Кіхоте кролевецький! Де ти нині,
Наш доміношнику, спілчанський бомже наш.
Бомжує півкраїни на Вкраїні,
Тепер ти був би звичний наш типаж.*

*На тому світі що п'єте з Війоном,
Із Лоркою на що ти тратиш свій запал?..
Ти Моцаром в нас був. Не був куйоном.
Режим поволі трутки підсипав.*

*Прийду довчитись. Бо навчався мало.
Та все ж твоїм ударом часом б'ю.
А скільки нині в тебе друзів стало,
Не можу дотовпитись до краю...¹⁰*

Дмитро Паламарчук

ДОН КІХОТ ЛУКАШЕВІ

*Важкі томи стомовних словарів,
Письмовий стіл, залізна койка вбога.
Сюди, вночі з'являючись до нього,
Як рівний з рівним, Фауст говорив.*

*Тут чаклував над словом до знемоги
І чаклував не раз він до зорі
З бродягою Верленом. Як нікого
Його вітали в скверах козлярі.*

*Химерник, маг, ідальго юродивий,
Безсмертним стилосом творивши диво,
За правду й честь зійшов на ешафот.*

*У світі зла, нікчемнім і безликим,
По смерті став легендою над віком
Хоробрий лицар, мудрий Дон Кіхот.
1990.¹¹*

Із перекладознавчих праць Миколи Лукаша

“Поняття адекватного перекладу включає не тільки повну передачу смислового змісту, але також і відтворення засобів емоційної виразності та структурно-стильового оформлення оригіналу.

... Поет-перекладач (якому, до речі, не раз доводиться мати справу з творами найрізноманітніших народів, часів, літературних стилів) часто-густо не рахується з особливостями поетики перекладуваного автора, з місцем, що займає даний твір у відповідній національній літературі і даний твір у літературному доробку автора. Виходячи з суб’єктивних уподобань і власних “технічних” навиків, такий перекладач накидає авторові невластиві йому образи, звороти, інтонації чи інші елементи поетичної форми.

Стоїть в оригіналі, приміром, таке:

Гріє сонце з неба, гріє – пригріває ...

Перекладач ничтоже сумняшеся переспівує:

Безоблачних небес неистов жар жестокий ...

Байдуже Б. Пастернаку до того, що замість народно-пісенного зачину до поеми-казки Ш. Петефі вийшло щось на кшталт початку сонета парнасця Х. М. Ередія ...

Інший перекладач, не завдаючи собі клопоту розібратися як слід в образній системі та художніх прийомах якого-небудь Байрона, Гюго чи Словацького, міркує так: “Якщо я не збагнув, що до чого, то як же звичайний читач? Чудно колись люди писали, кручено, складно. Треба це діло спростити”. І спрощує: кріпку концентрацію складного поетичного образу, розгорнуту метафору розбавляє водою загальників, незвичкі кольористі епітети підміняє затертими, безбарвними, затемняє яскраву антитезу, притупляє гостру кінцівку. Так воно й зрозуміліше, і перевірявати не треба. Варто цьому ж перекладачеві переключитися на Бернса, Петефі чи ще якогось поета, що органічно виріс із народної пісні. Відбувається протилежне: в їх здоровій, прекрасній простоті він ладен бачити художній примітивізм і силкується “дотягнути” їх твори до належного рівня. І дотягує: ускладнює поетичний синтаксис (за рахунок емоційної експресивності), модернізує лексику, характерні для народної пісні постійні епітети підміняє більш модними, ходовими. Тим більше, що розсироплена красивість літературщини дається легше, як високохудожня благородна простота тієї хорошої пісні, що її “нелегко скласти”, а ще трудніше перекласти.

Так нівелюються, перетягуються на один копил творчі індивідуальності різних поетів, так народжується безлика пересічність стилю перекладів, що робить їх схожими не на відповідні оригінали, а один на один, в кінцевому

підсумку на самого перекладача, яка приводить їх до спільного знаменника своїх звичних поетичних прийомів і виразових засобів.

...Перекладачам слід нарешті усвідомити всю відповідальність такої важливої справи, як ознайомлення українського читача з кращими творами літератур братніх народів, зрозуміти, що точна передача змісту оригіналу повинна йти в парі з високою формальною довершеністю перекладу, як соціально-пізнавальна вартість твору йде в парі з його естетично-художньою вартістю”.¹²

Перекладознавчі праці Миколи Лукаша

1. Лукаш М. Рецензія на 1 том українсько-російського словника // *Вопросы языкознания*. – 1954. – № 6.
2. Лукаш М. Українські сонети Шекспіра (Рец. на кн.: Шекспір В. Сонети. Пер. з англ. Д. Паламарчука). – К., 1966.
3. Лукаш М. Український сонетарій Шекспіра // *Жовтень*. – 1967. – № 1. – С. 149–151.
4. Лукаш М. Про переклад поеми К. В. Іванова “Нарспі” (Перекладач Я. Шпорта) // *Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб.* – Вип. 18. – К.: Вища школа, 1992. – С. 19–27.
5. Лукаш М. В. Гюго. Вибрані твори // *Всесвіт*. – 1997. – № 2. – С. 131–141.
6. Лукаш М. Г. Гайне. Вибрані поезії // *Всесвіт*. – 1997. – №2. – С. 141–150.
7. Лукаш М. Рецензія на переклад “Гірського вінця” Петра Негоша // *Всесвіт*. – 1997. – № 2. – С. 150–152.
8. Лукаш М. Хто такі були двораки // *Всесвіт*. – 1997. – № 2. – С. 152–154.
9. Лукаш М. Про змішування західноєвропейських реалій з польськими та про тінь Франца Йосипа // *Всесвіт*. – 1997. – №2. – С. 154–157.
10. Лукаш М. *Opus Tertium Atque Ultimun*: Про зниження стилю та про скривдженого Мефістофеля // *Всесвіт*. – 1997. – № 2. – С. 157–160.

Про Миколу Лукаша-перекладача

Г. Кочур: “Навряд чи ще якою мовою зроблено переклади такої майстерності, такої яскравості, як переклади Миколи Лукаша. Адже кожен перекладач – це, звичайно, індивідуум, індивідуальність, то ж очевидно, в перекладі якоюсь мірою відбивається і його особа. А треба сказати, що Лукаш-людина – це теж було явище не менш цікаве, аніж його переклади...”

Дуже прошу мати на увазі, що перекладацька діяльність Миколи Лукаша – це вершина української літератури. Одна з вершин, яку можемо представити цілому світові.

Перекладацька діяльність Миколи Лукаша – вершина світової літератури, “все, що залишилось від Миколи Лукаша, нехай навіть дрібниці, набуває статусу реліквії – все воно повчальне і сповнене значення”.¹³

Г. Кочур: “В історії українського художнього перекладу М. Лукашеві належить місце особливе, виняткове. Вимовиш оці слова – *перекладач, художній перекладач*, – і мимоволі на думку спадає Микола Лукаш, так, ніби в його імені самі ці терміни персоніфікувалися. Перекладач такого діапазону – рідкісне явище не лише в українській, а і в будь-якій іншій літературі”.¹⁴

М. Москаленко: “Праоснова Лукашевого поетичного світу – це кілька століть української літератури, фольклору та напівфольклору, вся множина забутих, напівзабутих та й, нарешті, добре відомих словесних жанрів – справа лише в тому, що й “добре відомі” поетичні явища він, як ніхто, вмів розглядати під несподіваним кутом зору, помічав те, що байдуже минали інші, актуалізував і воскрешав те, що здавалось, давно відійшло в минуле, неповторним словом вводив в універсальний поетичний контекст найглибшу сутність свого творчого буття – український трагізм, українську стихію і українську гармонію”.¹⁵

Л. Череватенко: “На початку ХХІ століття місце і значення Миколи Лукаша нібито з’ясовані остаточно: великий поліглот і перекладач, один з найбільших, а може, і найбільший за всю багатовікову історію української літератури. З того ж ряду, що й Микола Зеров, Борис Тен, Валер’ян Підмогильний, Микола Бажан, Максим Рильський, Григорій Кочур, Василь Мисик... Саме ці майстри не лише ознайомили українського читача з найвищими досягненнями світової літератури, а й удосконалили виражальні засоби української мови, довели до блиску її, здавалось, і так неосяжні можливості”.¹⁶

О. Чередниченко: “Висока філологічна культура притаманна кращим перекладам українською мовою. Взірцем професійної майстерності є прозові і віршовані переклади Миколи Лукаша з німецької (“Фауст”).¹⁷

М. Новикова: Микола Лукаш – “обранець міфу”, має особливий феноменальний дар віршованої імпровізації, прекрасне володіння українською мовою.¹⁸

М. Венгренівська, Т. Некряч: “Найістотнішою рисою перекладацького методу М. Лукаша є повне і всебічне оволодіння оригіналом, повне розуміння і сприйняття художньої концепції твору, прочитаного ним у контексті духу культури, втіленої в творі, і духу культури, носієм якої є перекладач. Для М. Лукаша оригінал не просто об’єкт для перекладу, для нього це своєрідний співрозмовник. Його діалог, художнє спілкування з першотвором спирається

на відкритість, уміння слухати, готовність надати йому слово, щоб історичний зміст, закладений у творі “заговорив”. Саме тут розкривається уміння перекладача осягнути замисел твору, актуалізувати чужу мову як свою, як художню своєрідність двох культур. Перекладачеві розкривається аксіологічний зміст твору як авторська свобода, як свобода втілення замислу твору в організації тексту в формах рідної мови, себто як майстерність володіння засобами і нормами мистецтва слова”.¹⁹

І. Корунець: “Лукаш ніколи не був сліпим наслідувачем авторської форми вираження. Він стверджував право перекладача на вибір засобів відтворення, часом відмінних від авторських. Визначна особистість і ревний перекладач, Лукаш по-своєму доносив іншомовний твір до читача і дуже часто заперечував М. Терещенкові, своєму старшому колезі й редакторові, а особливо Л. Первомайському. ... Лукаш від найпершого створював “довговічні” переклади, на художню довершеність яких рівнялися і якої намагалися досягти всі перекладачі”.²⁰

Р. Чілачава: “Микола Лукаш – перекладач універсальний, який почувається однаково впевнено, ладнаючи насичений шаленими ритмами і римами рядки поезії чи вдихаючи рідний український аромат у переповнене найскладнішою лексикою речення прози. “Фауст” і “Дон Кіхот”, лірика Лорки і “Декамерон”, “Мадам Боварі” і поезії Верлена, Аполлінера, Бернса, Міцкевича, Гейне красномовне тому підтвердження”.²¹

Д. Павличко: “ Сервантес і Лопе де Вега, Бокаччо і Шекспір, Гете і Шіллер, Гюго і Флобер, Гейне й Верлен, Міцкевич і Бернс, Тувім і Безруч, Мадач і Волькер, Аполлінер і Лорка – ось кого ми сьогодні майже фізично відчуваємо посеред нашої громади... Багатьом геніям, численним непроминальним талантам світового письменства Микола Лукаш дав українське життя, тим самим побільшив і спотужнив людство, зміцнив благородну духовність нашої нації, спричинився до увічнення та остаточної перемоги братерства між людьми і народами. Розвиваючи гуманні й шляхетні перекладацькі традиції Івана Франка, Миколи Зерова, Максима Рильського, Миколи Бажана, Бориса Тена, Микола Лукаш мистецтву пересотворення літератури надав нових індивідуальних прикмет. У своїй чаклунській праці він осягнув таких вершин, які ніколи не потьмяніють. Скільки житиме українська мова, стільки часу відведено і на подивляння майстерності та винахідливості Миколи Лукаша”.

Переклади Миколи Лукаша

1. Гете Й.-В. Фауст / Пер. з нім. М. Лукаш. – К., 1955.
2. Бернс Р. Вибране / Пер. з англ. М. Лукаша, В. Мисика. – К.: Держлітвидав, 1957.

3. Лопе де Вега. Овеча криниця. Собака на сіні / Пер. з ісп. М. Лукаш. – К., 1962.
4. Гете Й.-В. Фауст / Пер. з нім. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1981.
5. Боккаччо Дж. Декамерон / З іт. пер. М. Лукаш. – К.: Дніпро 1985.
6. Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Пер. з ісп. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1985.
7. Флобер Г. Твори: В 2-х т. / Пер. з фр. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1987.
8. Лукаш М. Від Боккаччо до Аполлінера: Переклади. – К.: Дніпро, 1990.
9. Боккаччо Дж. Декамерон / З італ. пер. М. Лукаш. – Д.: Січ, 2000.
10. Флобер Г. Пані Боварі / Пер. з фр. М. Лукаш, М. Гайдай. – Х.: Фоліо, 2002.
11. Боккаччо Дж. Декамерон / З іт. пер. М. Лукаш / Перед. Г. Кочура. – Х.: Фоліо, 2003.
12. Лукаш М. Шпигачки. – К.: Ярославів Вал, 2003.
13. Гете Й.-В. Фауст / Пер. з нім. М. Лукаш / Передм. Б. Шалагінова. – Х.: Фоліо, 2003.

Посилання та примітки:

- ¹ Марчишин Н. Своєрідність інтерпретаційної творчості Миколи Лукаша. – Т., 2001. – С. 15.
- ² Олексієнко А. В робітні майстра (Про перекладацьку творчість Миколи Лукаша) // Дніпро. – 1965. – № 6. – С. 139.
- ³ Там же.
- ⁴ Гуцало Євген. Спогад про Миколу-“козловода” (Про переклади М. Лукаша) // Літературна Україна. – 1990. – 15 листопада. – С. 7.
- ⁵ Коптілов В. Поезія огнистого гуманізму // Літературна Україна. – 1967. – 21 липня. – С. 3.
- ⁶ Гуцало Євген. Спогад про Миколу-“козловода” (Про переклади М. Лукаша) // Літературна Україна. – 1990. – 15 листопада. – С. 7.
- ⁷ Подано за статтею: Коваль В. “Ласкаво прошу дозволити мені відбувати замість нього ув’язнення...” // Дніпро. – 1991. – № 11–12. – С. 197.
- ⁸ Там же.
- ⁹ Павличко Д. Сонети; Світовий сонет / Перем. автора. – К.: Генеза, 2004. – С. 118.
- ¹⁰ Драч І. Противні строфи. Поезії. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2005. – С. 61.
- ¹¹ Паламарчук Д. Подзвіння: Збірка віршів та перекладів / Передмова та упор. Л. Череватенка. – К.: Український письменник, 1995. – С. 144.
- ¹² Лукаш М. Про переклад поеми К. В. Іванова “Нарспі” (Перекладач Я. Шпорта) // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. – К.: Вища школа, 1992. – С. 19–27.
- ¹³ Кочур Г. Із спадщини Миколи Лукаша // Дніпро. – 1991. – №2. – С. 126.
- ¹⁴ Кочур Г. Феномен Лукаша // Україна : Наука і культура. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 337.
- ¹⁵ Москаленко М. Високий шлях Миколи Лукаша // Лукаш М. Від Боккаччо до Аполлінера. Переклади. – К.: Дніпро, 1990.
- ¹⁶ Череватенко Л. Сподіваюсь, що ніхто не скаже, що я не знаю української мови // Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Укл. Т. Цимбалюк, О. Скопненко. – К.: Довіра, 2002.

¹⁷ Чередниченко О. І. Переклад – важлива сфера функціонування і розвитку української мови // *Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб.* – К.: Вища школа, 1987. – Вип. 14. – С. 23.

¹⁸ Новикова М. А. Китс – Маршак – Пастернак (Заметки об индивидуальном переводческом стиле) // *Мастерство перевода.* – М.: Советский писатель, 1971.

¹⁹ Венгренивська М. А., Некряч Т. Є. П'єса В. Шекспіра “Троїл і Крессіда” в українському перекладі (до перекладацького портрету Миколи Лукаша) // *Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб.* – К.: Вища школа, 1992. – С. 30.

²⁰ Корунець І. Микола Лукаш як людина і перекладач // *Всесвіт.* – 1999. – № 11–12. – С. 136.

²¹ Чілачава Р. Есе “Познайомся, це – геніальний чоловік!.. “ (Про Миколу Лукаша) / Чілачава Р. *Аmore, more, ore ... Поезії. Маргіналії. Есе.* – К.: Юг, 2003. – С. 161–162.

Література про Миколу Лукаша

1. Білецький О. І “Фауст”, трагедія Гете // Гете Й. В. “Фауст”. Перек. з нім. М. Лукаш. – К.: Художня література, 1955. – С. III–XL.

2. Венгренивська М. А., Некряч Т. Є. П'єса В. Шекспіра “Троїл і Крессіда” в українському перекладі (до перекладацького портрету Миколи Лукаша) // *Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. Вип. 18.* – К.: Вища школа, 1992. – С. 27–40.

3. Гречанюк С. ... Але не зрікся // *Українська мова і література в школі* – 1989. – № 13. – С. 3–5.

4. Гуцало Євген. Спогад про Миколу-“козловеда” (Про переклади М. Лукаша) // *Літературна Україна.* – 1990. – 15 листопада. – С. 7.

5. Доценко Р. Пам'ятаймо про свій обов'язок // *Українська мова і література в школі* – 1989. – № 13. – С. 5–7.

6. Загребельний П. Небезслідний (Микола Лукаш) // *Слово і час.* – 1999. – № 12. – С. 8–11.

7. Коваль В. “Ласкаво прошу дозволити мені відбувати замість нього ув'язнення...” // *Дніпро.* – 1991. – № 11–12. – С. 197–204.

8. Копелев Л. “Фауст” по-українски // *Мастерство перевода.* – М.: Советский писатель, 1965. – С. 149–167.

9. Корунець І. Микола Лукаш як людина і перекладач. – *Всесвіт.* – 1999. – № 11–12. – С. 128–137.

10. Кочур Г. Феномен Лукаша // *Україна: Наука і культура.* – К., 1989. – Вип. 23. – С. 337–344.

11. Лукаш М.: Бібліографічний покажчик. – Львів, 2003. – 356 с.

12. Марчишин Н. Я. Своєрідність інтерпретації творчості Миколи Лукаша: Дослідження. – Т.: Укрмедкнига, 2001. – 52 с.

13. Микола Лукаш: Твори і переклади. 1953–1998: Бібліографічний посібник. – К., 2004. – 63 с.

14. Москаленко М. Високий шлях Миколи Лукаша // Лукаш М. Від Боккаччо до Аполлінера. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – С. 5–10.

15. Нарубіна Є. Лукашеве небо // *Березіль.* – 1996. – № 1 – 2. – С. 118–131.

16. Новикова М. Микола Лукаш: Миф и антимиф // Дружба народов. – 1989. – № 11. – С. 264–269.
17. Олексієнко А. В робітні майстра (Про перекладацьку творчість Миколи Лукаша) // Дніпро. – 1965. – № 6. – С. 137–140.
18. Первомайський Л. “Фауст” Гете в перекладі М. Лукаша // Первомайський Л. Творчий будень: З щоденника поета. – К.: Радянський письменник, 1967. – С. 315–330.
19. Перепадя А. Моя Лукашіана // Сучасність. – 1992. – № 1. – С. 124–130.
20. Перепадя А. Пан Мігель і дон Микола: [До 70-річчя з дня народження М. Лукаша] // Літературна Україна. – 1990. – 18 січня.
21. Стріха М. Микола Лукаш – відомий і невідомий // Всесвіт. – 1997. – № 2. – С. 129–131.
22. Стріха М. Микола Лукаш – критик і перекладознавець // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. – К.: Вища школа, 1992. – С. 16–19.
23. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Уклад. Т. Цимбалюк, О. Скопненко. – К.: Довіра, 2002. – 735 с.
24. Цимбалюк Т. В. Мова перекладу М. Лукаша. Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса “Дон Кіхот”. – К.: Довіра, 1996. – 238 с.
25. Череватенко Л. Так починався Микола Лукаш // Всесвіт. – 2001. – № 9–10. – С. 138–156.
26. Череватенко Л. “А нам життя твоє – понад усі поеми...” // Всесвіт. – 1998. – № 3. – С. 152–155.
27. Черняков Б. Повернення. Доля і недоля Миколи Лукаша: (Статті і матеріали 2000 – 2003 рр.). – К., 2004. – 67 с.

Віталій РАДЧУК

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ МЕТОД МИКОЛИ ЛУКАША

У статті представлено різні погляди на метод перекладу і здійснено спробу визначити основні риси творчого методу М. Лукаша, його місце в історії українського перекладу.

Ключові слова: Лукаш, переклад, метод, творчість, вишкіл перекладачів.

В статье представлено различные взгляды на метод перевода и сделано попытку определить основные черты творческого метода М. Лукаша, его место в истории украинского перевода.

Ключевые слова: Лукаш, перевод, метод, творчество, подготовка переводчиков.

Vitaliy Radchuk. Translator method of Mykola Lookash.

The article presents different views on translator method and gives an attempt to define some basic features of M. Lookash's creative method and its place in the history of Ukrainian translation.

Key words: Lookash, translation, method, creativity, translator training.

Лукаш! Це вже не просто родове ім'я – це місткий перекладознавчий термін. Лукашознавство – надзвичайно цікавий розділ науки про переклад. Лукашем міряють мистецтво перекладу майстрів і спроби початківців, через потугу його хисту проходять апробацію наукові концепції, його творчим і життєвим кредо звіряють прийоми тлумачення, художні преференції і моральний вибір. Переконавання, вчинки, мовотворчі здобутки і перекладацькі осяяння Лукаша виступають активним елементом суспільної свідомості.

Сьогодні про М. Лукаша (1919–1968) багато говорять і пишуть. Йому присвячено чимало проникливих і щемних статей, містку дисертацію В. Савчин “Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу” (2006), два бібліографічні довідники (2003, 2007), книжку життєпису, студій і спогадів “Моцарт українського перекладу” (2009), наукові конференції тощо. Слід гадати, геніальний український перекладач, митець і віртуоз слова вартий і більшого, адже його творча особистість і досі залишається загадковою, його секрети майстерності далеко не всі розкриті. На жаль, сучасники М. Лукаша, які з ним спілкувалися і добре розуміли порухи його тонкострунної і вразливої душі, один за одним відходять у небуття. Не всі й пережили “кролевецького Дон-Кіхота” живою пам'яттю спогадів, як на те спромігся його друг і опора Г. Кочур (1908–1994), у якого саме слово “переклад” асоціювалося з іменем Лукаша, або його учень А. Перепадя (1935–2008), що чи не один тільки й міг, наслідуючи систему праці й палітру вчителя, доперекласти шедевр Сервантеса. Поза сумнівом, контексти співпраці М. Лукаша з сучасниками і спогади про нього обростуть новим сенсом у прийдешніх століттях, а його творча спадщина набуватиме дедалі більшої ваги. Адже, як казав С. Єсенін, “велике здалеку дається зору”. Деякі риси творчої вдачі генія можна оцінити лише з дистанції часу, коли проростає насіння з плодів його творчих зусиль. Примітно, що сьогоднішнє лукашознавство працює на перспективу, прагнучи насамперед зафіксувати факти з життя М. Лукаша, зібрати і впорядкувати його тексти, поширити його мовний досвід. Чи не найпоказовішим тут є академічне видання словника-довідника “Фразеологія перекладів Миколи Лукаша” (2002) – *унікальне, безпрецедентне, феноменальне*. Сам би М. Лукаш, мабуть, переклав ці іншомовні слова питомими своїми: *небувале, безприкладне, надзвичайне, нечуване, виняткове, незрівнянне*. Нічого подібного лексикографія досі не знала. Це новий тип словника, яким Україна має пишатися перед світом.

Вивчати творчу особистість майстра перекладу можна виходячи з різних суспільних запитів, позицій і настанов. Наприклад, відчутною і нагальною є потреба вишколу молодого покоління українських перекладачів на взірцях тлумачення літературної класики, що їх запропонував М. Лукаш. Це непросте завдання, адже перекладацький досвід, власне, включає в себе вміння вичитувати в текстах позиції майстрів, систему їхніх цінностей, мотиви

тлумачення, зрештою прозирати саму робітню кожного майстра – те, що називають ще творчою лабораторією. Усе те треба навчитися бачити в перекладах без опори на чернетки і коментарі, що їх майстри полишають доволі рідко. І при тому переймати досвід орудно, вдаючись до власних спроб штурму оригіналу задля випробування його податливості, творчих дослідів, проникнення в суть мистецтва перевираження і перевтілення, звіряючись на порівняннях з майстром, доростаючи до розуміння його кредо, у чомусь, можливо, і полемізуючи з учителем. До таких висот методики наша вища школа, лише щойно почавши шукати підходи, ще не підступилася. Сам М. Лукаш не мав диплома перекладача, що його тепер видає добра сотня українських університетів. Але це не заважало йому вчитися у попередників, залишаючись повсякчас натурою саме творчою. Майстер не слідував бездумно за своїми вчителями, серед яких слід насамперед згадати П. Куліша, але не можна пройти й повз В. Підмогильного та неокласиків, які ревно дбали про багатство, природність і правдивість мови перекладів. Тим часом гнучкість у системі роботи – ключовий момент вишколу на фах. Набуття досвіду не зводиться до простої імітації прийомів перекладу, адже матеріал для праці перекладач має щораз інший, а метод, поза сумнівом, у першу чергу визначається об'єктивно самим матеріалом.

Це справедливо і щодо методу дослідження. М. Лукаш, цілком вписуючись у давню перекладацьку традицію, являє собою унікальний матеріал для студій. Можна без перебільшення сказати, що перекладацька спадщина М. Лукаша – серйозний привід для розмови про саму суть мистецтва перекладу. Зокрема й про те, що таке перекладацький метод. Як особисте, індивідуальне й особливе переплітається в методі з типовим, загальним і очікуваним? Наскільки він традиційний і новаторський?

Словники визначають метод як спосіб, прийом дії або систему прийомів і як шлях пізнання. Методика перекладу має свої специфічні завдання, відмінні від теорії, історії та критики перекладу, а заодно і від методології, зітканої з фундаментальних узагальнень, яка є філософією фаху. Основне питання, на яке відповідає методика, – як належить щось перекласти. Це прикладна галузь, що розкриває секрети майстерності і вчить ремеслу. Тому вона оперує зазвичай конкретною парою мов у певній сфері, де пропонує вибір засобів, пояснюючи, які з них кращі для досягнення тієї чи іншої творчої мети. Виокремлюють і методику навчання перекладу.

Поняття “творчий метод” випрацювано літературознавством та естетикою для визначення напрямку художнього пошуку і характеристики школи або самобутньої особистості. У перекладознавстві воно дає можливість розглядати навчальну методику з позицій методології, а перекладацький метод розуміти саме як творчий. Хоча є і відмінні трактування методу. В добу, коли Гете виділяв то два, то три види перекладу як стратегії освоєння літератури, Ф. Шлеєрмахер у праці “Про різні методи перекладу” (1813) розглядав парафраз та імітацію. У лінгвістиці перекладу

методом називають окремих прийом (узагальнення, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компресію, експлікацію, компенсацію тощо), суцільно застосовану тактику (як-от стилізацію, адаптацію, букввальний переклад) або спосіб передачі значення (як-от заміну герундія віддієслівним іменником чи дієсловом).

Як структураліст, що для перекладу рангує в оригіналі художні елементи, дошукуючись домінант, розглядав метод В. Брюсов. У статті “Фіалки в тигелі” (1905) поет зазначав: “Зовнішність ліричного вірша, його форма утворюється із цілої низки складових елементів, поєднання яких і втілює більш або менш повно почуття й поетичну ідею художника, такими є: стиль мови, образи, розмір і рима, плин вірша, гра складів і звуків. (...) Відтворити при перекладі вірша всі ці елементи повно й точно – неможливо. Перекладач зазвичай намагається передати лише один чи у кращому разі два (здебільшого образи й розмір), змінюючи інші (стиль, плин вірша, римування, звуки слів). Але є вірші, в яких провідну роль відіграють не образи, а, наприклад, звуки слів (“The Bells” Едгара По) або навіть рими (чимало з жартівливих віршів). Вибір того елемента, який визнаєш найважливішим у перекладуваному творі, становить *метод* перекладу”.

Структурний підхід відкривав можливість визначати індивідуальні особливості перекладача, і В. Брюсов зразу ж скористався цим для пояснення свого розуміння суті методу. “В. Жуковський, – пише він, – у всіх своїх перекладах турбувався найбільше про те, щоб передати *сюжет і образи*: таким був *його* метод перекладання; він часто змінював навіть розмір, зовсім не думав про плин вірша і тільки зрідка звертав увагу на його звукове значення, майже виключно при звуконаслідуванні. А. Фет, навпаки, найуважніше ставився саме до *плину вірша*, і його російські версії дуже точно накладаються на оригінал: цезурі відповідає цезура, enjambement – enjambement і т. д.; Фет жертвував заради такого збігу навіть смислом, тож деякі гекзаметри в його перекладах з Овідія і Вергілія стають зрозумілі лише тоді, коли заглянеш до латинського тексту. К. Бальмонт зайнятий майже виключно передачею *розміру* першотвору і зовсім нехтує, наприклад, стилем автора, перекладаючи і Шеллі, і Едгара По, і Бодлера однією і тією самою, по суті бальмонтівською, мовою” [3, с. 12–13].

Міряючи тенденції тлумачення художньою структурою першотвору, відслідковуючи преференції у виборі елементів, різний ступінь точності на різних рівнях художньої ієрархії, можна вибудувати схожий ряд з українських майстрів перекладу, знайшовши в ньому місце і для М. Лукаша. Мало того, структурний підхід можна застосувати і для характеристики шкіл перекладу, до чого перекладознавство так і не дійшло. Так, К. Чуковський, розбираючи вервечку російських версій “Плачу Ярославни”, вказує лише на різні естетичні платформи тлумачів, які потурали смакам доквілля [12, с. 276–286]. Втім, у цьому разі можна довіритися принаймні сприйняттю поезії. “Почуття не обманює – обманює судження”, – казав Гете [4, с. 128]. В науці ж

діє припис: все піддавай сумніву. Найпевніше втілюють досвід і кредо плоди праці, тим-то аж ніяк не зайве звіряти розбором перекладів перекладацькі маніфести. Дехто ж, досліджуючи історію перекладознавства, покладається виключно на висловлювання про переклад, до самих перекладів не звертаючись. Тим часом драма мотивів і вподобань перекладача при **реструктуризації** тексту не менш показова, ніж інтрига заявлених переконань, іноді й позірна.

Перекладацький метод залежить 1) від того, що саме перекладається, тобто від специфіки оригіналу, його змісту, жанру і стилю (отже, він має бути гнучким і межах твору), 2) від мети перекладу, а це означає, що можуть бути різні за призначенням переклади одного твору, 3) від того, кому адресується переклад, тобто від читацької аудиторії – дітей чи дорослих, фахівців чи загалу тощо. Метод перекладу також змінюється 4) історично – з плином часу і перебігом умов, 5) від народу до народу, завдяки розмаїттю національних мов і потреб, 6) особистісно від перекладача до перекладача, відповідно до індивідуального вміння і поглядів на переклад.

Що характерно для М. Лукаша? Тут назвемо лише деякі основні риси його методу, і то насамперед вже відзначені та досліджені, що складають певну систему творчих засад, за якою можна упізнати перекладача, коли вона набирає в наших очах достатньої повноти. Ті самі ознаки методу можна знайти і в інших перекладачів, звівши споріднені особистості до однієї школи, а ознаки – до певної типології. Проте повний комплекс і сила прояву ознак у кожного перекладача будуть завжди індивідуальні. Виокремлення питомих рис методу зазвичай здійснюється на різних рівнях абстракції і за певних умовностей термінотворення. Через те неможливо перелічити всі риси методу, та й немає в цьому потреби, бо явище навіть у небагатьох визначальних елементах постає перед нами як складне та цілісне. Слід також підкреслити, що йдеться не про перекладацький стиль, який так само неминуче позначає мовний продукт, а саме про систему творчої праці. Навіть за брюсівського розуміння методу стиль перекладача рівнозначний вибору засобів вираження з арсеналу можливих у мові.

М. Лукашеві при його високих естетичних критеріях був властивий **пошук унісону** – свого автора і “свого” твору. Як зауважує М. Новикова, його вабили пісенне, фольклорне, гральне начала, усе те, що в особах [5, с. 203–204]. Дослухаючись до камертону власної душі, наш Протей не міг бути хамелеоном, перекладати будь-що, а надто на замовлення, неначе ремісник. Ним керувала тверда переконаність у певних потребах української літератури, мови та культури, болі яких він гостро відчував і служінню яким себе присвятив. Свідомий свого покликання, майстер поклав свій талент на те, щоб, вивищуючи переклад до мистецтва, підняти духовний рівень читача.

М. Лукаш **тлумачив дерзновенно**, злучаючи смислотвірні контексти оригіналу і свої, чим актуалізував і наближував автора, забезпечував перегук епох, взаємодію культур. Він заходив у цьому так далеко, що вживляв пряму

цитату з Шевченка в заповіт Гете, виголошений Фаустом. Зупиняючи прекрасну мить щастя стояти разом „з народом вільним”, Фауст прорікає:

*Простеляться лани широкополі,
Стада рясні заграють на роздоллі,
Круті горби зведе трудящий люд,
Укриє їх узорами споруд –
І заживе в цім краї, як у раї...*

Чому епітет (*ein paradiesisch Land* – *райська земля*) замінено тут на порівняння? Щоб лани широкополі, якими переосмислено зелену родючу ниву (*Grün das Gefilde, fruchtbar*), ще й відлунювали алюзивною внутрішньою римою. Як бачимо, першотвір не сковає тлумача, а служить опорою для свободи образу. Коли без сміливості й експерименту творчість неможлива, а від перекладу очікують правдивості, рятує засада: відійти, щоб наблизитися. Щоб нею послугоуватися до ладу, справно, треба мати неабиякі хист і чуття.

М. Лукаш **уникав недоперекладу**. Це виявилось не лише в тому, що він брався за тверді горішки, перед якими інші пасували, ревно доперекладав те, що вже перекладалося, віддавав перевагу питомій лексиці перед запозиченою, а й у багатстві стилів, якими він володів, у могутньому потенціалі його ідіолекту. Активізація призабутої лексики і новотвори тут особливо примітні. Прагнучи розширити ресурси української мови (до речі, і як лексикограф), а з тим і межі можливостей перекладу, тлумач дбав про нові обрії для почуття та думки. Не він один це робив, однак у свій час це вдавалося йому чи не найкраще, тож саме йому і випала честь очолити список подвижників, здобути лаври генія поверх терновий вінок і, як відзначив Г. Кочур, уособити своїм іменем переклад. По суті, перекладність – а це динамічний і при тому цілком об’єктивний параметр міцності мостів порозуміння, стану зчепності між мовами, людьми й народами [7, с. 210], – в українській духовній ойкумені здобула завдяки М. Лукашеві новий статус.

Л. Череватенко свідчить: „Лукашева мова... нагадує величезний оргán, що на ньому він грав упевнено й майстерно в усіх регістрах, в усіх тембрах і тональностях. Хочете – буде в низькому, а можна ще й у високому! Хочете – спробую в мінорі, але можу і в мажорі утнути!” Одержимому майстрові до снаги було виразити геть усе: „Він свідомо вишукував нові й нові, на перший погляд, нерозв’язні завдання, – і таки давав собі з ними раду” [11, с. 713].

М. Лукаш **удавався до надперекладу – українізації**, тлумачив не лише мову мовою, а й літературу літературою. За Р. Бартом, література – також мова, вибудована як вторинний код зі звичайної [1, с. 283] чи з переплетіння інших зрослих на її основі різноманітних кодів [2]. Скільки дісталось тлумачеві від критиків за оті нібито карпатські *верховини* в Р. Бернза! За “Моє серце в верховині”, “Хлопця-верховинця”, “Плач удови-верховинки”. За *бондарчука* у того таки Бернза та *крамарчука* у Лорки, за *Бровка* у Керола, за живу українську мовну стихію у “Фаусті” Гете, “Дон Кіхоті” Сервантеса, “Декамероні” Боккаччо тощо. Але ж треба розуміти перекладача, який,

дошукуючись паралелей в художніх традиціях, спирався на об'єктивні дані зіставних стилістики та поетики [5, с. 204].

М. Лукашеві властиве **багатство словника**, зокрема синонімічне. Щедре і дивне, воно впадає в око всім. Тому в зв'язку з цим звернімо увагу на інше. Знаючи закономірності методу, що переходять з тексту в текст, можна вибудовувати й певні припущення. Видавцям, які розподіляють роботу, це знайоме: вони мають зважати саме на метод. Уявімо, що М. Лукаш переклав оповідання Г. де Мопасана чи детектив А. Крісті. Певна річ, утнути таке він міг би хіба що від нудьги в совдепівських допрах, від яких доля його ледь урятувала. Можна не сумніватися, що лексикони названих письменників, які послуговувалися шкільним мінімумом слів (студенти легко читають їхні книжки без словника), зросли б кожний у кілька разів.

М. Лукаш вдається до **фразеологічного насичення перекладу**. Це особливо помітно у прозі, але є і у віршах. Правило, за яким фразеологізм слід передавати фразеологізмом (чи як там вдається) не для майстра писаний. Моволуб густо застосовує фразеологізми й там, де в автора їх нема. Він розподіляє лексику та фразеологію (а надто синоніми) у творі не за підказкою двомовного словника, а за велінням сприйнятої художньої ідеї.

М. Лукаш перекладав твір твором, а тому й давав **цілісні тлумачення**. В його художній палітрі немає нічого випадкового. Все продумано до найменших деталей, кожна деталь прочитання працює на загальну ідею. Розуміння і втілення тлумачем як малих віршованих, так і великих прозаїчних творів має глибокий системний характер. Що не візьми, все тримається купи. Скрізь упізнається самотутній автор, а за ним і послідовний спосіб його представлення. Звичайно ж, і стиль перекладача, вкладаючись в авторський і виявляючись тонкіше, міниться разом з ним у своїх таки межах. А тому замінити якусь деталь або частину перекладу М. Лукаша чиєюсь означало б зруйнувати художнє ціле. Не дивно, що перекладач воював з редакторами за кожне слово чи навіть звук. На щастя, Л. Череватенко опублікував 2004 року автентичну Лукашеву версію “Декамерона” Боккаччо, тож маємо нагоду оцінити, наскільки давня редакторська правка контамінує, розладнує і спотворює тлумачення, втручається у стиль і викривляє метод майстра. Не менш цікавим для студій цілісності прочитання, поєднання стилів та інтеграції методів є також допереклад А. Перепадею “Дон Кіхота” Сервантеса, чесно відмежований у виданнях від спадку М. Лукаша зірочкою.

Серед улюблених прийомів М. Лукаша показова насамперед **конкретизація**. Там, де П. Верлен каже: “*Un oiseau sur l'arbre qu'on voit / Chante sa plainte*”, М. Лукаш перекладає: “*А на **тополі ворон-птах / Квилить тужливо***”. Уява майстра не приймала простий спів узагальненого птаха на невідь-якому дереві. В такій точності він вбачав програш для поезії, отже, й невірність поетові. Інакше мислив М. Рильський: “*Десь на **дереві** в повітрі / Чути зойк **пташиний***”. Втім, на дереві чи в повітрі? М. Орест подав так: “***Птах** між гіллям, що над вікном, / **Співає тужно***”. У М. Драй-

Хмари *ясень* (тут без алгебри) і *спів пташиний*. Версія П. Тичини: “*Пісня на дереві з птахом*” / – *Чого вона хоче?*” (варіант: “...жаль викликає”).

У М. Лукаша можна знайти чи не всі описані в підручниках прийоми перекладу, коли не значно більше. Перелічувати їх немає сенсу, бо творчий метод не є реєстром прийомів. Це й не просто вміння застосувати їх, а мотиви, які стоять за таким вмінням. Словом, це орудний світогляд, кредо митця, переконання, яким просякнута кожна дія, насамкінець, це критична фахова думка в мить осяяння. Будь-який окремих прийом перекладу є розумовою операцією і сам по собі, але при цьому він входить у продуману систему роботи, утверджується дослідом, через подолання сумнівів, отже, належить до техніки перекладу, а не до творчого методу.

Конкретизація примітна й тим, що містить методологічну підказку для лукашознавства. Дехто рангує прийоми майстра за частотою застосування – безвідносно до специфіки змісту, в абстрактній схемі з голою статистикою. Мовляв, у “*Фаусті*” тлумач стільки-то разів вдався до конкретизації і стільки-то до узагальнення. Така наука дає значно менше для розуміння майстра і вишколу зміни, ніж вивчення живих контекстів і мотивів творчого розв’язку.

М. Лукаш перекладав на слух і для слуху – як **маестро слова**, якому властива **увага до мелодії, ритму, звукообразу**. Саме тому в Р. Бернза він уподобав пісні та балади, тоді як В. Мисик – поеми, елегії, епіграми й сонети. Герменевтика його музики дуже складна і глибока. Помічають у ній зазвичай лише звукообрази, милозвучність і народну пісенність. Що цього замало, переконаймося на прикладі власне літературному і ходячому. З-поміж 14 українських перекладів “*Осінньої пісні*” П. Верлена, що їх розбираємо в Інституті філології, критика часто порівнює два – М. Лукаша і Г. Кочура – з огляду на разючу відмінність у засобах тлумачення. Особливо на початку:

Les sanglots longs	Ячать хлипкі,	Неголосні
Des violons	Хрипкі скрипки	Млосні пісні
De l’automne	Листопада...	Струн осінніх
Blessent mon cœur	Їх тужний хлип	Серце тобі
D’une l’angueur	У серця глиб	Топлять в журбі,
Monotone.	Просто пада.	В голосіннях.

Версія Г. Кочура журливо-меланхолійна, спокійна, вишукано ніжна і милозвучна, через те їй нерідко віддають перевагу. Тим часом М. Рильський, М. Лукаш та Г. Кочур включили в “*Лірику*” П. Верлена 1968 року обидві версії як рівноцінні. І на те була серйозна підстава: у цій ліричній поезії – драма. В оригіналі її втілює неспокійна перебивчастість ритму, аж ніяк не одноманітного (кожний третій рядок з 18 дисонує інтонаційно, у 5 випадках з 6 – коротшає, двічі – то й до двох складів, серед рвучких анжамбеманів подибуємо навіть відрив артикля), – *монотонною* є непроминальна млость, *тягучим* – плач скрипки. Нервову аритмію-сіпанину випрямив М. Терещенко, чим схибив ледь не на коліскову. Щоб не було сумнівів, тлумач ще й наголос: “*пісня... гойдає*”. У вулканічного і вразливого П. Верлена, чим він близький

М. Лукашеві, ключем є неспокій, виверження почуттів, протиборство стихій, контраст. “Гармонію дисонансів” відбито і в лексичній суперечності: *blessed d'une langueur* – сполука ірраціональна, тим і драматична; *blessed* – ранили, завдавати гострого, різкого, пекучого, нестерпного болю, вражати і, отже, збуджувати, тоді як *langueur* – томління, знемога, слабкість, млість, в'ялість, біль тупий і постійний [8, с. 35; 10, с. 247]. А. Содомора блискуче передав цей оксиморон *лезом млости*. Звичайно, *скрипка* – не таке милозвучне слово, як *віолончель*, тому в Г. Кочура *струни*, в І. Світличного – *віолончель*, у В. Ткаченка – *кобзи*, а заворожені музикою С. Гординський та І. Качуровський придумали *віоліни*. М. Лукаш же сміливо підсилив драматичний реєстр *скрипки* її *хлипом* і *хрипом*, передав натяк на клубок у горлі (*suffocant*) звуками, що імітують здавлене ридання. І зробив це на різко відмінному тлі вокальної, майже вигукової рими *листопада – пада*. Отже, музика його прочитання цілком концептуальна.

Окремої студії варті Лукашева **гра слів** і його **рима** – не пуста здибанка слів, а синтез цінностей, вінчання у храмі ідеї, спосіб явлення гармонії і драматизму світу. Надзвичайно органічні, місткі, промовисті, суголося М. Лукаша, власні й підслухані в народі, підтверджують тезу Б. Пастернака: “Музика слова полягає не в його звучності, а в поєднанні між його звучанням і значенням” [6, с. 166]. Взагалі музика поезії – це саме життя, яке вмирає в арсеналі техніки віршування. Кажуть, що М. Лукаш бавився звуками, мов дитина. Звідки ж тоді в них така глибіння? У “шпигачках” подибуємо цілі космоси активованих музикою підтекстів. Вдача неабиякого витівника постає з гри слів: “*А хто лю-бить по-на, по-на, / А люб-лю Пом-ні-ду. / Я до по-на піш-лю хло-на, / А до Пом-ні-ду сам ні-ду!*” Весь суспільний лад увібгався у відлунні двох слів в одному: “*Десь є / Досьє*” (“Пильність”). Ціла критична філософія прозирає з іншої синтетичної формули: “*Дуже важко в сірій масі / Не згубиться сіромасі*” (“Невизнаний геній”). Діапазон ритмів, рим, алітерацій, звукообразів, музичних реєстрів у книжці перекладів М. Лукаша “Від Боккаччо до Аполлінера” (1990) і справді відбиває перебіг тематики, розмаїття та зміну поетик цілого періоду.

Можна їх вивчати в різний спосіб. Чи не найдійовішим, на наш погляд, є той, до якого вдалося троє студентів, що їх версії “*Jabberworky*” Л. Керола: “Бормоглуп”, “Бурмозвій”, “Жабохряк”, – журнал “Всесвіт” вмістив поруч з оригіналом і “*Курзу-Верзу*” М. Лукаша [9, с. 184–185].

1. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва, 1989. – 616 с. 2. *Барт Р.* Текстуальний аналіз “Вальдемара” Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доп. – Львів, 2002. – С. 497–522. 3. *Брюсов В.* Фиалки в тигеле // *Весы*, 1905, № 7. – С. 9–17. 4. *Гете Й.-В.* Пoesія і правда: Збірник / Упоряд., пер. Б. М. Гавришкова. – Київ, 1982. – 280 с. 5. *Новикова М.* Прекрасне наш союз. Литература – переводчик – жизнь:

Лит.-крит. очерки. – Київ, 1986. – 224 с. 6. Пастернак Б. Заметки переводчика // Знамя, 1944, № 1–2. – С. 165–166. 7. Радчук В. Динаміка перекладності // Філологічні студії, № 1–2 (39–40). – Луцьк, 2007. – С. 210–215. 8. Радчук В. На жертovníку мистецтва // “Хай слово мовлено інакше...” – Київ: Дніпро, 1982. – С. 19–40. 9. Радчук В. Творче осяяння як спосіб критики // Всесвіт, 2005, № 5–6. – С. 183–185. 10. Содомора А. Студії одного вірша. – Львів, 2006. – 364 с. 11. Череватенко Л. „Сподіваюсь, ніхто не скаже, що я не знаю української мови” // Фразеологія перекладів Миколи Лукаша. Словник-довідник. – Київ, 2002. – С. 711–734. 12. Чуковский К. Высокое искусство. – Москва, 1968. – 384 с.

Василь МИСИК (1907–1983)

* * *

*Скрізь є принади – на Заході й Сході:
Луки зелені, річки тиховоді,
М'яко простелені в далеч поля.
ТІЛЬКИ ХОЧ ЯК ВІТЕРЕЦЬ ВІДТІЛЯ
Слух заколисує піснею півня,
Він не зрівняється з вітром із Півдня.*

*З вітром моєї Малої землі –
Там мені різні долини й шпилі,
Звідти пахнуть мені пахощі влітку,
Там мені й стежечка кожна впримітку,
Наче аж пахне він рідним двором,
Теплою грядкою, верхом солом*

*Медом гірким з недалекої ниви,
Блиском і громом петрівської зливи.
Ось він, той вітер! Радію йому,
Патлам його в дощовому диму,
Що навкруги, мовби ліс, виростає
Й краплі важкі на обличчі пластає.*

В. Мисик¹

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Народився 24 липня 1907 року в багатодітній селянській родині в с. Новопавлівці Межирівського району Катеринославської губернії (нині Дніпропетровська область).

1920–1934 роки. Період становлення.

1922 – закінчив семирічну трудову школу. Добре оволодів німецькою мовою, міг читати французькою.

1924 – приїздить до Харкова на запрошення П. Тичини. Спочатку працює коректором у друкарні, а з січня 1927 – на посаді бібліотекаря Будинку літераторів. Це період активного літературного життя у Харкові, і Мисик поступово залучається до нього. Тісно товаришує з П. Тичиною. Вивчає англійську, французьку мови.

1927 – побачила світ перша збірка “Трави”, до якої включені вірші раннього періоду, написані ще в Новопавлівці (“Зона”, “Дядько Сай”, “Полин”, “Літо” та ін.).

1929 – збірка “Блакитний міст”, до якої ввійшли три великі балади: “Блакитний міст”, “Товариш Ян”, “Конквістадори”.

1930 – збірка віршів “Чотири вітри”.

У 1928–1929 рр. у журналі “Плуг” виходять перші переспіви і переклади з німецького фольклору й англійської поезії, зокрема, вірші Роберта Бернса “Ви, шотландці”, “Джон Ячне Зерно”.

У 20-і роки формується і Мисик-критик. Друкує свої перші критичні статті: “Войовничий провінціал” (1928), “Ліва нога” (1929), “Беттерсїй” (1929) та ін.

1930 – вступає до щойно відкритого у Харкові технікуму сходознавства, який успішно закінчує через три роки (таджицький відділ).

Здійснив поїздки до Вірменії, до Східної Азії. “Східний світ” все більше захоплює Мисика. У збірках нарисів “Тисячі кілометрів”, “Казахстанська магістраль” (1931), збірках поезій “Будівники” (1933), “Турксит” (1934) виражає своє захоплення культурою, літературою Сходу, прагне осмислити життя народів Сходу. Ці збірки та ряд інших творів (наприклад, поеми “Назокат”, “Усман”) склали в українській поезії “східний цикл” Мисика і стали помітним явищем у літературі 30-х років. Вони заклали основу для подальшої роботи над майбутніми перекладами з таджицької і перської літератур (О. Хайяма, Рудакі, Ібс Сіна, Гафіза, Фірдоусі та ін.).

Перекладає з англійської, французької.

1932 – вийшла книжка перекладів із Р. Бернса – “Роберт Бернс. “Пісні та поеми”. Це був самостійний перекладацький дебют. За визначенням Г. Кочура, саме Мисик започаткував українську “бернсіану”.

1934–1956 роки. Позалітературний та позагромадський період.

4 листопада 1934 року заарештований у власній квартирі працівниками ДПУ. Інкримінувалось те, що він є членом харківської терористичної організації. 19 липня 1935 року Особлива нарада при НКВС СРСР засудила його до п’яти років виправно-трудоих таборів. Незаслужене покарання відбував на Соловках.

Арешт наприкінці 1934 р. на багато років “викреслив” поета з літератури, а книжки його, заховані у “спецфонди” разом із величезною

кількістю видань 20-х років, теж “вибули”, ставши жертвами “книжкового геноциду” (С. Білокін).

Реабілітований 16 жовтня 1956 року.

Весною 1940 року після відбуття покарання оселився в рідному селі.

1941 – на початку року в ж. “Радянська Україна” надрукована поема “Хата”.

Перша половина 1940-х років пов’язана з війною: у перші ж дні війни добровольцем пішов на фронт. Потім були контузія, полон, концтабір, робота в маєтку барона, втеча з-під розстрілу навесні 1945 року, з’єднання з Червоною армією влітку 1945.

На початку 1946 року повертається на Батьківщину. Живе в Миколаївці. Разом із односельцями сіє, збирає врожай, піднімає зруйноване війною господарство. Прагне повернутись до активної літературної діяльності. Пише вірші, перекладає.

1949 – переїжджає до Харкова. Працює бухгалтером на Харківському підшипниковому заводі.

1956 – вважається роком повернення до активного літературного життя. Після реабілітації у журналі “Прапор” було опубліковано три його вірші.

1958–1983-і роки. Період творчого горіння.

1958 – вийшла книжка “Вибране”, до якої були включені переклади з Р. Бернса, білоруських поетів, оригінальні твори автора. Займається перекладами з таджицької, перської мов.

Збірки оригінальних поезій: 1962 – “Борозни”. 1963 – “Верховіття”. 1966 – “Чорнотроп”. 1967 – “Біля криниці”. 1970 – “Лан”. 1972 – “Берег”. 1977 – “Планета”. 1978 – збірка прозових творів “Брянський ліс: Оповідання. Нариси”.

Плідно займається перекладацькою діяльністю. У його перекладах виходять: 1959 – Р. Бернс. “Вибране”. 1962 – Рудакі. “Вибране”. 1964 – В. Шекспір. “Тимон Афіньський”. 1965 – О. Хайям. “Рубаї”. 1965 – Р. Бернс. “Вибране”. 1968 – Кітс. “Поезії”. 1969 – У. Уїтмен. “Листя трави”. 1971 – Гафіз. “Лірика”. 1980 – О. Генрі “Королі і капуста”.

У 1982 році вийшла книга “Зустрічі: Статті, нариси”, в якій зібрані літературно-критичні статті В. Мисика, що були написані у різні часи: “Роберт Бернс” (1956-1980 рр.), “Джон Кітс” (1966 р.), “Гра триває” (О. Генрі “Королі і капуста”) (1982 р.), “Рудакі” (1961 р.), “Народна книга” (“Шахнаме” Фірдоусі) (1973 р.), “Омар Хайям”, “Карім Девона, таджицький народний поет”, “Ділшод Барно” (1982 р.).

У 1977 році за внесок до українського перекладу нагороджений премією імені Максима Рильського.

Помер 13 березня 1983 року. Похований у Харкові.

1983 – видано 2-томне (посмертне) зібрання творів Василя Мисика.

У 1987 році видано книгу “Серед сонячної повені: поезії, переклади, прозові твори”, а в 1990 році – найповнішу збірку перекладів – “Захід і Схід: Переклади”.

Встановлена літературна премія імені Василя Мисика, лауреатами якої в різні роки стали Юрій Стадниченко, Ірина Мироненко, Анатолій Гризун, Василь Боровий, Микола Василенко, Олена Криштальська, Володимир Ковтун та ін.

Василь Мисик про перекладацьку діяльність

“... треба знати, що стоїть за текстом, який перекладається, а це значить, що треба знати історію, по можливості, й побут ... А ще, звичайно, свою роль відіграє інтуїція. Коли у вас достатня підготовка, то ви, либонь, можете відчувати щось інтуїтивно”.²

“Де середина між стилем автора й стилем перекладача?”

Свого часу була оголошена боротьба проти “буквалізму” в перекладах...

Справді, буквральність у перекладах призводить до сумних наслідків – насильства над рідною мовою, до різних стильових курйозів (про це багато писали) Беззастережне засудження буквалізму штовхало на іншу крайність: з’явилися переклади, за якими не завжди можна пізнати оригінал

А де ж “золота середина”? Як її знайти?

Такого алгоритму ще не створено, отже тут залишається дві головні умови: почуття міри та художній такт”.³

Літературно-критичні статті В. Мисика

1. Мисик В. Зустрічі: Статті, нариси. – Х.: Прапор, 1982. – 118 с.
2. Мисик В. Роберт Бернс // Червоний шлях. – 1931. – №4. – С.92–105.

Про Василя Мисика-перекладача

Г. Кочур виділяє дві “власні перекладацькі ділянки” Василя Мисика: англомовна література (Мільтон, Байрон, Шеллі, Уїтмен, Кітс, Шекспір, О’Генрі та ін.) і фарсі-таджицька. У другому напрямку “Василь Мисик гідний продовжувач справи Агатангела Кримського, що перший колись відкрив для української літератури скарби перської поезії. Але Мисик ще точніше за свого попередника відтворює формальні особливості першотворів, досягає ще більшої стислості. Точність, афористична влучність – властивості поетичної манери Мисика – блискуче виявились саме в цих перекладах”.⁴

В. Хитрук: “... Мисик зумів по-новому поставитись до техніки перекладу, освоївши нову поетичну форму, якої вимагав час. Він переймав те, чого бракувало рідній культурі, разом з тим вводив у національну поетичну традицію не лише семантичне і образно-метафоричне та алегоричне багатство культури Сходу, але на її основі розбудовував і вигранював лексичні обрії рідної мови. Явища, які спостерігає в своїй національній культурі, він зводить з подібними ж явищами культур інших народів. І чим ближчі за духом ці

явища різних іонаціональних художніх систем, тим тісніший і діалектичний зв'язок між ними". "Його переклади збагатили українську поетичну, всю духовну культуру новими темами, образами, проблемами, ввели в українську поезику нові форми *аруза* і *бармака*, *східного дастану*, класичні форми *газелей* і *бейтів*, *послань*, *рубаї* та ін".⁵

М. Ільницький: "В. Мисикові довелося вирішувати багато питань самостійно, зокрема, щодо передачі поетичних форм, особливостей жанрів, східної образності, римування тощо. Щоправда, в нього був попередник – чудовий сходознавець-енциклопедисті перекладач А. Кримський. Від знайомства з його "Пальмовим гіллям!" і почалося захоплення молодого поета східною поезією. Однак цікаво те, що хоч А. Кримський був піонером українського орієнталізму і здійснив багато перекладів, він не зберіг особливостей поетичних форм східної поезії, переводячи їх в русло традиційного катрена, і перша газель українською мовою належить, мабуть, Іванові Франкові ("чом так взір мій до тебе, о пані, летить?").

В. Мисик у перекладах шукає адекватності всієї художньої структури, чітко розрізняючи переклад і оригінал.

...Якщо зроблене в галузі перекладу з європейських країн можна порівнювати з тим, що зробили, наприклад, такі поети, як М. Рильський чи М. Терещенко, то щодо освоєння масиву поезії Сходу аналогії по суті немає".⁶

Я. Полотнюк: "...вихід у світ 306 рубаїв Хайяма в мистецькому українському перекладі Василя Олександровича Мисика є приємним подарунком не тільки для сходознавців-іраністів, але й для всіх, хто любить східну поезію" "Бездоганно володіючи мовою оригіналу перекладач продемонстрував тонке розуміння тексту та складних образів, нерідко даючи їм своє трактування, яке в багатьох випадках є кращим, ніж те, яке дають у своєму філологічному російському перекладі Р. Алієв та М. Н. Османов. ...Навіть у порівнянні з перекладами Кримського, переклади рубаї, здійснені Мисиком, виграють в лаконічності та кращій передачі образів оригіналу".⁷

Переклади Василя Мисика

1. Бернс Р. Пісні та поеми / Переклад і вступна стаття В. Мисика. – Х.: Література і мистецтво, 1932.
2. Бернс Р. Вибране / Пер. з англ. М. Лукаша, В. Мисика. – К.: Держлітвидав, 1957.
3. Рудакі Ф. Вибране. – 1962
4. Шекспір В. Тимон Афіньський. – 1964.
5. Хайям О. Рубаї. Переклад з таджицької-фарсі. – К.: Дніпро, 1965. (Переклади В. Мисика).
6. Бернс Р. Вибране. – 1965.

7. Кітс Д. Поезії. – 1968.
8. Уїтмен У. “Листя трави”. – 1969.
9. Гафїз. Лірика. – 1971.
10. Генрі О. Королі і капуста / З англ. пер. В. Мисик. – К., 1980.
11. Мисик В. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1983.
12. Мисик В. Серед сонячної повені: поезії, переклади, прозові твори. – К.: Радянський письменник, 1987.
13. Мисик В. Захід і Схід: Переклади. – К.: Дніпро, 1990.
14. Хайям Омар. Рубаї (з ілюстраціями) / Пер. В. Мисика / Післямова М. Веркальця – К.: Грамота, 2003.

Посилання та примітки:

¹ Мисик В. *Берег. Поезії.* – К.: Молодь, 1972. – С. 26.

² *Літературна Україна.* – 1980. – 9 вересня.

³ З розмови з журналістом О. Климчуком у “Літературній вітальні” журналу “Україна” // Мисик В. *Зустрічі: Статті, нариси.* – Х.: Прапор, 1982. – С. 115.

⁴ Кочур Г. *Майстри перекладу // Всесвіт.* – 1966. – № 4. – С. 23.

⁵ Хитрук В. О. *Василь Мисик: Нарис життя і творчості.* – К.: Дніпро, 1987. – С. 157, 160.

⁶ Ільницький М. *Всесвіт у краплині // Мисик В. Твори: В 2-х т.* – К.: Дніпро, 1983. – Т. 1. – С. 20.

⁷ Полотнюк Я. *Хайям в українській одежі // Жовтень.* – 1966. – № 1. – С. 151.

Література про Василя Мисика

1. Білокінь С. На полицях спецфондів у різні часи // Слово і час. – 1990. – № 1.
2. З розмови з журналістом О. Климчуком у “Літературній вітальні” журналу “Україна” // Мисик В. *Зустрічі: Статті, нариси.* – Х.: Прапор, 1982. – С. 104–117.
3. Ільницький М. *Всесвіт у краплині // Мисик В. Твори: В 2-х т.* – К.: Дніпро, 1983. – Т. 1. – С. 5–22.
4. Никанорова О. *З когорти видатних майстрів // Мисик В. Захід і Схід: Переклади.* – К.: Дніпро, 1990. – С. 5–12.
5. Хитрук В. О. *Василь Мисик: Нарис життя і творчості.* – К.: Дніпро, 1987. – 167 с.

Григорій КОЧУР (1908–1994)

Перекладач

*Д. Паламарчукові
Отак і будеш у чужім труді ти
Своє шукати. Ніби одержимий,
Або чужою радістю радіти,*

*Або страждати болями чужими ...
Віддавши серце світовим
вразінням,*

Мов квіти, рвати чужинецькі рими,

*Гасаючи по терені чужиннім,
А потім до знемоги чаклувати,
Важким, виснажуючим ворожінням*

*До себе навертаючи слова ті,
Як в ліс, ведучи їх в незвичну мову,
То врубуючи корінь вузлуватий,*

*То стелючи стежину килимову,
Убори даючи дорогоцінні,
Вишукуючи до лиця обнову:*

*Ходу сталеву – Дантовій терцині,
Примхливий крок – Шекспіровим сонетам,
Верленові – хистке тремтіння тіні.
Ти мусиш вимчати скаженим летом
В прийдешиє через урвища Мерані,
Видіння синіх коней промайне там,*

*Черкнувши чвалом позасвітні грані.
Там Блок осяє пітьму занімілу
Блудним вогнем у боліснім згоранні.*

*Ти пробуєш навпомацьки, несміло
Ізнов найти для того чистий голос,
Що громом у століттях прогриміло,
Лишаючи в серцях сліпучий полиск ...*

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Народився 17 листопада 1908 року в селі Феськівці на Чернігівщині.

Передвоєнні роки.

Закінчив мовно-літературний факультет Київського інституту народної освіти. Працював у Молдавії, потім повернувся в Україну. Починає активно займатися перекладами, які почав самотужки здійснювати ще у шкільні роки. Перекладає українською мовою “Євгенія Онєгіна” О. Пушкіна, здійснює кілька перекладів для хрестоматії «Антична література» (1938). Написав дисертацію про творчість Е. Верхарна, яку так і не вдалося захистити. Завідував кафедрою літератури Вінницького педагогічного університету.

1943–1950-і роки. “У царстві “дротяного дракона”.

Через хворобу не був призваний до армії. Роки фашистської окупації пережив у Полтаві.

8 жовтня 1943 року разом з дружиною був незаконно заарештований у Полтаві. Звинувачувався у тому, що під час тимчасової окупації німецькими фашистами належав до організації українських націоналістів і підтримував зв’язки з представниками Центрального проводу ОУН. 11 березня 1944 року без будь-яких доказів вини їх з дружиною засудили кожного до 10 років виправно-трудових таборів з подальшим позбавленням прав ще на 5 років. Г. Кочур відбував покарання на шахтах заполярної Інти (Комі АРСР), а дружина – в жіночому таборі в Абезі.

Лише 8 січня 1957 року отримали реабілітаційні документи. Оселилися біля Києва – в Ірпіні.

1960-і роки. “Золоте десятиріччя майстрових зусиль” (В. Скуратівський).

У 1960-і роки “Кочур стає неформальним лідером неформальної школи українського перекладу” (М Стріха).

Це роки активної перекладацької діяльності. У 1964 році перекладає “Гамлета” В. Шекспіра, здійснює переклади поезії Я. Райніса, П. Верлена, Ю. Тувіма, Ж. Беранже та ін.

У 1968 році був прийнятий до Спілки письменників України, і у тому ж році разом з іншими представниками наукової та творчої інтелігенції підписав лист протесту проти політичних переслідувань в Україні.

У 1969 році видав збірку “Відлуння”, до якої були включені вибрані твори з власного перекладацького доробку (112 перекладів 47 поетів, що належать до 17 літератур світу).

У цей період неодноразово виступає проти утисків української мови та літератури, сміливо захищає українську літературу, мову, українських письменників, що потрапляли під жорна тоталітарної влади.

1970–1988-і роки. Період вимушеного мовчання.

У 1973 році проведено обшук в ірпінській домівці. Виключений зі Спілки письменників України. Заборонено друкуватися. На ім’я Г. Кочура на довгі п’ятнадцять років накладено табу.

Але незважаючи на це, Г. Кочур наполегливо і багато працює.
1988–1994-і роки. “Друге відлуння”.

1988 рік – поновлено у Спілці письменників.

У 1989 році (поетові минуло вже 80 років!) була надрукована перша збірка оригінальних поезій Майстра – “Інтинський зошит” із підзаголовком “Вірші 1945–1953 рр.” Це своєрідний дивовижний поетичний пам’ятник страшним 10 рокам поневірянь у сталінських таборах.

У цьому ж році присуджено Республіканську премію імені М. Рильського.

1991 – обрано дійсним членом Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові. Нагороджений медаллю НТШ імені М. Грушевського.

Вийшла збірка вибраних перекладів “Друге відлуння” (450 перекладів творів 132 авторів, що належать до 26 літератур світу).

Життєвий шлях закінчився 15 грудня 1994 року.

Третє відлуння.

1995 – нагороджений Національною премією України імені Тараса Шевченка за книгу “Друге відлуння” (посмертно).

1999 – У Львові вийшов бібліографічний покажчик, до якого включені матеріали про Г. Кочура.

У 2000 році надрукована найповніша збірка перекладів – “Третє відлуння”, що включає понад 600 перекладів із 170 авторів, які належать до 30 літератур. Упорядником книги є Андрій Кочур (син поета). До книги включено чимало перекладів, малознайомих або й зовсім не знайомих читачам.

У Львівському університеті кафедра перекладознавства й контрастивної лінгвістики носить ім’я Григорія Кочура.

У Львові ж створено літературний музей Григорія Кочура.

2004 – захищена дисертація “Лінгвостилістика епістолярію Г. П. Кочура (на матеріалі листування 60-80-х років ХХ століття)” (О. Братанич).

Проведено ряд Міжнародних наукових конференцій “Проблеми літературознавства і художнього перекладу” (Львів, 1997), “Григорій Кочур і українських переклад” (Київ–Ірпінь, 2003), “Григорій Кочур в контексті української культури другої половини ХХ віку” (Львів, 2005).

Григорій Кочур про свій підхід до перекладу

“Найкраща властивість доброго перекладача та, що він не намагається висувати свою особистість на перший план, він намагається підкорити її творчій особистості автора оригіналу. То вже перекладачева індивідуальність виявляється у перекладі сама собою, незалежно від намірів перекладача”.²

“Звичайно, переклад тим відрізняється від оригіналу, що оригінал – один, він існує в остаточній і незмінній формі, а єдиного можливого

перекладу не буває, як не буває, скажімо, єдиного виконання музичного твору: кожен виконавець надає своїй інтерпретації власних відтінків, своєрідних рис. Так, власне, і наявність дуже доброго, бездоганного, здавалося б, перекладу не може бути межею, що спиняє інших. Новий перекладач може в тому самому творі знайти кращий вираз для якихось особливостей, слабше відбитих у попередніх перекладах. Отже, в кожній багатій і розвиненій літературі цілком нормальне явище – виникнення кількох, а часом і багатьох перекладів, особливо, якщо йдеться про твір ідейно і формально складний”.³

“... ніби всі погодились з тим, що форму оригіналу треба відтворювати в перекладі точно. Але ж це в багатьох випадках виявляється фікцією. Якщо навіть мова оригіналу і мова перекладу мають одну систему віршування, то в цій здавалося б єдиній системі кожен національний варіант має свої відмінності, з якими треба якось рахуватися. А що вже казати, коли оригінал існує в іншій віршовій системі, аніж та, що властива мові перекладу? Коли це переклад силабічних віршів – польських, приміром, або французьких? Виникає спокуса силабіку перекладати силабікою (писали ж колись силабічні вірші й у нас). Але такий спосіб тим часом мало розроблений і не прищепився - тут можливі лише експерименти. А поки що силабіку перекладають нашим силаботонічними віршами, намагаючись хоч трохи наблизитись до розміру оригіналу й допускаючи певний суб’єктивізм”.⁴

“Потрібно перекладати не “краще від оригіналу”, а так, як в оригіналі”.

“Читач повинен знати класику справжню, а не “пристосовану”.

“Відносно діалектизмів і просторіччя, на мою думку, двох поглядів бути не може: коли вони є в оригіналі, то чому їх не повинно бути в перекладі?”⁵

Перекладознавчі праці Григорія Кочура

1. Кочур Г. Джованні Боккаччо // Боккаччо Дж. Декамерон / З італ. пер М. Лукаш. – К., 1964. – С. 5–27.

2. Кочур Г. П. З творчої майстерні перекладача // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. – К.: Вища школа, 1992. – Вип. 18. – С.169–189.

3. Кочур Г. Із спадщини Миколи Лукаша // Дніпро. – 1991. –№ 2. – С. 126.

4. Кочур Г. Колоски з Лукашевого пожнив’я // Літературна Україна. – 1990. – 18 січня.

5. Кочур Г. Майстри перекладу // Всесвіт. – 1966. –№4. – С. 17–24.

6. Кочур Г. Перекладацький доробок неокласиків // Проблеми літературознавства і художнього перекладу. – Л.: НТШ, 1997. – С. 191–196.

7. Кочур Г. Стихотворный размер и перевод // Актуальные проблемы теории художественного перевода. – М., 1967. – Т. 1. – С. 145–154.

8. Кочур Г. Феномен Лукаша // Україна : Наука і культура. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 337–344.

9. Кочур Г. Шекспир на Україні // Мастерство переклада 1966. – М.: Советский писатель, 1968. – С. 26–58.

Про Григорія Кочура-перекладача

В. Коротич: “В перекладацькій роботі багато важить вибір.

І кожен з перекладачів характерний не лише тим, як він перекладає, багато важить те, що він перекладає.

Кочур полюбляє мудрих поетів. Нурти філософської думки, несподівані зіткнення різних точок зору – письменник уміє добирати з іншомовних літератур найхарактерніше і знаходить у далеких країнах та давно минулих роках поетів, цікавих сьогодні”.⁶

В. Скуратівський: “Перед нами відтворено українською мовою кипіння латинського й польського, французького, італійського, англійського та німецького, чеського, новогрецького, білоруського, російського слова. Майстер з дивовижним мистецтвом віддає десятки й десятки великих художницьких темпераментів, безліч поетик і естетик, у яких поставало те чи інше поетичне слово. По суті, перо перекладача проходить чи ж не всіма маршрутами світової літератури”.⁷

М. Новикова: “Після Рильського і подібно до Рильського Кочур у не найліпший для українського слова час перебрав на себе тягар лідера. Ніким не призначеного проводиря не раз і на повен голос засудженої й запереченої, а все ж таки здатної знов і знов несподівано виринати школи українського перекладу. Подібно спершу до Зерова, а далі до Рильського, Кочур не лише вимуровував найновіший український переклад як цілість, не лише теоретично й історично осмислював його та оцінював – він без патетики, але твердо вводив перекладацьке “ремесло”, перекладацький “вузький цех” у широкий потік національної культури – і не як побічний струмінь, а як один з її стрижнів.

... чому переклади й авторські книжки перекладачів стали знаменним явищем саме останніх десятиріч?

Переклади стали героями нашого часу не через культуртрегерську свою роль, – вона відома давно. Вони вразили нас іншим.

Творчість гине двічі: спершу – в газовій камері, потім – у Леті. А якщо вона зникає безслідно й безплідно, – то навіщо вона?

Творчість не гине ніколи. Цього навчили нас переклади. Бухенвальд був після Веймара, але переклади воскресили Гете з бухенвальдського попелу.

Справжнє безсмертя мистецтва – не в погруддях зацькованих геніїв, а в перекладах. Справжня свобода мистецтва – не в зухвалих маніфестах, а в перекладах.

Мертві залишаються молодими.

Душа мистецтва живе донорською кров'ю перекладачів”.⁸

М. Стріха: “Кочур був надзвичайний віртуоз вірша. Для нього не існувало версифікаційних складнощів, він прекрасно почувався у всьому, – від гекзаметрів, сонетів, октав і до сучасного верлібра. Водночас перекладач не любив формальних мовних вправ, орієнтувався саме на вироблену, класичну мову (яку уникав “перейскравлювати” без доконечної на те потреби). Але разом з тим він бездоганно володів стилем, – чимось невловимим, що творить поезію”.⁹

Переклади Григорія Кочура

1. Кочур Г. Третє відлуння: Поетичні переклади / А. Г. Кочур (упоряд.). – К.: Рада, 2000. – 550 с.

2. Кочур Г. Друге відлуння. Переклади. – К.: Дніпро, 1991.–557 с.

3. Кочур Г. Відлуння. Вибрані переклади. – К.: Дніпро, 1969. – 147 с.

Видання, в яких Г. Кочур приймав безпосередню участь (упорядник, редактор)

1. Зеров М. К. Твори: В 2-х т. / Упор. Г. Кочур. – К.: Дніпро, 1990.

2. Гете Й.-В. Твори. – К., 1969. / Кочур Г. Сонячний геній. – С. 3–41.

3. Словацька поезія. Антологія / За ред. Г. Кочура та ін. – К., 1964. – 415 с.

4. Співець. Із світової поезії к. ХУ111 – першої половини Х1Х ст. Збірка / Упор. Г. Кочур. – К.: Веселка, 1972. – 253 с.

5. Чеська поезія / За ред. Г. Кочура та М. Рильського. – К.: Держлітвидав, 1964. – 587 с.

Посилання та примітки:

¹ Григорій Кочур. Інтинський зошит: Вірші 1945–1958 рр.. – К.: Молодь, 1989. – 40 с.

² Кочур Г. Шекспир на Україні // *Мастерство перевода 1966*. – М.: Советский писатель, 1968. – С. 26–58.

³ Кочур Г. Майстри перекладу // *Всесвіт*. – 1966. – №4. – С. 17.

⁴ Кочур Г. П. З творчої майстерні перекладача // *Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб.* – К.: Вища школа, 1992. – Вип. 18. – С. 187.

⁵ Там же, с. 179, 183, 185.

⁶ Коротич В. Шляхи пізнання // Кочур Г. Відлуння. Вибрані переклади. – К.: Дніпро, 1969. – С. 8–9.

⁷ Скуратівський В. “Рядок у слові нелукавим ...” // Кочур Г. Інтинський зошит: Вірші 1945–1958 рр. – К.: Молодь, 1989. – С. 3.

⁸ Новикова М. О. Перекладацький світ Григорія Кочура // Кочур Г. Третє відлуння: Поетичні переклади. – К.: Рада, 2000. – С. 10–11, 28.

⁹ Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. – К.: Факт – Наш час, 2006. – С. 258.

Література про Григорія Кочура

1. Григорій Кочур і український переклад: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ – Ірпінь, 27–29 жовтня 2003 р. До 95-річчя від дня народження. – К.; Ірпінь: Перун, 2004. – 280 с.
2. Гришин-Грищук І. На перехресті гулагівських етапів // Слово і час. – 1998. – № 11. – С.20–24.
3. Пацюк Є. “Оплачено поневірянням слово ...” // Літературний Львів. – 1996. – Ч. 3–4.
4. Зорівчак Р. П. “Болів я болем слова нашого ...” (до 90-річчя від дня народження Григорія Порфириовича Кочура) // Зарубіжна література. – 1998. – Жовтень. – С. 7.
5. Коротич В. Шляхи пізнання // Кочур Г. Відлуння. Вибрані переклади. – К.: Дніпро, 1969. – С. 3–9.
6. Кочур Андрій. Вагомий доробок перекладача // Слово і час. – 1998. – №8. – С.13–14.
7. Кочур А. Ірпінський університет Кочура // Дніпро. – 1999. – № 1–2.
8. Кочур Григорій. Бібліографічний покажчик / Укл. Г. Домбровська, З. Домбровська / Наук. ред. Р. Зорівчак. – Львів, 1999. – 258 с.
9. Куцевол О. “Болів я болем слова нашого (урок позакласного читання за творчістю Григорія Кочура // Дивослово. – 2000. – №1. – С.42–46.
10. Куцевол О. Експурсія до музею, якого поки що немає (До 95-річчя від дня народження великого українського інтелігента) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах. – 2003. – № 5. – С. 50–61.
11. Новикова М. О. Перекладацький світ Григорія Кочура // Кочур Г. Третє відлуння: Поетичні переклади – К.: Дніпро, 2000. – С. 9–28.
12. Паламарчук Д. Промінчик людського тепла //Літературна Україна. – 1988. – 17 листопада.
13. Петрова О. Григорій Кочур. Діалоги // Сучасність. – 2002. – №4.
14. Проблеми літературознавства і художнього перекладу. Збірник наукових праць і матеріалів. – Львів: НПШ, 1997. – С. 191–284.
15. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід // Сверстюк Є. Блудні сини України. – К., 1993.
16. Стріха М. Хто ж все таки переклав “Гамлета”? Або ще раз про наболілі питання збереження нашої перекладацької спадщини // Прапор. – 1989. – №7. – С. 175–180.
17. Стріха М. Український художній переклад між літературою і націєтворенням. – К.: Факт – Наш час, 2006. – С. 251–262.

ЛЕКЦІЯ 6. СУЧАСНА ШКОЛА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

ІЛЬКО ВАКУЛОВИЧ КОРУНЕЦЬ

Корунець Ілько Вакулович - перекладач, літературний критик, лінгвіст. Член Національної спілки письменників України. Заслужений працівник народної освіти України. Професор Київського національного лінгвістичного університету. Учасник руху опору перекладачів-шестидесятників. Народився в 1922 році в селі Семенівка Лисянського району Черкаської області. Закінчив Київський педагогічний інститут імені М.Горького (зараз - імені

М.Драгоманова) в 1950 році, за спеціальністю "вчитель іноземних мов (англійська та німецька мови)". У вищому навчальному закладі працює з 1959 року. В 1955 році закінчив аспірантуру Київського державного університету імені Тараса Шевченка. В 1966 році захистив кандидатську дисертацію на тему "Граматична форма й конструктивно значущі елементи словосполучень сучасної англійської мови". Має звання Doctor Honoris Causa (2002 р.), член спілки письменників України за фахом: "художній переклад", "критика перекладу". Працює на посаді професора кафедри теорії та практики перекладу з 1991 року. У 1995-1998 роках був завідувачем кафедри теорії та практики перекладу. Викладає такі дисципліни: "Вступ до перекладознавства", "Практичний курс перекладу. Аспектний переклад", "Порівняльна типологія англійської та української мов", "Загальна теорія перекладу", "Мистецтво перекладу і теорія інтерпретації" на 1 та 3, 4 та 5 курсах, спецкурси та курси за вибором на 5 курсі (магістратура), а також в Інституті "Схід-Захід" та на факультеті післядипломної освіти. Здійснює наукове керівництво курсовими, дипломними, магістерськими роботами студентів. Здійснює керівництво перекладацькою практикою на 4 та 5 курсах, а також наукове керівництво аспірантами, 22 з яких успішно захистилися. Вільно володіє англійською, німецькою та італійською мовами. Пише, розмовляє і перекладає цими мовами. Автор понад 100 наукових праць з перекладознавства, порівняльної типології, методики викладання. Автор художніх перекладів. Підготував 22 кандидати філологічних наук. Автор підручників з перекладу і порівняльної типології 1986, 1995, 2002 та інших років видання.

Перекладає з англійської, німецької та італійської мов твори М.Р.Ананда, Ф.Купера, Дж.Тріза, О.Вайльда, Ф.Сакетті, Дж.Родарі, В.Діснея та ін.

Основні публікації: Понад 100 наукових, науково-методичних праць, художніх перекладів з англійської та італійської мов, зокрема:

1. Нарис з історії західноєвропейського та українського перекладу. - К.: КДЛУ, 2000. - 86 с.

2. Розрізнення термінів "адекватний переклад", "еквівалентний переклад", "реалістичний переклад", "точний переклад" (до ідентифікації понять) // Наук. записки: Зб. наук. праць. - К.: Міжнар. інститут лінгвістики і права, 2001. - С. 289-291.

3. Артюр Рембо мовою Шевченка. - К.: Всесвіт. - 2001. - №7-8. - С. 146-151.

4. Пауло Фрейре. Педагогіка душі (переклад з англійської Ілька Корунця). - К.: Веселка, 2003. - 102 с.

5. Теорія і практика перекладу: Підручник. - Вінниця: Нова Книга, 2003. - 448 с.

6. Просодійні елементи як об'єкт відтворення в перекладі // Всесвіт. - 2004. - № 9-10. - С. 150-159.

7. Порівняльна типологія англійської та української мов: Навч. посібник. - Вінниця: Нова Книга, 2003. - 459 с.

8. Купер Ф. Слідопит (роман, переклад Ілька Корунця з англійської мови). - Тернопіль: "Навчальна книга - Богдан", 2005. - 463 с.

9. Нотатки до періодизації українських поетичних перекладів // Актуальні проблеми перекладознавства та навчання перекладу в мовному вузі: Міжнародна науково-практична конференція, 27-28 вересня 2006 р. - КНЛУ, 2006. - С. 100-104.

10. Вступ до перекладознавства: Навч. посібник. - Вінниця: Нова Книга, 2008. - 515 с.

11. Оскар Вайлд. Казки й оповідання. - Тернопіль, 2008.

РОКСОЛАНА ПЕТРІВНА ЗОРІВЧАК

Завідувач кафедри
Український перекладознавець, германіст,
педагог

Україна, 79008, Львів-8,
вул. Підвальна, 9, кв. 2;
тел. дом. 032 (2355106);
тел. служб. 032 (2394799);
rvzori@LITech.Lviv.ua;
r_zorivchak@franko.lviv.ua

Роксолана Петрівна Зорівчак – заслужений працівник освіти України (2005), академік Академії наук вищої школи України (1993) та член Президії АН ВШ України (2004), професор Львівського національного університету імені Івана Франка (1992), дійсний член та член Президії Наукового товариства імені Шевченка (1992), член Національної спілки письменників України (1997), відмінник освіти України (2002), лауреат нагород Ярослава Мудрого (2004 та Святого Володимира (2009) в галузі науки і техніки АН ВШ України (2004). За вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки в Україні нагороджена Почесними грамотами Верховної Ради України (2004), Міністерства освіти і науки України (2007), медалями: «Імені Івана Франка» (2007), «20 років відновлення НТШ в Україні» (2009), «Почесна відзнака» Національної спілки письменників України (2009).

Народилася у Львові 8 листопада 1934 р. у родині інтелігентів: батько – юрист, мати – педагог, український словесник. 1951 р. закінчила середню школу № 36 у Львові із золотою медаллю; 1956 р. – відділ англійської філології факультету іноземних мов Львівського державного (з жовтня 1999 – національного) університету імені Івана Франка (диплом з відзнакою за спеціальністю "англійська філологія" із присвоєнням кваліфікації філолога). 1976 р. захистила кандидатську дисертацію на тему "Фразеологія письменника як проблема перекладу (на матеріалі перекладів поетичних творів Т. Г. Шевченка англійською мовою)", 1987 р. – докторську "Лінгвостилістичні характеристики художнього тексту і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози)".

Викладала англійську мову у групах інтенсивного вивчення у Львівській державній консерваторії імені М. В. Лисенка: старший викладач кафедри іноземних мов (1956 – 1978), доцент (1978 – 1989), професор (1989 – 1991). З 1992 до 1998 – професор кафедри англійської філології Львівського державного університету імені Івана Франка. Доклала чималих зусиль для організації кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики (березень 1998) та присвоєння кафедрі імені Григорія Кочура (вересень 1998).

Перший завідувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, Р. П. Зорівчак читає (у різні навчальні роки) теоретичні курси зі вступу до перекладознавства, вступу до філології, теорії перекладу, історії художнього перекладу, техніки перекладу на конференціях, контрастивної лінгвістики, контрастивної фразеології, соціолінгвістики, рецепції англійської літератури в Україні, лінгвокраїнознавства для студентів відділів "Переклад (англо-український переклад)" постійно і "Англійська філологія" (у роках 1992 – 2007). Керівник численних кандидатських дисертацій (з них захищено – дев'ять), 40 разів виступала опонентом на захистах докторських і кандидатських дисертацій.

Доктор філол. наук (1988), професор (1989), Р. П. Зорівчак – дослідник англійської фразеології, теоретичних проблем перекладу, історії та

лінгвостилістичної специфіки входження українського художнього слова до англomовного світу (зокрема, творів Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, О. Довженка, О. Підсухи, пісенного та казкового епосу) і англomовних авторів до української літератури (творів В. Шекспіра, Джека Лондона, Дж. Г. Байрона, Г. В. Лонгфелло), засновник англomовної Шевченкіани як окремої дослідчої галузі. У пошуковому полі Р. П. Зорівчак – проблеми відтворення засобами цільової мови широкого спектру проблем: від передачі версифікаційної етноспецифіки, реалій і етноспецифіки субстандартних мовних пластів аж до комплексних проблем – як зберегти в перекладі вибухову силу Шевченкового Слова. Чимало зусиль віддає Р. П. Зорівчак випрацюванню концепції вишколу перекладачів, удосконаленню методики викладання перекладознавчих дисциплін.

Автор монографій: “Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою)” (1983), “Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози)” (1989), книжки “Боліти болем слова нашого...” (Львів, 2005; друге вид., допрацьоване і доповнене, – Тернопіль, 2008), розділу “Українсько-англійські літературні взаємини” (у кн.: “Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті”: У 5 т. – К., 1988. – Т. 3), розвідок (біля 1000) з перекладознавства, контрастивної лінгвістики та англістики в колективних монографіях, енциклопедичних виданнях (зокрема, в УРЕ, УЛЕ, ЕСУ, компендіумі “Українська мова”), матеріалах конференцій та симпозіумів, в українській та англomовній лінгвістичній пресі. Ініціатор видання, науковий редактор та автор передмови біобібліографічного покажчика “Григорій Кочур” (Львів: ЛНУ, 1999; друге видання, допрацьоване і доповнене – 2006), – першої персональної бібліографії перекладача і перекладознавця в Україні; науковий редактор та співавтор передмови біобібліографічного покажчика “Микола Лукаш” (Львів: ЛНУ, 1999); науковий редактор і автор передмови бібліографічного покажчика “Чужоземне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914 – 1939)” (2003). Член редколегії та автор передмови фундаментального двотомового видання теоретичних праць Г. П. Кочура “Література та переклад” (К., 2008). Науковий керівник держбюджетних тем: “Дослідження перекладацьких поглядів Григорія Кочура та використання їх у практиці сучасного українського художнього перекладу” (2002-2005), “Український художній переклад як націєтворчий чинник”(2006-2008) та “Англomовна Шевченкіана як перекладознавча дисципліна: Обґрунтування методики досліджень та викладання” (2009-2011).

Член Атестаційної колегії МОН України (2009); член Спеціалізованих учених рад при Київському та Львівському (заступник голови Ради) національних університетах для захисту докторських і кандидатських дисертацій з германістики, романістики, перекладознавства (1990); член Вченої (з 1994), член та заступник голови Науково-технічної (з 1998) рад Франкового універ-

ситету; керівник Методологічного семінару з проблем перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. проф. Ю. О. Жлуктенка при ЛНУ імені І. Франка (1994); голова Комісії всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша НТШ (1991); член редколегій українських наукових збірників: “Теорія і практика перекладу” (Київ), “Іноземна філологія” (Львів), “Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови” (Львів), “Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції” (Львів), “Германська філологія: Науковий вісник Чернівецького університету” (Чернівці), “Іноземні мови в навчальних закладах” (Київ); член Товариства імені В. Фулбрайта в Україні (з 1999).

Проф. Р. Зорівчак упроваджує українське перекладознавство до міжнародного контексту як учасник численних міжнародних форумів, зокрема IV Світового конгресу радянських та східноєвропейських студій (Герроугіт, Англія, 1990), IX і XI Міжнародних з'їздів славістів (Київ, 1983; Братислава, 1993), Першого – Шостого Конгресів Міжнародної асоціації українців (Київ, 1990; Львів, 1993; Харків, 1996; Одеса, 1999, Чернівці, 2002, Донецьк, 2005), Міжнародних наукових конференцій “Теорія перекладу і наукові основи підготовки перекладачів” (Москва, 1975, 1988), Міжнародної конференції Британської асоціації фахівців з порівняльного літературознавства (Ворвік, Великобританія, 1992), XIII Конгресу Міжнародної федерації перекладачів (Брайтон, Великобританія, 1993), Міжнародних конференцій “Слово. Текст. Час (Щецин, 1999, 2001, 2002), Всеєвропейської конференції перекладачів і перекладознавців (Белград, 2001), Міжнародних конференцій “Григорій Кочур і український переклад” (Київ, Ірпінь, 2003), “Візуалізація образу дитини у світовій літературі” (Львів, квітень 2007), Всеукраїнських конференцій “Український переклад: від Зерова до сьогодення” (Київ, 2004), “Мови, культури і переклад у добу глобалізації” (присвячено пам'яті професора Юрія Жлуктенка – Київ, 2005), “Григорій Кочур в контексті української культури другої половини XX віку” (Львів, 2005), Міжнародного наукового конгресу “Іван Франко: Дух, Наука, Думка, Воля” (Львів, 2006), Міжнародної наукової конференції “Творчість Григорія Кочура в контексті української культури XXI віку: до 100-річчя від дня народження Майстра” (Львів, 2008) та ін.

Для співпраці українських філологів з філологами англomовного світу чимало зробила Р. Зорівчак, викладаючи українську мову та переклад в Інституті славістики Лондонського університету як стипендіат Британської ради (1991/92 н. р.) і в Іллінойському університеті в Урбана-Шампейн (штат Іллінойс) як стипендіат наукових обмінів імені В. Фулбрайта (1997), де вона читала лекції з перекладознавства і фразеології.

1994 роком датується перший біобібліографічний покажчик Р. П. Зорівчак (Львів, НТШ), 2004 р. опубліковано другий біобібліографічний покажчик “Роксолана Зорівчак” (Львів, ЛНУ. Наукова бібліотека. Нова серія. Чис. 17). 2008 р. вийшов друком збірник на пошану Р. П. Зорівчак “Од слова

путь верстаючи й до слова...”, де вміщено біобібліографічний показчик «Роксолана Зорівчак» (2003=2007), що нараховує 551 позицію. Статті про Р. Зорівчак є в таких престижних виданнях, як УЛЕ (1990, т. 2), “Хто є хто в Україні” (К., 1997, 2000, 2004, 2007), “Універсальний словник-енциклопедія” (1999, 2001, 2004, 2006), “2000 Outstanding people of the 20th century” (Кембрідж, 1998), “Marquis Who’s Who in the World” (1998, 16-е вид.; 1999, 17 вид., 2002, 18-е вид.), “The international Directory of Distinguished Leadership” (1999, 8-е вид.), “Українська мова. Енциклопедія” (2000, 2004), енциклопедично-біографічний довідник “Львівщина та львів’яни” (Львів, 2006, вип. 2), “Письменники Львівщини: Біобібліогр. показчик” (Львів, 2008), “Українські мовознавці та письменники- мовотворці: Довідник (К., 2008).

Р. П. Зорівчак присвячено розвідки: *Ажнюк М.* Переклад: наука і мистецтво. Літ. Україна. 1983. 20 жовт.; *Тищенко К.* [Рец. на: “Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія”]. Мовознавство. 1984. № 4; *Basaj M.* [Рес. на: “Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія”]. *Slavia Orientalis.* 1984. No 2; *Струк Д. Г.* [Рец. на: “Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія”]. Сучасність. 1984. Ч. 11; *Ажнюк Б.* Чи перекладна реалія? Мовознавство. 1990. № 6; *Стріха М.* Реалія і переклад. Слово і час. 1990. № 12; *Чередниченко О.* Добиратися до неперекладного. Всесвіт. 1991. № 11; *Содомора А.* Народ з народом гомонить. Дзвін. 1994. № 11-12; Роксоляна Зорівчак: Бібліографічний показчик / Укл. У. Головач і О. Лучук. Львів. 1994; *Стріха М.* Літопис українського перекладу. Сучасність. 2004. № 1; *Рихло О. П.* Перекладознавчі подарунки: Відгук на бібліографічні показчики “Чужоземне письменство...” та “Микола Лукаш”. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків, 2004; Роксолана Зорівчак. Біобібліографічний показчик / Редколегія: Б. Якимович та ін. Львів, *Савчин В.* Дослідниця, закохана у Слово. “Народна воля”. 2004. 18 листоп.; *Содомора А.* Широкий кругозір перекладознавця. “Дзвін”. 2004. Чис. 11/12; 2004; *Содомора А.* Стежками бібліографічного пошуку. Вісник НТШ. – 2005. Весна-літо; *Кузик Д.* Чужомовне письменство в галицькій пресі. Слово і час. 2005. № 2; *Полюга Л.* Щире вболівання за рідне слово. В кн.: Зорівчак Р. “Боліти болем слова нашого...”. Львів. 2005; *Медвідь О.* Щедрий ужинок філолога, перекладознавця. Франківець. 2005. 14 лютого; 21 лютого; *Кузик Д.* Дослідниця – педагог – громадський діяч. Народна воля. 2005. 14 квітня. Ч. 15; 21 квітня. Ч. 16; *Содомора А.* Уважним доторком до слова. Урок української. 2006. № 5-6; *Цимбалюк-Скопненко Т.* [Рец. на: “Боліти болем слова нашого...”]. Мовознавство. 2006. № 6; *Середницька А.* [Рец. на: “Боліти болем слова нашого...”]. Дивослово. 2008; *Дупляк М.* Цінна збірка порад мовознавця Верховина: Літ. мозаїка (Сіффорд, Вікторія, США; Київ). 2008. Чис. 44; *Івасюк О.* Життєдайний окраєць та чарівне горнятко. Всесвіт. 2008. № 9/10; *Трифонов Р.* [Рецензія на кн.: Од слова путь верстаючи й до слова: Зб. на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, д-ра філол. наук,

проф., засл. працівника освіти України. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008] // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 73-75; Коваленко С. Жити віч-на-віч зі словом. Дивослово. 2009. Ч. 11; Кость Г. Ювілей видатного перекладознавця [Р. П. Зорівчак] / Г. Кость, Т. Шмігер. Каменяр. 2009. Грудень (№8).

КИЯК ТАРАС РОМАНОВИЧ

Дата народження: 23 березня 1944

Кияк Тарас Романович, д.філол.н., проф.; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, зав. катедри теорії та практики перекладу з нім. мови Ін-ту філології (з 07.2003), проф.; консультант Нац. ін-ту стратегічних досліджень; чл. Центр. проводу УНП (з 01.2003), чл. правління.

Н. 23.03.1944 (м.Винники, Львів. обл.); укр.; мати Марія Іванівна (1924) - пенс.; дружина Олена Федорівна (1948) - учит.; син Андрій (1972) - кер. групи радників НБУ; син Максим (1982) і дочка Леся (1984) - студенти Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка.

Осв.: Чернів. держ. ун-т, ф-т іноз. мов (1960-65), "Нім. мова і літ."; канд. дис. "Оцінка ступеня мотивації термінологічної лексики: на прикладі німецьких науково-технічних термінів" (м.Львів, 1977); док. дис. "Вмотивованість лексичних одиниць: кількісні та якісні характеристики" (м.Москва, 1988).

03.2006 канд. в нар. деп. України від Укр. народного блоку Костенка і Плюща, №44 в списку. На час виборів: професор, зав. катедри теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка, чл. УНП.

04.2002 - канд. в нар. деп. України, виб. окр. №203, Чернів. обл., висун. Виборчим блоком політичних партій "Демократична партія України - партія "Демократичний союз". За 2.35%, 10 з 14 прет. На час виборів: головний консультант з питань національної безпеки Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України, член ДемПУ. 03.1998 - канд. в нар. деп. України, виб. окр. №202, Чернів. обл. З'яв. 61.1%, за 10.9%, 2 місце з 22 прет. На час виборів: нар. деп. України, чл. ДемПУ. 03.1998 - канд. в нар. деп. України від "Блоку дем. партій - НЕП", №22 в списку.

Нар. деп. України 2 склик. з 04.1994 (2-й тур) до 04.1998, Ленінський виб. окр. №431, Чернів. обл., висун. тр. кол. Чл. Ком-ту у закорд. справах і зв'язках з СНД. Координатор групи "Конституційний центр" (до цього - чл.

групи "Державність"); голова міжпарламентської групи "Україна-Німеччина" ВР України (1995-98). На час виборів: Чернів. держ. ун-т, зав. катедри германських мов; чл. ДемПУ. 1-й тур: з'яв. 65.0%, за 28.90%. 2-й тур: з'яв. 59.6%, за 51.17%. 22 суперн., (осн. - Довгешко В.М., н. 1940, чл. КПУ; "Об'єктивна газета", гол. ред.; 1-й тур - 13.49%, 2-й тур - 37.59%). 1965-66 - служба в армії. 1966-77 - викладач, 1977-84 - доц., 1984-94 - зав. катедри німецької мови, проф., Чернів. держ. ун-т. 1998-2000 - помічник 1-го заст. Секретаря, Рада нац. безпеки і оборони України. 2001-02 - гол. консультант з нац. безпеки, Нац. ін-т стратегічних досліджень. Один із засновників наук.-дослід. центру буковинознавства. 1990-92 - голова Чернів. обл. орг. Т-ва "Просвіта". Почес. док. Ін-ту Центральної Європи (Відень). Надзвичайний проф. Укр. вільного ун-ту (з 2002, Мюнхен). Чл. АНВШУ, Міжнар. федерації термінологів (з 1986, Варшава). Голова Укр. термінологічного т-ва (з 2002). Чл. ДемПУ (1990-2003), чл. Нац. ради ДемПУ, голова Контрольно-апеляційної комісії ДемПУ (з 03.1999), голова Чернів. обл. орг. ДемПУ (з 1990). Та нічого діти... Живуть і працюють у Києві. Старший син Андрій – серйозний економіст. Молодший син Максим – кандидат філософських наук, провідний спеціаліст Інституту стратегічних досліджень при Президентові України, пише докторську дисертацію про соціальні доктрини ісламу та християнства, іде у політику. Донька Леся – філолог, кандидат наук. Радію за них.

Відмінник народної освіти (1982). Орден "За заслуги" III ст. (06.1997).

Автор концепції ст. 10 Конституції України.

Автор (співав.) 140 наук. праць, зокрема монографій: "Мотивированность лексических едениц" (1988), "Лингвистические аспекты терминоведения" (1989), "Основи термінотворення" (2000), "Дискурс іноземномовної комунікації" (2003, співав.), "Україна дипломатична" (2002, співав.), "Етнонаціональні процеси в Україні" (2001, співав.).

Володіє нім., польс., англ. мовами.

Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.

Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.

(с. 32-35; с.9-14).

НОВИКОВА Марія Олексіївна

(Літературне ім'я – Марина НОВИКОВА)

Відомий учений-літературознавець та перекладознавець. Доктор філологічних наук, професор. Академік АН ВШ України з 1995 р.

Народилася 11.05.1944 р. в м.Барнаулі (Росія). Закінчила Кримський педін-т ім. М.В.Фрунзе (нині – Таврійський національний ун-т ім. В.І.Вернадського) у 1963 р. та Київський педін-т іноземних мов (нині – Київський національний лінгвістичний ун-т) у 1966 р. У 1961–1964 рр. – вчителька англійської мови СШ м. Сімферополя, у 1965 – 1970 рр. – викладачка кафедри англійської філології Кримського педін-ту; 1970–1978 рр. (з перервою на докторантуру) – доцент тієї ж кафедри. З 1978 р. – доцент, з 1983 р. – зав. кафедри англійської мови. З 1986 р. – професор кафедри російської та зарубіжної літератури Таврійського національного ун-ту ім. В.І.Вернадського. Кандидат (1969), доктор (1982) філологічних наук, професор (1985). Підготувала й читає курси: «Російська усна народна творчість», «Літературне краєзнавство», «Основи порівняльного літературознавства», «Вступ до літературознавства», «Основи теорії мовної комунікації», «Методи та принципи перекладознавчого аналізу» тощо.

Сфера наукових інтересів: дослідження історії українського художнього перекладу (зокрема – перших українських перекладачів творів О.Пушкіна; творчості визначних майстрів українського перекладу Г.Кочура, М.Лукаша та В.Мисика). Кроскультурні дослідження фольклорних мотивів (зокрема поєднання поганської та християнської традицій) у творчості шотландських, російських та українських поетів.

Автор численних книжок та статей з перекладознавства, літературознавства, фольклористики. Серед них монографії «Міфи та місія» (2005), «Прекрасен наш союз» (1986) та ін.; посібники «Символика в художественном тексте / Символика пространства (На матеріалі «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н.В.Гоголя и их английских переводов)» (1996, у співавт.); «Комментированная хрестоматия по истории шотландской литературы (поэзия XIII–XX вв.)» (2006); «Теорія адаптації: кроскультурний та перекладознавчий аспекти» (2006, у співавт.).

Підготувала 12 кандидатів наук.

Письменник, перекладач, літературний критик. Член Національної спілки письменників України та Міжнародної федерації перекладачів. Автор книжок віршів та перекладів «Шотландии кровавая луна / Антология шотландской поэзии XIII–XX веков» (2006), «С Богом и платочек» (2000). Перекладала російською мовою багатьох українських поетів, зокрема М.Зерова.

Дійсний член (академік) Кримської Академії наук (1994).

Лауреат премії Спільки перекладачів Болгарії та Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2007). Сфера наукових інтересів; дослідження історії українського художнього перекладу (зокрема – перших українських перекладачів творів О.Пушкіна; творчості визначних майстрів українського перекладу Г. Кочура, М. Лукаша та В. Мисика). Кроскультурні дослідження фольклорних мотивів (зокрема, поєднання поганської та християнської традицій) у творчості шотландських, російських та українських поетів. Дослідження ранньослов'янських замовлянь.

Автор численних книжок та статей з перекладознавства, літературознавства, фольклористики. Серед них монографії «Міфи та місія» (2005), «Прекрасен наш союз» (1986) та ін.; посібники „Символика в художественном тексте / Символика пространства (На материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя и их английских переводов)“ (1996, у співавт.), «Комментированная хрестоматия по истории шотландской литературы (поэзия XIII–XX вв.)» (2006); «Теорія адаптації: кроскультурний та перекладознавчий аспекти» (2006, у співавт.).

Підготувала 12 кандидатів наук.

Дійсний член (академік) Кримської Академії наук (1994). Письменник, перекладач, літературний критик. Член Національної спілки письменників України та Міжнародної федерації перекладачів. Автор книжок віршів та перекладів «Шотландии кровавая луна / Антология шотландской поэзии XIII–XX веков» (2006), «С Богом и платочек» (2000). Перекладала російською мовою багатьох українських поетів, зокрема М. Зерова.

Лауреат премій Ars Translationis (1990), Спільки перекладачів Болгарії та Академічної Нагороди АН ВШ України (2007).

КАРАБАН В'ячеслав Іванович

Відомий вчений-перекладознавець і мовознавець. Доктор філологічних наук, професор. Академік Академії наук вищої школи України з 2005 р.

Народився 16 липня 1947 р. у м. Новокузнецьк Кемеровської обл. (Росія). У 1971 р. закінчив відділення перекладачів факультету іноземних мов Харківського державного університету ім. М. Горького. З 1971 р. по 1973 р. – офіцер-перекладач у Збройних Силах. З 1973 р. по 1976 р. – аспірант кафедри англійської філології факультету романо-германської філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка. З 1976 р. по 1979 р. – викладач

кафедри англійської філології університету, з 1980 р. по 1981 р. – доцент цієї кафедри. У 1978 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Аспекти поверхневої зв'язності англійського тексту». Із 1981 р. по 1987 р. та з 1989 р. по 1992 р. – завідувач кафедри англійської мови, з 1987 р. по 1989 р. – старший науковий співробітник цієї ж кафедри, з 1992 р. по 1993 р. – завідувач кафедри комунікації та лінгвокраїнознавства. У 1990 р. захистив докторську дисертацію «Складні мовленнєві одиниці» (спеціальності «германські мови» та «загальне мовознавство»). З 1997 р. по 2010 р. – завідувач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка; нині професор цієї ж кафедри.

Сфери наукових інтересів: перекладознавство, контрастивна лінгвістика, етнолінгвістика, теорія мови, лексикографія, історія перебування готів на території України.

Автор та співавтор близько 120 наукових і методичних праць, зокрема монографії «Сложные речевые единицы: английские асиндетические полипредикативные образования» (1989), посібника «Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську» (2004), співавтор 12 посібників із теорії і практики перекладу, укладач «Англо-українського юридичного словника» (2003) та «Українсько-англійського юридичного словника» (2004), перекладач 3 наукових монографій з української мови англійською мовою.

Підготував 27 кандидатів наук та 2 доктори наук.

Член двох спеціалізованих рад з апробації дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філологічних наук при КНУ ім. Т. Шевченка.

Член Європейського лінгвістичного товариства.

Лауреат Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2010).

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Олександр Іванович

Відомий вчений-мовознавець і перекладач. Доктор філологічних наук, професор. Академік-засновник Академії наук вищої школи України (1992).

Народився 15 червня 1947 р. в Києві. Закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка (1971) та аспірантуру при ньому (1975). Працює в університеті з 1971 р. на посадах асистента, старшого викладача, доцента, професора. У 1979 – 2010 рр. – завідувач кафедри теорії і практики перекладу (з 1993 р. – кафедра теорії і практики перекладу з романських мов ім. М. Зерова). У 1977–1980 рр. та 1992–2001 рр.

обирався деканом факультету іноземної філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Доктор філологічних наук (1984), професор (1985).

Створив школу лінгвістики та перекладу. Розробив теорію варіювання літературних мов в інонаціональному контексті, істотно доповнив теорію мовних контактів та перекладу.

Автор понад 250 праць у галузі загального і романського мовознавства, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, історії та теорії перекладу, зокрема монографій: «Язык и общество в развивающихся странах Африки» (1983); «Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія» (1995); «Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія і методологія» (1997), «Григорій Кочур і український переклад» (2004), «Про мову і переклад» (2007); підручників для ВНЗ: «Теорія і практика перекладу. Французька мова» (1995, спільно з Я. Г. Ковалем), «Французька мова економіки і фінансів» (2001, спільно з І. П. Герасименко).

Підготував 2 докторів, 18 кандидатів наук і 1 доктора філософії (дисертація захищена у Франції).

Відповідальний редактор «Вісника КНУ ім. Т. Шевченка» («Іноземна філологія») та наукової збірки «Мовні і концептуальні картини світу».

У 1993 – 2006 рр. – голова спеціалізованої вченої ради для захисту докторських дисертацій з германського, романського мовознавства та перекладознавства при КНУ ім. Т. Шевченка. У 1994 – 2001 рр. був українським координатором двох міжнародних освітніх проектів за програмою «Темпус-Тасіс» у галузі викладання іноземних мов та перекладу. Виступав із лекціями та доповідями в університетах Іспанії, Італії, Німеччини, Франції, США, Японії та інших країн.

Заслужений діяч науки і техніки України (1997), лауреат премії ім. Т. Шевченка КНУ (1995) та Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2000).

Кавалер французького ордена «Академічних пальм» (2001) та ордена «Зірки італійської солідарності» (2003).

Академік-секретар відділення філології, мистецтвознавства та масової комунікації з 2004 р., віце-президент АН ВШ України (2004–2010).

До числа професій, які виникли ще на початку зародження людської цивілізації, слід віднести так конче потрібний, але водночас порівняно маловідомий фах усного та письмового перекладача. Більше того, ще досі рідко хто бачить межі та особливості цих двох видів предметної діяльності, що відбивається на соціальному, освітньому й навіть матеріальному статусі особи перекладача. Разом з тим вага його в суспільстві невпинно зростає, з'являються нові складні форми праці перекладача в офіційних установах, у міжнародних організаціях, в економічних структурах, як і також; молода професія усного „конференцперекладача“.

XX століття називали ще й віком репродукування, оскільки на часі було засвоєння та узагальнення інформації, набутої окремими науковими школами, колективами, націями, регіонами, цивілізаціями, що готувало підґрунтя для процесів глобалізації в XXI столітті. Зачепили ці процеси й динаміку мовної політики та планування. Якщо сьогодні за певними критеріями нараховують від 2 до 6 тисяч мов, то мовознавці з гіркотою схиляються до того, що в XXI столітті їх кількість зменшиться удвічі, а це може серйозно збіднити світову культуру. З іншого боку, має місце процес утвердження найпоширеніших мов, завоювання ними мовного ареалу, витіснення чи остаточно нівелюючи ще животіючі мови. В даному контексті цікаво спостерігати „опирання“ молодих незалежних націй і держав цьому процесові та намагання утвердити рідну мову в сонмі перспективних мов світу. Сподіваємося, цієї мети досягне й українська мова, до чого повинні долучатися також вітчизняні перекладачі. В цьому полягає патріотичне й політичне покликання останніх.

Перекладач наводить містки між; культурами, наукою, політикою різних народів, що результує взаємозбагачення. Недарма Б. Шоу повторював: „Якщо в тебе є яблуко і в мене є яблуко, і ми обмінємося ними, то в кожного залишиться по яблукові. Якщо ж у тебе є ідея, і в мене є ідея, то, обмінявшись ними, кожен з нас матиме вже по дві ідеї“. Хоча кількість мов і буде зменшуватися, але кількість перекладачів буде зростати, як і потреба в них. За окремими підрахунками нині на планеті задіяні повністю або частково як перекладачі понад 100 тисяч фахівців. Серед об'єктів перекладу є особливо популярні, проте найчастіше перекладалася Біблія, яку отримали різними мовами близько 15 000 народів, ще близько 500 перекладів іншими мовами знаходяться в процесі написання.

У ставленні людини до навколишнього середовища все більшу роль відіграє іноземна інформація, що зумовлюється як партнерствами між: державами, розвитком економіки, туризму, мистецтва, техніки, науки, шоубізнесу, телекомунікацій, так і навіть певними негативними процесами на кшталт проблем біженців та шукачів прихистку. Одним словом, питання інтернаціоналізації продукують потребу міжнародного взаєморозуміння.

Дані процеси стають особливо актуальними для нашого континенту у зв'язку з розширенням Європейського Союзу та намаганнями напрацювати в ньому цивілізовані засади внутрішньої мовної політики, яка базуватиметься, насамперед, на англійській, німецькій та французькій мовах. Слід зазначити всезростаючу роль німецької мови, надто на теренах Центральної Європи. На політичних переговорах в режимі „віч-на-віч“ колосальну роль відіграє „людина за кулісами“ – перекладач. Останній повинен володіти поряд з блискучими знаннями чужоземної та державної мов такими енциклопедичними знаннями, які стосуються багатогранних тем предмета переговорів.

Незалежна Україна намагається останнім часом надолужити прогалину, тому звертає все більшу увагу на розвиток перекладацького фаху. Йдеться як про усний, так і письмовий переклади. В Україні формуються власні термосистеми, які орієнтуються безпосередньо на мови-продуценти, а не лише на російську мову, що було неможливим за часів Радянського Союзу. Серед цих представницьких мов на чільному місці перебуває німецька мова, яка репрезентує один із найпотужніших пластів світової культури. Засновуються спільні українсько-німецькі підприємства, формуються солідні програми та проекти, центри культури, щорічно тисячі науковців та студентів з України завдяки спеціальним стипендіям їдуть до німецькомовних країн на навчання, практикування, конференції, підвищення кваліфікації. До цього спонукає обраний Україною шлях повернення до Європи, орієнтований на вступ до структур ЄС та НАТО. Перекладацький фах стає однією з домінуючих професій у сфері інтелектуальної діяльності.

Західноєвропейські фахівці, маючи на увазі процес перекладу, здебільшого вживають термін „трансляція“, оскільки при цьому слід чітко розрізняти його два види: усний та письмовий. Результат праці *письмового перекладача* в будь-який час можна оцінити. Більшість із письмових перекладачів працюють у сфері професійного перекладу, спеціалізуючись при цьому в конкретних фахових галузях чи мовних комбінаціях. Нерідко така спеціалізація відзначається своєрідністю (наприклад, переклад документів, переклад у сфері засобів масової інформації, конференційний переклад, редагування машинного перекладу, літературний переклад тощо). Діяльність *усного перекладача* уможливорює будь-коли й будь-де спілкуватися з носіями інших мовних культур. Такий перекладач володіє специфічною технікою синхронного та послідовного перекладу, як і перекладу на переговорах чи пошепки. При цьому усний перекладач повинен не тільки вільно володіти відповідними мовами, але й набути достатні знання з тем, які слугують об'єктом перекладу.

Наведені тут можливості „трансляції“ можна проілюструвати схематично.

Наука письмового та усного перекладу є молодого сферою дослідження, їй всього близько 30 років. До задач цієї науки можна віднести наступні напрями:

- 1) аналіз процесів комунікації;
- 2) сприяння розумінню та взаєморозумінню під час реалізації даних процесів;
- 3) вироблення навичок з метою оволодіння технікою усного чи письмового перекладу, для чого застосовуються відповідні оптимальні методи, які водночас виявляють та формують індивідуальні особливості перекладача;
- 4) виявлення критеріїв оцінки якості результатів усного чи письмового перекладу;

5) дослідження у сфері дидактики усного та письмового перекладів.

Найбільш відомими та прийнятими визначеннями понять усного та письмового перекладів можна вважати дефініції Отто Каде, який вважає, що:

1) письмовий переклад – це передача фіксованого й послідовно поданого або ж часто повторюваного тексту вихідної мови у вигляді тексту мови перекладу, який можна будь-коли проконтролювати або виправити;

2) усний переклад – це передача одноразово (як правило, усно) запропонованого тексту вихідної мови у вигляді тексту мови перекладу, який лише умовно можна проконтролювати та через брак часу виправити.

Отто Каде належить першість у запровадженні термінів „транслят“ як продукт процесу усного чи письмового перекладу і „транслятор“ як автор перекладу.

Цікавою теорією перекладу є теорія скопосу. (Веймер 1978) – загальна теорія перекладу, згідно з якою основою процесу перекладу є його мета, а перекладач (Translator) виступає експертом, що несе відповідальність за оптимальне досягнення мети. Пояснити поняття скопосу перекладу можна як виконання певної обраної функції чи дотримання певної стратегії перекладу.

Рис. 1. Загальна схема видів та форм перекладу

Вибір стратегії перекладу знаходиться у прямій залежності від скопосу, тобто мети. За цією теорією, перекладач має право передавати особливості культури, адресата та ситуації мовою перекладу, тобто відповідати

очікуванню цільової культури (чи групи) або порушувати ці норми. Наприклад, перекладаючи художній твір, один перекладач відтворює дослівно ідіоматичні вирази з метою передачі своєрідності оригіналу; метою іншого перекладача є відтворення філософських настанов твору, тому його стратегія направлена на створення тексту зрозумілого та перенасиченого іншомовними словами; для третього перекладача важливим є застосування якомога більшої кількості перекладацьких методів (передача синтаксичних особливостей тексту оригіналу) тощо. Отже, дана теорія не абсолютизує вимоги до перекладу, а ставить на перше місце стратегічний вибір самого творця перекладу, тобто перекладача, який діє відповідно до скопосу, мети, визначеної замовником перекладу, ним самим або цільовою аудиторією.

Узагальнюючи вступні зауваги до курсу теорії та практики перекладу з німецької мови, подамо складові сфери інтегральної теорії перекладу.

- I. Загальна теорія перекладу
 - а) теорія усного перекладу;
 - б) теорія письмового перекладу;
 - в) теорія машинного перекладу.
- II. Окремі теорії перекладу
 1. Теорія наукового та технічного перекладу
 - а) теорія перекладу текстів загальнонаукових дисциплін;
 - б) теорія перекладу в сфері спеціальних технічних галузей
 2. Теорія журналістського (публіцистичного) перекладу
 3. Теорія літературного перекладу
 - а) теорія поетичного перекладу;
 - б) теорія прозового перекладу;
 - в) теорія театрального перекладу;
 - г) теорія біблійного та сакрального перекладу.
- III. Праксеологія перекладу
 - 1)соціологія перекладу;
 - 2)редакційна практика.
- IV. Дидактика перекладу
 - 1)навчання перекладачів;
 - 2)допоміжні засоби (в т.ч. і технічні) для перекладачів.

НАУМЕНКО Анатолій Максимович, д.філол.н., професор, зав.кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології

Закінчив Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова (1967). За спеціальністю – філолог, викладач німецької мови та зарубіжної літератури.

В 1976 р. захистив кандидатську на тему “Художній метод драматургії Карла Крауса” (10.01.04 – зарубіжна література).

В 1991 р. захистив докторську дисертацію на тему “Жанрова специфіка австрійської драматургії” (10.01.04 – зарубіжна література).

Відмінник освіти (1985).

Під його керівництвом захищено 3 докторських та 7 кандидатських дисертацій.

Викладає дисципліни “Сучасна німецька література”, “Теорія та практика перекладу”, “Філологічний аналіз тексту”.

Автор більше 200 наукових праць.

Основні праці:

1. Концептуальний переклад: Підручник. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 114 с.
2. Драматургія і театр Австрії. – 2003. – 79 с.
3. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики): Навч. посібник для вузів. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 416 с. (з грифом МОН)
4. Теорія та практика перекладу: Посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 620 с. (з грифом МОН)
5. Die Bibel als text einfuhrung in seine stilanalyse / Під заг. редакцією проф. Науменко А.М. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 160 с.

Роб. тел.: (0512) 76-55-83

e-mail: naumenko_Anatol@mail.ru; anatol@kma.m.k.ua

Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови – одна з найчисельніших кафедр Інституту філології. Її історія бере свій початок з 1962 року. Того року було створено відділення перекладачів факультету романо-германської філології. У 1971 році засновано кафедру теорії та практики перекладу. У 1982 році кафедру теорії та практики перекладу було реорганізовано, і на її базі створено кафедри теорії та практики перекладу з германських мов та теорії та практики перекладу з романських мов. Першим завідувачем кафедри теорії та практики перекладу з германських мов був проф. О.Є. Семенець (колишній посол країни в Індії). У 2003 році на базі кафедри теорії та практики перекладу з германських мов створено дві

кафедри: теорії та практики перекладу з німецької мови та теорії та практики перекладу з англійської мови.

З 1996 по 2010 рік кафедру очолював доктор філологічних наук, професор В.І. Карабан – відомий лінгвіст, перекладач, перекладознавець, член Європейського лінгвістичного товариства, автор понад 120 наукових, науково-методичних та лексикографічних праць з перекладознавства, загального мовознавства, теорії англійської мови та історії перебування готів на території України.

З 2010 року кафедру очолює відомий перекладознавець, перекладач, літературознавець доктор філологічних наук, професор Коломієць Лада Володимирівна.

КОЛОМІЄЦЬ Лада Володимирівна

Лада Володимирівна 1989 р. закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 1992 р. отримала ступінь кандидата філологічних наук, проходила стажування у США за міжнародною освітньою програмою імені Фулбрайта, з 1998 р. працює на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології. З 2002 р. має вчене звання доцента. У 2006 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.16 – перекладознавство «Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кін. ХІХ – поч. ХХІ ст.». З 2007 р. працювала на посаді професора кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології. З 2010 р. – на посаді завідувача цієї кафедри. Підготувала п'ятьох кандидатів наук зі спеціальності 10.02.16 – перекладознавство. Має понад 90 наукових праць, у т.ч. одноосібну монографію, 2 одноосібних навчальних посібники з грифом МОН України. Брала участь у більш ніж 50 Міжнародних наукових конференціях. Викладає такі теоретичні й практичні курси: «Вступ до перекладознавства», «Теорія та практика перекладу», «Жанрові теорії перекладу», «Художній переклад». Член спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, навчально-методичної комісії Інституту філології, редакційної колегії періодичного наукового збірника «Мовні і концептуальні картини світу».

ГУДМАНЯН Артур Грантович,

Заступник голови експертної ради. Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, Завідувач кафедри – Гудманян Артур Грантович, доктор філологічних наук, професор. Освіта: Ужгородський державний університет (1984) – філолог, викладач, перекладач. У 1992 р. отримав науковий ступінь кандидата філологічних наук, ступінь доктора філологічних наук здобув у 2001 р. Напрямок наукових досліджень: відтворення власних назв у перекладі; переклад авіаційної термінології.

Факультет перекладознавства було створено 1 листопада 2011 року.
Декан факультету – доктор філологічних наук, професор.

ДЕМЕЦЬКА Владислава Валентинівна.

Факультет перекладознавства здійснює підготовку фахівців за наступними спеціальностями:

- 6.020303. Філологія (англійська, іспанська мова та література)
- 6.020303. Філологія (англійська, французька мова та література)
- 6.020303. Філологія (іспанська, англійська мова та література)
- 6.020303. Філологія (французька, англійська мова та література)
- 6.020303. Філологія (переклад)

Навчально-виховна робота на факультеті забезпечується трьома кафедрами:

- кафедра романо-германських мов;
- кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови;
- кафедра англійської та турецької мов.

На факультеті функціонує аспірантура за наступними спеціальностями:

- 10.02.04 – германські мови;
- 10.02.16 – перекладознавство;
- 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Випускники факультету працюють усним перекладачем, перекладачем-референтом, перекладачем науково-технічної літератури, перекладачем-редактором, перекладачем-консультантом в іноземному представництві, а також в управліннях на державному рівні, у керівництві підприємствами, інформаційних службах, діяльність яких має міжнародний характер; викладають у вищій школі; працюють у сфері радіомовлення та телебачення, видавництвах; здійснюють дослідження та розробки в галузі філології та, зокрема, перекладу.

Випускники зі ступенем *магістра* обіймають посади начальника (завідувача) підрозділу, начальника відділу, керівника групи, керівника підрозділу з реклами та зв'язків з громадськістю і пресою, викладача (асистента) вищого навчального закладу, консультанта-перекладача, гід-перекладача, редактора перекладів, іншокореспондента, референта

ÓГУЙ Олександр Дмитрович

Óгуй (в іноземних публікаціях: Oguu, Ogooi) Олександр Дмитрович, завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів.

Доктор філологічних наук, професор кафедри германського, порівняльного та загального мовознавства; лауреат обласної літературної премії І.М. Бажанського; відмінник освіти України (№72416: за наказом № 602-к від 17.06.2005); нагороджений у 2007 р. відзнакою МОН України „За наукові досягнення”.

If you can fill the unforgiving minute / with sixty seconds worth of distance run, / Yours is the Earth and everything that's in it, / and – which is more – you'll be a Man, my son! “IF” by Rudyard Kipling

Наполни смыслом каждое мгновение, / часов и дней неумолимый бег. Тогда весь мир ты примешь во владенье, / тогда, мой сын, ты будешь человек. Редьярд Киплинг „If ...“

Якщо уцент наповниш біг хвилини / снагою дум, енергією дій,/ Тоді весь світ тобі належать, сину,/ і більше: ти – Людина, сину мій. „Якщо”, пер. Є.Сверстюка

Тематика наукових досліджень: лінгвістика (історична та синхронічна лексикологія; «мовні закони»); історія мови; історична термінологія); перекладознавство; літературознавство (біографічно-описовий метод); педагогіка (історія педагогіки України); психологія (нейролінгвістика;

психологія творчості); методологія (постмодернізм; голістичний підхід; апроксимативні методи); історія (економічна історія; нумізматика).

Дата народження: 21 грудня 1956 року в с.Снячів-Думанецький Сторожинецького району Чернівецької області.

Вища освіта: Отримані спеціальності, в основному, в Чернівецькому національному університеті: „Філолог. Викладач німецької мови та літератури” (1974-1979, відзначений іменною стипендією ім. К.Маркса); „Військовий перекладач” за перекваліфікацією при Інституті військових перекладачів у Москві (1984); „Викладач англійської мови та літератури” (1989-1991); „Педагог та практичний психолог” (1994-1996). Вивчав історію та економіку в Боннському університеті (ФРН: 1995-1997). Різною мірою володіє мовами Європи. На кафедрі німецької мови, згодом германського, порівняльного та загального мовознавства працює з 1979 р.; на кафедрі англійської мови (для н/ф) – з початку її існування – з березня 2001 р.

Дисертації

• Кандидатська дисертація: за спеціальністю 10.02.04 Огуй А.Д. Историко-семасиологическое исследование прилагательных со значением “смелый, храбрый”: Диссертация ... канд. филол. н. – Черновцы, 1988. – 235 с.

Захист відбувся 5 січня 1989 р. за керівництва проф. В.В.Левицького при Одеському державному університеті ім. І.Мечнікова

Докторська дисертація: за спеціальністю 10.02.04

• ОГУЙ Олександр Дмитрович: СИСТЕМНО-КВАНТИТАТИВНІ АСПЕКТИ ПОЛІСЕМІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (СИНХРОНІЯ, ДІАХРОНІЯ ТА ПАНХРОНІЯ): Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – Германські мови - Чернівці 2000. - 451 с.

Захист відбувся 29 вересня 2000 р. (за консультування проф. В.В.Левицького) при Київському національному університеті ім.Т.Г.Шевченка.

Доктор філологічних наук (2000), професор кафедри германського, порівняльного та загального мовознавства (2003), завідувач кафедри англійської мови (н/ф: 2001) Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича. Гостьовий професор Боннського університету ім. Фрідріха-Вільгельма (Німеччина: 1996/1997), професор Одеського політехнічного університету (2002), Прикарпатського та Подільського (Хмельницького) гуманітарного університету. Читає та читав лекції з 8 теоретичних курсів (вступ до мовознавства, романо-германської філології, історія німецької та англійської мов, лексикологія, теорія П. іноземної мови, теорія та практика перекладу; методи лінгвістичних досліджень; історія лінгвістичних учень), у т.ч. у Відні та Клагенфурті (Австрія), Бонні, Майнці (ФРН), Орадя (Румунія), Смольник (Словаччина). Член міжнародних наукових та викладацьких організацій SLE (з 1993), TESOL (2002), належить до Академії наук Вищої школи України (2008).

Наукові інтереси та публікації: Має понад 450 публікацій у наукових виданнях (у т.ч. 23 книги). За спрямуванням це 430 наукових публікацій, 10 популярних та 12 навчально-методичного характеру. Публікації присвячені проблемам філології (2 індивідуальні та 2 колективні монографії, 8 книг, підручників та посібників та 250 публікацій з лексикології, семантики: полісемії та зміни значення, перекладознавства та історичного термінознавства, історії німецької та англійської мов), літературознавства (4 статті), педагогіки та психології (1 брошура, видана в Австрії, та 10 переважно зарубіжних 20-50 сторінкових публікацій з розвитку шкільництва на Україні та Буковині, з методів викладання; з функціонування структур ГМ у процесі мовлення), історії (3 монографії, 4 каталоги „World Coins”, видані в США; 2 книги та 150 статей зі спеціальних історичних дисциплін та історії Буковини).

Кафедра перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура к. 314, тел. 239-43-74.

ЛЕКЦІЯ 7.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ

ПЛАН

1. Загальні положення.
2. Перекладацька компетенція.
3. Засоби подолання лінгвоетнічного бар'єру.
4. Мовне посередництво.

1. Вступ. Загальні положення

Серед численних суперечливих принципів перекладу існує один беззаперечний: *переклад має бути точним (= високий ступінь відповідності об'єктивним даним, дійсності) або повноцінним (= який відповідає певним вимогам, у якому сповна виявляється необхідна ознака, якість)*. Але виникає дивна річ – саме цей принцип, що на перший погляд не потребує доказів та вважається аксіомою, є в перекладацькій практиці одним з найбільших витоків непорозумінь та недоречностей.

При більш детальному розгляді ми з'ясуємо, що це, на перший погляд, чітке поняття – “точність (повноцінність)” – заключає в собі безліч різномірних елементів, які важко узгодити, а подекуди, й суперечать одне одному. Якщо перекладач не зможе обмежитися у виборі елементів перекладу, не зуміє окинути оком весь матеріал, абстрагуючись від нього, – він заплутається у деталях і потерпить фіаско.

З ним трапиться те, що й з художником, котрий, змальовуючи з натури дерево, розпочне вимальовувати всі листочки та гілочки, замість того щоб прагнути правдивого зображення характеру малюнка в цілому. Він, перекладач, прагнучи досягти точності, може в цьому випадку настільки відійти від першотвору, що в перекладі зовсім зникне будь-яка схожість з останнім.

2. Перекладацька компетенція

Під терміном *перекладацька компетенція* /ПК/ прийнято розуміти сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють перекладачеві успішно вирішити свої професійні завдання (Л.К.Латышев. *Технология перевода*. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001.– С. 5-11). Такого роду сукупність може бути розподілена на дві частини, а кожна з них, у свою, чергу – на дві складові:

Перекладацька компетенція			
базова частина		Прагматична частина	
концептуальна складова	технологічна складова	специфічна складова	спеціальна складова

Базова частина ПК об'єднує в собі елементи ПК, які задіяні у професійному перекладі завжди – в усіх його проявах (письмовому перекладі та в усіх видах усного; в усіх його тематико-текстових жанрах).

Прагматична частина ПК включає в себе знання, уміння та навички, які необхідні перекладачеві для виконання тих чи інших видів перекладу

(письмовому або усному, послідовному або синхронному і т.п.), при перекладі текстів тієї чи іншої тематики, тих чи інших жанрів (науково-технічний, художній переклад, переклад ділових паперів і т.п.).

Концептуальна складова ПК – сукупність знань та уявлень перекладача:

а) про *суть перекладу*, тобто *специфіку*, яка відрізняє його від інших видів мовного посередництва;

б) про *спільну мету* перекладу та її *текстово-жанрові модифікації*;

в) про *задачі*, які вирішуються перекладачем у процесі досягнення мети;

г) про *характерні для перекладу колізії цих задач* (протиріччя між цими декількома „потрібно“) та про *основні принципи* їх вирішення.

Значення *концептуальної складової* для перекладача можна порівняти зі значенням музикального слуху для співака: якщо у перекладача неадекватне уявлення про *суть перекладу*, то йому не уникнути „фальшивих нот“: тобто *буквалізмів, довільностей, втрат* найбільш важливих характеристик тексту першотвору/оригіналу/ в результаті неправильних переваг у процесі їх відтворення, *порушень рамок* допустимого при перекладі.

Технологічна складова ПК являє собою сукупність перекладацьких *ноу-хау*, які допомагають мовному посереднику подолати типові „технічні“

перекладацькі труднощі та вирішити різнопланові задачі, які виникають перед перекладачем на шляху досягнення мети.

Прагматична частина ПК визначає діапазон доступних перекладачеві видів перекладу, жанрів текстів та тем. Володіння певними видами перекладу ми відносимо до специфічної складової, а тематичні та жанрові можливості перекладача до спеціальної складової ПК.

Навряд чи знайдеться перекладач, у якого б усі складові ПК були б розвинені рівномірно. Це пояснюється не тільки різними здібностями людей, їх різними нахилами, але, здебільшого, і їх професійною долею, тобто їх *спеціалізацією*.

Суттєві розбіжності між перекладацькими амплуа та їх багатогранність виключають можливість для перекладацьких факультетів та відділень формувати ПК своїх випускників для конкретного робочого місця. *Донавчання на робочому місці практично неминуче. У зв'язку з цим виникає питання про те, якою повинна бути ПК молодих перекладачів, які закінчують ВНЗ, та як слід її формувати.*

Логічним у цій ситуації видається зосередження уваги на формуванні тих складових ПК, які можуть в подальшому послугувати перекладачеві базою для професійного удосконалення, а також і для необхідного донавчання. Такими складовими і за визначенням, і за суттю є ті, що утворюють базову частину ПК. Закінчуючи ВНЗ, студенти повинні мати стиржневий раціональний (*який ґрунтується на вимогах розуму, логіки; розсудливий*) компонент ПК, який не „випаровується”, подібно навичкам, здобутим чисто емпіричним шляхом (*єдиним джерелом пізнання якого вважається чуттєве сприймання і досвід, а значення теоретичних узагальнень і логічного мислення нехтується або зовсім заперечується*), якщо їх постійно не удосконалювати.

Ґрунтуючись на цій раціональній основі, перекладач може і удосконалюватись, і довчатись. При цьому, однак, не слід забувати про те, що перекладацька діяльність не може бути повністю *раціональною*. У ній завжди буде присутній досить значний елемент *інтуїтивного*. Більше того: не слід намагатися якомога більше „раціоналізувати” перекладацьку діяльність – внесення *раціонального* в процес перекладу мусить мати свої розумні межі. Нехай в картині перекладу, яка утворюється у студентів-перекладачів чітко (на раціональній основі) будуть прописані лише загальні контури та найважливіші деталі, все інше нехай буде віддане інтуїції.

3. Засоби подолання лінгвоетнічного бар'єру.

Мовне посередництво

Як показує практика, спілкування через лінгвоетнічний бар'єр відбувається різними шляхами, серед яких *переклад* є лише одним із багатьох. Найпростішим засобом взаєморозуміння без спільної мови являють собою *жести*, які бувають „*природними*” (тобто такі, які виробилися народом у ході

його історичного розвитку) або *конвенційними* (тобто такі, що були прийняті за домовленістю).

До перших слід віднести *жести погодження, непогодження, захоплення* тощо, до других – *жести судді на хокейному або баскетбольному полях, жести регулювальника дорожнього руху, жести брокерів під час біржових торгів* тощо.

У деяких спеціальних галузях міжнаціональної комунікації застосовують різного роду *універсальні коди* – наприклад, *морський комунікативний код (прапорцями, азбука Морзе* тощо).

Ученим в області математики, фізики, хімії мовний бар'єр допомагають перебороти *формули*, які фахівцям можуть сказати більше, аніж сторінки тексту.

Останнім часом широко використовуються *пиктограми* – загальнозрозумілі символи, які означають *місця для інвалідів та пасажирів з дітьми, медичні пункти, їдальні, перукарні, вхід, вихід* тощо.

Зрозуміло, що ці види немовної комунікації дуже обмежені у своїх можливостях. Образно кажучи, вони являють собою лише крихітні віконця в лінгвоетнічному бар'єрі і не дають можливості достатньо повноцінного спілкування на широку тематику. Тому розділені лінгвоетнічним бар'єром люди зазвичай звертаються за послугами *мовного посередника* – людини, яка володіє мовами оригіналу та перекладу. Діяльність мовного посередника називається *мовним посередництвом*.

Але поняття *мовного посередництва* не слід ототожнювати з поняттям „переклад”.

П Е Р Е К Л А Д є одним із видів мовного посередництва. Окрім нього існують ще й інші види мовного посередництва: *переказ, реферування, складання інформативних довідок* тощо.

Часто практикуються такі види мовного посередництва, які не мають „узаконеного” суспільством статусу та назви: наприклад, коли замовник (людина, яка користується послугами мовного посередника) повідомляє мовному посереднику свою інтенцію (те, що він хоче досягти від свого партнера по інший бік лінгвоетнічного бар'єру), а мовний посередник уже самостійно буде відповідний іншомовний текст, з яким і звертається до учасника спілкування. Тобто, якщо при перекладі перекладач отримує від замовника текст оригіналу, а потім „перетворює” його в текст мови перекладу, то при вищезгаданому засобі спілкування мовний посередник у якості відправних пунктів для своєї роботи отримує комунікативне завдання як, наприклад: „Запитайте про те-то...”, „Постарайтеся їх переконати в тому...” тощо. До такого типу мовного посередництва замовник звертається у неформальній ситуації, сподіваючись, що мовний посередник, знаючи краще ситуацію, культуру країни та найбільш дієві засоби для вираження *інтенції*, швидше досягне бажаного результату, маючи більше свободи, ніж при перекладі.

Спілкування через мовного посередника називається *двомовною опосередкованою комунікацією*.

Перша назва в цьому терміні вказує, що в спілкуванні використовується не одна (як зазвичай), а дві мови, *друга* – що спілкування відбувається завдяки мовному посереднику (який володіє обома мовами).

На практиці ми зустрічаємо двомовне спілкування і без мовного посередника. Так, наприклад, українці, росіяни і білоруси, норвежці і шведи, фіни та естонці без особливих зусиль можуть розуміти один одного, розмовляючи кожен своєю мовою. Але цей специфічний вид комунікації не має відношення до мовного посередництва, до перекладу.

ЛЕКЦІЯ 8.

СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ. СУТЬ ПЕРЕКЛАДУ

ПЛАН

1. Переклад як діяльність. Суспільне призначення перекладу.
2. Суть перекладу.
3. Сутність анотування та реферування (науково-технічний переклад).
4. Ситуація мовного (лінгвоетнічного) бар'єру.

1. Переклад як діяльність. Суспільне призначення перекладу

Як і будь-який інший вид професійної діяльності, переклад виконує певну функцію в суспільстві, тобто має своє суспільне призначення. Але щоб відповісти на питання, в чому полягає суспільне призначення перекладу, слід, перш за все, порівняти переклад з іншими видами мовного посередництва.

П Е Р Е К А З – досить вільне (у порівнянні з перекладом) викладення змісту тексту оригіналу, при якому воно може *скорочуватися* (за рахунок опущення несуттєвих або малозрозумілих для адресата переказу деталей, більш лаконічного, в цілому, способу викладу), *розширюватися* (за рахунок введення пояснень), *змінювати свою структуру* на більш звичну для споживача, *модернізуватися* в плані вираження (відмова від архаїзмів, застарілої манери викладення), *інтернаціоналізуватися* (опущення вузько національних реалій) тощо.

До *переказу* звертаються в тих випадках, коли переклад не є рентабельним в силу різних причин. Це можуть бути такі особливості першотвору, як незвична для іноземця структура викладення, довгі речення, архаїчний стиль, велика кількість незрозумілих для іноземця реалій, мало суттєвих деталей тощо.

У переказі (переспіві від *переспівувати* = *перекладати вірші, не дбаючи про точну відповідність оригівалі*) з іноземної мови найбільш часто видаються фольклорні твори, які в процесі переказу „очищуються” від „зайвої” національної специфіки. Якби вони були опубліковані у перекладі, то в силу цієї специфіки могли б виявитися занадто важкими для сприйняття іноземним читачем.

РЕФЕРАТУВАННЯ являє собою максимально стисле викладення змісту тексту першотвору (або декількох текстів) при збереженні найбільш суттєвих його (їх) елементів. Об’єм рефератів, які видаються в галузевих реферативних журналах, здебільшого, обмежений однією журнальною сторінкою. Реферат має певну структуру, передбачену цілою низкою правил та рекомендацій. Ця структура може суттєво відрізнитися від структури тексту оригівалу.

Реферат виконує дві функції: він сповіщає фахівців про появу нової публікації та дає їм інформацію для того, щоб вирішити, чи заслуговує реферована публікація детального вивчення (чи є, наприклад, необхідність замовити її переклад).

На базі *реферування, переказу та перекладу* практикуються різного типу „гібридні” різновиди мовного посередництва, в тому числі такі, як *реферативний переклад, скорочений переклад, вільний переклад (з елементами переказу)*.

Для виявлення суспільного призначення перекладу (як професійної діяльності) суттєвим є той факт, що ні реферат, ні тексти *переказу та реферативного перекладу* не претендують на те, щоб бути повноцінною заміною тексту першотвору. Навпаки, вони повинні в чомусь відрізнитися від нього. І лише переклад розглядається суспільством як аналог тільки іншою мовою, як копія тексту оригівалу (іншою мовою).

Відповідно, спілкування за допомогою перекладу розглядається як і звичайне, одномовне – тільки із участю проміжної ланки – перекладача.

У суспільстві побутує думка, що двомовне спілкування через хорошого перекладача за своїми можливостями та ефективністю нічим суттєвим не відрізняється від „природної”, одномовної комунікації. Таке розуміння перекладу стало фактом суспільної свідомості, і практика спілкування з перекладом не спростовує такий погляд на нього.

Таким чином, суспільне призначення перекладу можна визначити наступним чином: переклад покликаний забезпечити опосередковану двомовну комунікацію, яка за своїми можливостями має максимально наближуватися до звичної, одномовної комунікації.

Суспільне призначення перекладу існує абсолютно об’єктивно – тобто повністю незалежно від волі перекладача, замовників та споживачів. І перекладачі повинні йому підкорятися. (В іншому випадку вони підпадають критиці.) На нашу думку, за винятком роботи Л.К.Латишева „Технологія переклада” суспільне призначення перекладу ніде чітко не сформульоване, але

викладене у ряді вимог чисто практичного плану до перекладачів та текстів мовою мети. Ось вони :

- усний перекладач повинен бути якомога менше примітним, для співрозмовників він має створювати ілюзію безпосереднього спілкування;

- текст перекладу повинен максимально повно відтворити не тільки смисл та зміст першотвору, але і його структуру, стиль та особливості мовлення автора (а також його персонажів, якщо мова йде про художній твір);

- текст перекладу не повинен видавати своє „іноземне походження”, або, іншими словами, мова тексту перекладу повинна бути в принципі такою ж, як і мова оригінального тексту. Текст перекладу повинен сприйматися читачем або слухачем так само, як він би сприймав текст першотвору, якби володів відповідною мовою;

- поряд з цим текст перекладу не повинен містити елементи з яскраво вираженим національно-культурним забарвленням (наприклад, переклад з української іноземною таких виразів , як „*На городі бузина, а в Києві дядько*” тощо).

Звертає на себе увагу протиріччя між двома останніми вимогами до перекладу. Дійсно, чому в тексті перекладу не повинно бути яскравих національних засобів мовного вираження, якщо текст перекладу своєю мовою в принципі не повинен відрізнятися від звичного тексту першотвору? Однак і це явне протиріччя теж витікає із суспільного призначення перекладу. Нехай мова йде про комунікацію, яка максимально уподобляється одномовній, але вона, між іншим, продовжує залишатися двомовною, тобто один партнер продовжує вбачати в іншому іноземця і не бажає підміни, – не хоче, щоб замість Джона чи Йохана виступав Іван, чи навпаки.

2. Суть перекладу

Слово *переклад* має, як мінімум, два значення: а) *переклад* як результат конкретного процесу, тобто сам перекладений текст; б) *переклад* як власне процес, тобто як конкретна діяльність (від дієслова *п е р е к л а д а т и*).

Процес перекладу можливий лише завдяки тому, що в мовознавстві називається *авторським характером мовних одиниць*. Відомо, що будь-яка мовна одиниця, починаючи з *морфем* та вище (*слово, словосполучення, речення, група речень*), характеризується наявністю двох сторін або планів: *плану виразу* (ФОРМИ) та *плану змісту* (ЗНАЧЕННЯ).

При цьому різні мови характеризуються тим, що містять одиниці, які розрізняються в плані виразу (*тобто за формою*) та не співпадають в плані змісту (*тобто за значенням*).

З цього випливає, що *перекладом* слід називати процес заміни мовленнєвої одиниці певної мови аналогічною структурою іншої мови за умови збереження плану змісту.

3. Сутність анотування та реферевування (науково-технічний переклад)

Сутність анотування і реферування полягає в максимальному скороченні обсягу джерела інформації при суттєво збереженій основі змісту.

Здійснюючи компресію першоджерел, анотація і реферат роблять це принципово відмінними способами.

Якщо анотація лише *перераховує ті питання, які висвітлені в першоджерелі, не розкриваючи самого змісту цих питань*, то реферат не лише *перераховує всі ці питання, але й розкриває основний зміст кожного з них*.

Можна сказати, що анотація лише повідомляє, про що написано першоджерело. Реферат же інформує і про те, що написано по кожному із вказаних питань.

Звідси випливає, що анотація дає тільки саме загальне уявлення про першоджерело і є лише показником для вибору першоджерел, бо ніяк не може замінити саме першоджерело.

Реферат же в багатьох випадках цілком може замінити саме першоджерело, оскільки повідомляє весь суттєвий зміст матеріалу, всі основні висновки, а інколи й докази та висновки референта. Можна дати такі визначення:

Анотація – це максимально стиснута характеристика матеріалу, яка полягає в інформації про порушені в джерелі питання.

Реферат – це стислий виклад джерела із розкриттям його основного змісту з усіх порушених питань, супроводжуваний оцінками та висновками референта.

Розрізняють такі види анотацій: *а) описова анотація* та *б) реферативна анотація*.

Описова анотація лише викладає, про що ідеться в першоджерелі, тобто лише називає питання змісту.

Реферативна анотація, крім того, в максимально стислому вигляді передає висновки по кожному з порушених питань і по матеріалу в цілому.

Реферати також діляться на *а) реферати-конспекти* і *б) реферати-резюме*.

Реферати-конспекти досить вичерпно викладають весь матеріал, його основні докази та висновки.

Реферати-резюме перераховують лише основні питання першоджерела, висновки по них без викладення доказів.

Обидва види рефератів можуть бути:

- *монографічними*, тобто складеними на основі лише одного джерела;
- *зведеними*, що передають зміст відразу декількох джерел, об'єднаних спільною темою;
- *оглядовими*, які викладають результат огляду багатьох джерел певної

тематики.

В *оглядових* рефератах зміст кожного джерела не викладається, а дається загальний результат огляду всіх джерел відразу.

Стосовно анотації, то як описова, так і реферативна анотації мають однакову структуру.

Послідовність викладу матеріалу в анотації завжди повинна бути такою:

1. Предметна рубрика. В цьому пункті називається область чи розділ знання, до якого відноситься анотоване джерело. Наприклад: *перекладознавство, термінологія* тощо, чи, наприклад, *застосування радіоелектроніки в народному господарстві*.

2. Тема. Звичайно тема визначається назвою джерела, проте не завжди назва називає тему. Тоді вона формулюється самим референтом.

3. Вихідні дані джерела. В цій рубриці записуються іноземною мовою автор, заголовок, журнал, видавництво, місце й час видання. Потім ці ж дані наводяться в перекладі рідною мовою.

4. Стисла характеристика матеріалу. Тут послідовно перераховуються всі порушені в першоджерелі питання. Якщо анотується монографія, то перерахування цих питань полегшується наявністю змісту. Багато журнальних статей також містять глави, розділи і параграфи. Саме вони повинні бути перераховані в цій рубриці анотації.

Описова анотація цим і обмежується.

У реферативній анотації, крім вище наведених чотирьох рубрик, стисло викладається основний висновок автора матеріалу по всій темі і з усіх основних питань.

5. Критична оцінка першоджерела. Ця рубрика може бути присутня не в кожній анотації, оскільки сам референт не завжди в змозі дати таку критичну оцінку. Звичайно референт викладає свою точку зору на актуальність матеріалу, вказує, на кого розрахований матеріал. Кожний реферат, незалежно від його типу, також має єдину структуру, яка в значній мірі нагадує структуру анотації.

Перші три рубрики повністю співпадають із рубриками анотації.

6. Головна думка реферованого матеріалу.

З цього моменту реферат суттєво відрізняється від анотації. Звичайно в самому першоджерелі основна думка стає ясною лише після прочитання всього матеріалу, *в рефераті ж саме з неї починається виклад змісту, вона передує всім висновкам та доказам.*

Виявлення основної думки вимагає вдумливого підходу до реферованого матеріалу. Інколи основну думку сам автор не формулює, тож: референту необхідно зуміти коротко сформулювати цю основну думку, не вносячи до неї своїх коментарів.

7. Викладення змісту. Зміст реферованого матеріалу викладається в послідовності матеріалу по главах, розділах, параграфах.

8. Висновки автора по реферованому матеріалу. Інколи висновки автора відсутні, тоді цей пункт відпадає.

9. Коментар референта. Цей пункт реферату присутній лише тоді, коли референт достатньо компетентний з даного питання і може винести кваліфіковане судження про реферований матеріал. Коментар включає критичну характеристику першоджерела, актуальність висвітлених в ньому питань, судження про ефективність запропонованих рішень, вказівки на те, кому призначений реферований матеріал.

4. Ситуація мовного (лінгвоетнічного) бар'єру

Необхідність у перекладі (діяльності перекладача) виникає тільки у тих випадках, коли людей, які бажають спілкуватися, розділяє мовний бар'єр, який правильніше буде назвати лінгвоетнічним, оскільки людей по різні боки цього бар'єру, здебільшого, розділяє не тільки відсутність спільної мови, але й те, що пов'язують з поняттям етносу (*спільнота людей (плем'я, народність, нація), що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки*): тобто розбіжності в культурах та національній психології, недостатня інформованість з питань сучасного життя чужої країни тощо.

Слід наголосити, що під спілкуванням (мовною комунікацією) ми розуміємо не тільки усну, але і письмову комунікацію, а також не тільки особисте спілкування (у розмові чи при листуванні), але й спілкування за допомогою книжок та засобів масової комунікації.

ЛЕКЦІЯ 9. ВИДИ ПЕРЕКЛАДУ

ПЛАН

1. Види перекладу.
2. Основні мовні труднощі у процесі перекладу.
3. Розбіжності систем МО та МП.
4. Розбіжність норм МО та МП.
5. Розбіжність мовленнєвих норм (узусів) носіїв МО та МП.
6. Розбіжність запасів попередньої проінформованості носіїв МО та МП.

1. Види перекладу

Мову, якою написаний або проголошений текст першотвору, ми будемо називати *мовою оригіналу* (МО), а мову, якою здійснюється переклад (мову тексту перекладу) ми назвемо *мовою перекладу* (МП).

Як відомо, кожна мова має усну і письмову форму. У залежності від перекладу розрізняють такі його основні види:

1). *Письмовий переклад письмового тексту* (обидві мови – і МО і МП – вживаються в письмовій формі). Це один з поширених видів перекладу, при якому в залежності від властивостей тексту, який підлягає перекладу, розрізняють ще й такі підвиди:

- а) переклад газетних статей, документів та наукових фахових видань;
- б) переклад суспільно-політичної літератури, публіцистичних текстів та промов (в письмовій формі);
- в) переклад творів художньої літератури.

2). *Усний переклад усного тексту* (обидві мови – і МО і МП – вживаються в усній формі). У рамках цього виду перекладу розрізняють два різновиди:

а) якщо переклад слідує за текстом першотвору, який уже озвучений, або проголошений синтагмами або реченнями, то такий вид перекладу називається *п о с л і д о в н и м* (Konsekutivdolmetschen або Konferenzdolmetschen – consecutive translation);

б) якщо ж переклад відбувається одночасно з проголошенням тексту першотвору, то такий вид перекладу називається *с и н х р о н н и м* (Simultandolmetschen – simultaneous translation). Такий процес (синхронного) перекладу відбувається з незначним запізненням (на декілька слів, максимально на одне речення).

3). *Усний переклад письмового тексту* (МО вживається в письмовій формі, МП – в усній). Такий переклад відбувається або *синхронно* з читанням першотвору, або після прочитання *про себе*, або *попередньо* після прочитання вголос усього тексту в цілому чи синтагмами. Перший підвид такого перекладу називають *перекладом з листка*, другий – *перекладом з підготовкою* (німецькою мовою – Stegreifdolmetschen, англійською – а) unprepared translation або б) interpretation at sight.

4). *Письмовий переклад усного тексту* (МО вживається в усній формі, МП – в письмовій). Цей вид перекладу найбільш вживаний на заняттях з практики чи граматики іноземної мови, при написанні контрольних робіт тощо.

2. Основні мовні труднощі у процесі перекладу

Окремі, ізольовані одиниці різних мов лише як винятки здатні мати ідентичний зміст, тобто співпадають за функцією, яку вони виконують. У більшості випадків одиниці різних мов співпадають у плані змісту лише *частково*, а то й зовсім є розбіжними; лише *в сукупності* вони можуть

виразити однаковий, інваріантний (= незалежний від зміни умов; постійний, незмінний) зміст. Це стосується як лексичного складу, так і граматичного ладу мови.

Слова характеризуються, здебільшого, багатозначністю, при цьому система значень слова в одній мові, переважно, не співпадає повністю із системою значень відповідного йому слова в іншій.

Поруч з багатозначністю існує й інше явище, яке можна назвати недиференційністю значення слова в одній мові у порівнянні з іншою. Мова йде про те, що одному слову якоїсь мови, що виражає більш широке (недиференційоване) поняття, в іншій мові можуть відповідати декілька слів (два або й більше), кожне з яких виражає більш вузьке (диференційоване) порівнюючи з першою мовою поняття.

Так, в українській та російській мовах існує слово *рука*, якому в німецькій та англійській мовах відповідають два слова – нім. *der Arm*, англ. *arm* та нім. *die Hand*, англ. *hand*, кожне з яких виражає більш вузьке (диференційоване) поняття, ніж українське чи російське *рука*: *der Arm/arm* – означає верхню кінцівку від плеча до кисті, *die Hand/hand* – кисть руки. Аналогічно українському чи російському слову *нога* відповідають два німецькі та два англійські слова: *das Bein/leg*, тобто нога за виключенням ступні, і *der Fuss/foot* – ступня.

Українському та російському слову *палець/палец* (частина людського тіла) відповідають німецькі/англійські слова *der Finger/finger*, якщо мова йде про *палець на руці* та *die Zehe/toe*, якщо мова йде про *палець на нозі*. До того ж, великий *палець на руці* за звичаєм не включається в число *die Finger/fingers*, а носить особливу назву *der Daumen/thumb*, так що одному українському чи російському слову в даному випадку відповідають три німецькі та три англійські слова.

У інших випадках, навпаки, семантично недиференційним порівняно з українською чи російською мовами є німецьке чи англійське слово, наприклад, нім. *die Erdbeere*, англ. *strawberry* – укр. *полуниця* та *суніця*, рос. *клубника* та *земляника*.

Отже, тут йдеться про те, що одна мова дає можливість не виразити різницю між визначеними поняттями, в той час як інша мова змушує обов'язково виразити цю різницю.

Слід враховувати ту обставину, що навіть за наявності того чи іншого лексичного відповідника, він не завжди може бути використаним при перекладі через наявність суттєвої стилістичної розбіжності між словами МО і МП.

Так, в англійській мові існує слово *digit*, яке за об'ємом лексичного значення в цілому відповідає українському чи російському слову *палець/палец* (як на руці, так і на нозі), але вжите воно може бути лише у науковому тексті, оскільки його стилістична характеристика повністю виключає можливість використання цього слова у розмовному мовленні чи

художній літературі. Те ж саме стосується і українських чи російських слів *кисть* та *ступня*, котрі хоч і співпадають за об'ємом свого значення з німецькими чи англійськими *die Hand/hand* та *der Fuss/foot*, але можуть бути вжиті як еквіваленти відповідних німецьких чи англійських слів, переважно, лише у тексті спеціального характеру, наприклад, у працях з анатомії.

Хоча між різними мовами, у даному випадку – українською, російською та німецькою, англійською, у *граматичному* ладі існує значна схожість, вона є лише частковою.

Навіть граматичні категорії, які мають однакові назви у порівнювальних мовах, за об'ємом своїх значень, функцій та охоплення лексичного матеріалу ніколи не збігаються повністю. Так, як в українській/російській мові, так і в німецькій/англійській мові іменники мають форми числа – однини і множини, проте повного збігу між цими формами у порівнювальних мовах немає, оскільки існує багато випадків, коли формі однини в одній мові відповідає форма множини в іншій мові, наприклад: в українській/російській мові *овес/овёс*, німецькій – *der Hafer*, а в англійській – *oats*, *картопля/картофель* – *die Kartoffel (Pl. Kartoffeln)* – *potatoes*, та навпаки, коли українській/російській формі множини відповідають німецька/англійська форма однини, наприклад: *гроші/деньги* – *das Geld (Pl. Gelder)/money*, в російській мові *часы* – *годинник*, *die Uhr (Pl. Uhren)/ watch* або *clock* тощо.

Іншим прикладом розбіжностей в утворенні граматичних категорій у порівнювальних мовах можуть слугувати особливості німецького кон'юнктиву порівняно з українським умовним способом (рос. *сослагательное наклонение*) є такі:

1) Німецький кон'юнктив має 6 часових форм, як і індикатив (дійсний спосіб), і дві спеціальні форми, які не мають паралелей з формами індикативу (кондіціоналіс I та кондіціоналіс II), в той час коли в українській мові *умовний спосіб* (як і російське *сослагательное наклонение*) має лише одну форму і, як наслідок, сам не виражає часу.

Порівняймо: *Я прийшов би до тебе сьогодні/вчора/завтра.*

Ich würde dich heute/morgen besuchen.

Ich hätte dich gestern besucht.

Часові значення та правила вживання часових форм кон'юнктиву не співпадають з часовими значеннями та правилами вживання відповідних часових форм індикативу: так *претерит кон'юнктиву* ніколи не відображає минулий час, а має значення теперішнього чи майбутнього часу:

Er käme morgen.

Vin прийшов би завтра.

2) Кон'юнктив у німецькій мові крім вираження значення можливості, реальної чи нереальної, служить також для оформлення непрямої мови:

Er sagte, er werde morgen kommen.

Er sagte, er sei dort gewesen.

Sie fragte, ob ich mitkommen würde.

При оформленні непрямої мови кон'юнктив не має відмінного від індикативу значення, тобто він відображає дійсний факт, і при цьому в перекладі українською/російською мовою передається формами дійсного способу:

Er sagte, er werde morgen kommen.

Він сказав, що прийде завтра.

Er sagte, er sei dort gewesen.

Він сказав, що був там.

З метою правильного розуміння та перекладу форм кон'юнктиву українською/російською мовою, перш за все необхідно виявити, як вживається в даному реченні чи уривку кон'юнктив: для вираження можливості чи для оформлення непрямої мови. Це виявляється за контекстом. Так, непряма мова включається в текст зазвичай такими словами: *er sagt; man meint; es wird mitgeteilt; man schreibt; er glaubt; die Meinung, dass; die Mitteilung, wonach...* тощо; основне значення має загальний смисл контексту. Якщо кон'юнктив вживається для вираження непрямої мови, то він перекладається українською/російською мовою формами дійсного способу у відповідному часі:

Der Lektor sagte uns, wir hätten unsere Aufsätze gut geschrieben; er werde sie uns morgen bringen.

Викладач сказав нам, що ми добре написали твори і що він їх нам завтра принесе.

Якщо ж кон'юнктив виражає можливість, зокрема нереальну можливість, то він перекладається українською/російською мовою звичайно умовним способом:

Ich hätte dir gern geholfen, aber ich hatte leider keine Zeit.

Я б охоче тобі допоміг, але у мене, на жаль, не було часу.

3. Розбіжності систем МО та МП

Поняття системи мови (мовної системи) досить абстрактне. Спрощено мовну систему можна визначити як сукупність одиниць мови різного рівня (фонем, морфем, лексем), граматичних форм, а також моделей, за якими вони узгоджуються, утворюючи мовлення.

Важливо знати, що продуктами системи можуть бути не тільки реально існуючі („загальноприйняті“) мовні одиниці та їх сполучення, але й гіпотетичні (побудовані на гіпотезі) утворення, які могли б бути виробленими системою, але не є на сьогодні такими. Система мови – це не те, що реально існує у мові, а все те, що може бути в ній створено.

Так, система російської мови дала свого часу можливість В.Маяковському утворити реально не існуючі в російській мові прикметники „серпастиий“ та „молоткастиий“. А система німецької мови дозволила письменнику Е.М.Ремарк сконструювати складне слово *Trinkgeldgesicht*:

Ravic bemerkte den Hausknecht, der mit einem Trinkgeldgesicht noch an der Tür stand (E.M.Remarque. Arc de Triumphe).

Равік помітив слугу, який все ще стояв біля дверей. На його обличчі було написано очікування чаєвих.

Можливості українського словосполучення не дозволяють утворити аналог указаному складному слову німецької мови. Тому перекладачеві приходится використовувати інші лексико-граматичні конструкції, які відрізняються від тих, що є в перешотворі.

Кожна мова характеризується наявністю визначеної системи функціональних стилів; проте набір розрізнявальних прикмет, властивих тому чи іншому функціональному стилю, в різних мовах часто не співпадає. Тому переклад, бездоганний з точки зору лексичних чи граматичних норм, може виявитися неприпустимим у силу того, що в ньому порушені стилістичні норми МП.

Однакові чи схожі жанрово-функціональні стилі у різних мовах часто характеризуються різними прикметами, тому недопустимо переносити стильові риси МО на структуру МП.

4. Розбіжність норм МО та МП

На відміну від мовної системи *мовна норма* виявляється у формах мовного вираження, які конкретно реалізуються, реально функціонують, які прийняті суспільством та визнані ним як правильні.

Норма є фактом колективної мовної свідомості. Вона (*норма*) являє свого роду фільтр, котрий або пропускає, або затримує те, що виробляє мовна система:

- пропускає те, що реально існує у мові та функціонує в мовленні;
- і „відфільтровує” ті продукти системи, які реально у мові не існують і в звичайному мовленні не вживаються. (Трапляються спорадично такі випадки у художніх творах поетів та письменників, але вони не беруться до уваги).
Наприклад:

Kürzlich erzählte Frau v. Daan allerhand Lustiges von ihren verschiedenen Flirts. (Das Tagebuch der Anne Frank).

Нещодавно фрау фон Даан розповідала всякі веселі історії про своїх залицяльників у молодості. (Щоденник Анни Франк).

Системи української та російської мов здебільшого дозволяють перекласти більш точніше „розповідала про свої флірти”, „розказувала о своїх фліртах” але ні українська, ні російська норми цього не допускають, бо ні в українській мові, ні в російській мовах (згідно їх норм) слово „флірт” не має множини.

Існуючи у мові як об’єктивне дане, норма відображається у граматиці, словниках, довідниках. Норма не є чимось сталим. Вона протягом часу змінюється. Тому в мові спостерігаються коливання, відступи від норми, існують варіанти.

5. Розбіжність мовленєвих норм (узусів) носіїв МО та МП

Мовленнєва норма = узус (1. книж. те, що стало загальноприйнятим, звичайним; звичай, правило; 2. використання, вживання) є ще одним фільтром, який слідує за фільтром, який утворює мовна норма.

Основна різниця між фільтром-нормою та фільтром-узусом полягає в наступному:

– те, що НОРМА кваліфікує як неправильне, є абсолютно неправильним, неправильним завжди і всюди (наприклад, де б і хто б не сказав „Не забудьте оплатити за проїзд”, це завжди буде неграмотно з точки зору офіційного стилю. Правильно буде «Оплатіть за проїзд». Адже це прямий обов’язок кожного пасажера);

– УЗУС навпаки відділяє те, що прийнято говорити у даній ситуації, від того, що говорити не прийнято. При цьому те, що недоречне в одному випадку, може виявитися цілком доречним в іншому. Наприклад, при зустрічі з товаришем цілком доречно буде сказати: „Привіт!”. Однак таке привітання недоречне при зустрічі студента з професором.

Інакше кажучи, якщо норма – абсолютний критерій (завжди „так” або завжди „ні”), то узус – критерій відносний (в даному випадку „ні”, але в іншому „так”). Відповідно, узус можна визначити як ситуативні правила вибору засобів мовного вираження.

Перекладач змушений враховувати вимоги узусу – мовні звички носіїв МО. Якщо цього не робити, то порушується звичне сприйняття тексту, що (як уже на цьому наголошувалося) негативно відбивається на рівноцінності регулятивного впливу. Наприклад:

Der ... hob die Faust. Der Wirt sprang dazwischen. „Ruh jetzt!...Macht euer Sach woanders aus...” (L.Frank. Die Räuberbande).

Він...замахнувся кулаком. Але між ними став хазяїн. – „Тепер досить!... Рахунки зводьте в іншому місці...” (Л.Франк. Ватага розбійників).

При перекладі виділеного виразу зроблені суттєві поправки на узус. Для перекладу використаний не найближчий семантичний відповідник, а той вираз, який згідно українській традиції мовлення вживається у відповідній ситуації.

6. Розбіжність запасів попередньої проінформованості носіїв МО та МП

Як уже згадувалося, відправник будує свій текст, здебільшого, з розрахунку на певну попередню проінформованість адресата про предмет повідомлення. У разі відсутності у адресата такої проінформованості комунікація може не відбутися, оскільки останній, можливо, просто не зрозуміє, про що йде мова.

Що стосується перекладу, то для нього є характерним той факт, що нерідко текст оригіналу /ГО/ розрахований на інформацію, якою володіють

носії МО, але не носії МП. Цю обставину має враховувати перекладач і вносити у свій переклад відповідні поправки, наприклад:

Der Blackout einundsechzig war wie eine Explosion. (G.Karau. Go oder Doppelspiel im Untergrund).

Сюрприз шістдесят першого, коли був закритий кордон між Східним та Західним Берліном, був подібний вибухові. (Г.Карау. Подвійна гра).

Розбіжність лінгвоетнічного характеру між носіями МО та носіями МП в частині попередньої проінформованості за темою спілкування може носити культурно-історичний характер або базуватися на конкретних актуальних подіях певного періоду. Наприклад, завдяки попередній проінформованості культурно-історичного плану перекладач досягає еквівалентності при перекладі:

Er sprach vom Risiko, und ich sah das Menetekel an der Wand. (G.Karau. Go oder Doppelspiel im Untergrund)

Він говорив про ризик, а я бачив на стіні ті самі слова, які були написані невидимою рукою і пророкували Вавилону загибель. (Г.Карау. Подвійна гра).

В даному випадку автору перекладу прийшлося знайти варіант, який „розшифрував” мало відоме поняття *das Menetekel – (geheimnisvolles) Anzeichen drohenden Unheils / біда, нещастя/*.

Нерідко для нівелювання розбіжності попередньої проінформованості використовуються *примітки перекладача в дужках та виносках*.

Отже, основними факторами лінгвоетнічного бар'єру є розбіжності комунікативних компетенцій носіїв мови оригіналу /МО/ та носіїв мови перекладу /МП/ у частині мовних систем, норм, узусів та запасі попередньої проінформованості.

У процесі перекладу перекладач здійснює перетворення змісту тексту оригіналу /ТО/ засобами системи МП. Іноді цього буває достатньо для досягнення рівноцінності регулятивного діяння. У результаті ми отримуємо переклад, який за текстом являється найбільш близьким до оригіналу. Але нерідко потребуються „правки” на норму, узус та запас попередньої проінформованості носіїв МП. У цьому випадку перекладач використовує трансформації (*І.книж.* зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т.ін. чого-небудь).

Інакше кажучи, причинами перекладацьких трансформацій являються розбіжності мовних норм, узусів та запасів попередньої проінформованості носіїв МО та МП.

ЛЕКЦІЯ 10.**ПЕРЕКЛАД НА РІЗНИХ РІВНЯХ МОВИ.
ФОРМАЛЬНО ТОЧНИЙ, АДЕКВАТНИЙ, БУКВАЛЬНИЙ,
ВІЛЬНИЙ ПЕРКЛАД**

ПЛАН

1. Переклад на рівні фонем.
2. Переклад на рівні морфем.
3. Переклад на рівні слів.
4. Переклад на рівні словосполучень.
5. Переклад на рівні речень.
6. Переклад на рівні тексту.
 - а) кордони формально точного перекладу;
 - б) адекватний переклад;
 - в) буквальний переклад;
 - г) вільний переклад.

Одним із найважливіших завдань, які постають перед перекладачем у процесі перекладу, є виявлення ним в тексті першотвору мінімальної одиниці, яка підлягає перекладу, тобто такої мовної одиниці, котрій мусить бути підібраний відповідник у МП, але складові частини якої, як окремо взяті, не підлягають відтворенню засобами МП.

Таку одиницю прийнято називати одиницею перекладу (Übersetzungseinheit/unit of translation).

Отже, одиниця перекладу – це найменша одиниця МО, котра має відповідник у МП; вона сама може мати складну побудову, але окремо взяті її складові „не підлягають перекладу”, тобто у тексті перекладу ніяких відповідників їм встановити неможливо.

По суті, одиниця будь-якого мовного рівня може виявитися одиницею перекладу. У сучасному мовознавстві прийнято розрізняти такі рівні мовної ієрархії:

- рівень фонем;
- рівень морфем;
- рівень слів;
- рівень словосполучень;
- рівень речень;
- рівень тексту.

1. Переклад на рівні фонем /die *Phonemebene*/ *phoneme level*/

Фонема, як відомо, не є носієм значення – вона відіграє в мові лише роль розпізнавального елемента. Однак, у практиці перекладу наявні випадки, коли одиницями перекладу виступають саме ф о н е м и, тобто фонемі МО замінюються найбільш близькими до них за артикуляцією та звучанням фонемами МП.

Так, англійське слово *lady* перекладається українською/російською мовою леді/леди (поруч з власне українським чи російським пані/госпожа), тобто при перекладі відбувається заміна фонем англійського слова найбільш близькими до них українськими/російськими фонемами: англійській фонемі /l/ відповідає українська/російська /л/, англійському дифтонгу /ei/ відповідає українська/російська морфема /е/, /э/, англ. /d/ - укр./рос. /д/, англ. /i/ - укр./рос. - /і/,/и/.

Тут мова йде про фонемі, а не про літери, тому що початковою формою мови є звукова форма, одиницями виміру якої є фонемі; літери/букви – це всього лише більш або менш точне відбиття фонемного складу мови на письмі.

2. Переклад на рівні морфем /die *Morphemebene*/ *morpheme level*/

У ряді випадків одиницею перекладу виявляється м о р ф е м а, тобто кожній морфемі слова МО, яке підлягає перекладу, відповідає тотожна морфема у співвіднесеному з ним слові МП.

Розглянемо це на конкретному прикладі: англійське/німецьке слово *president/der Präsident* у конкретному контексті перекладається українською мовою як президент, генеральний секретар або голова, а російською як президент або председатель, наприклад, (нім.): *Der Generalsekretär der Vereinten Nationen* (engl. Abkürzung UNSG) ist der Vorsitzende des UN-Sekretariats; (англ.) *President of the General Assembly* – українською мовою – Голова Генеральної Асамблеї ООН, російською – Председатель Генеральной Ассамблеи ООН. Якщо ми розглянемо морфемну структуру слів (укр.) президент та (рос.) председатель, то побачимо, що кожній морфемі англійської мови відповідає певна морфема української/російської:

Prä – *sid* – *ent*
pre – *sid* – *ent*
пре – *зид* – *ент*
пред – *сед* – *атель*

Правда, з історичної точки зору російське слово *председатель* являє собою кальку не англійського, а відповідного йому латинського слова, але з синхронної точки зору (від синхронія/синхронізм) /= який відбувається, діє паралельно; який точно збігається з іншими періодично змінними явищами чи процесами; одночасний/ на противагу до діахронія /= лінгв. співіснування і

взаємозалежність мовних явищ у будь-який історичний період/ це не має значення: суттєвим є те, що при зіставленні вихідного англійського слова та його російського перекладу ми установлюємо поморфемні відповідники.

Інший приклад: *one-sidedness*, *Einseitigkeit*, *однобічність*, *односторонность*, і тут ми спостерігаємо поморфемну відповідність:

<i>one</i>	–	<i>sided</i>	–	<i>ness</i>
<i>Ein</i>	–	<i>seitig</i>	–	<i>keit</i>
<i>одно</i>	–	<i>біч</i>	–	<i>ність</i>
<i>одно</i>	–	<i>сторон</i>	–	<i>ність</i>

3. Переклад на рівні слів (*die Wortebene/ word level*)

Приклад: *Er kam heim.*

He came home.

Він прийшов/прибув/приїхав додому.

Он пришел/прибыл/приехал домой.

У цьому прикладі відповідники установлюються на рівні слів, тобто слова виступають у якості одиниць перекладу, в той час як поморфемних (і, тим паче, пофонемних) відповідників тут установити в цілому неможливо (порівняємо, німецьке – *kam*, англійське – *came*, українське чи російське – *приї* – *шо* – *в*; *при* – *шĕ* – *л*).

4. Переклад на рівні словосполучень (*die Wortverbindungsebene/ phrase level*)

Типовим прикладом такого перекладу є, здебільшого, переклад ідіоматичних або сталих словосполучень, тобто фразеологізмів – значення такого роду словосполучень, як відомо, не дорівнює сумі значень слів, що складають такі сполучення, у силу чого послівний переклад (=здійснений від кожного слова) виявляється у переважній більшості випадків неможливим і у якості одиниці перекладу виступає все словосполучення в цілому. Наприклад, нім. *teilnehmen an (Dat.)*, англ. *take part* – укр./рос. – *брати участь/приймає участь*; *участвовать*; англ. *first night /die Uraufführung/Erstaufführung* – укр./рос. *прем'єра/перм'єра*; англ. – *a fly in the ointment*, нім. – *Ein faules Ei verdirbt den ganzen Brei*, укр./рос. – *ложка дьогтю в бочці з медом/ложка дөгтя в бочке мѣда* тощо.

5. Переклад на рівні речень (*die Satzebene/ sentence level*)

У ряді випадків виявляється, що словосполучення не можуть бути одиницею перекладу і що відповідники можуть бути установлені лише на рівні речень. Порівняємо наступні випадки:

Alles hat auch seine guten Seiten.

Every dark cloud has a silver lining.

Нем худа без добра.

Birds of a feather flock together.

Gleich sucht sich, gleich findet sich

Gleich und gleich gesellt sich gern (seinesgleichen erkennen)

Рибак рибака бачить здалека

Рыбак рыбака видит издалека

За своїм значенням ці німецькі/англійські/українські/російські речення (прислів'я) є ідіоматичними виразами, тобто їх значення не дорівнює сумі значень слів та словосполучень, що належать до їх складу. Тому одиницею перекладу виступає все речення у цілому.

Ще один приклад: нім./анг. – *Solch ein Prachtkerl/ There's a good boy* – укр./рос. – *Який молодець/ Вот умница (Вот паинька)* тощо.

Переклад на рівні речень трапляється не лише у випадку ідіоматичних речень або сталих виразів. У ряді випадків одиницею перекладу можуть виявитися і зовсім неідіоматичні (з точки зору самої МО) речення.

6. Переклад на рівні тексту (*die Textebene/ text level*)

Наявні також випадки, коли одиницею перекладу виступає весь текст, який підлягає перекладу, тобто ціла група самостійних речень. Це стосується, в першу чергу, перекладу творів словесного мистецтва (художнього перекладу).

Отже, дамо тепер визначення поняттям *формально точного, адекватного, буквального та вільного перекладів*.

а). *Кордони формально точного перекладу.*

Що ж слід розуміти під словом *точний*? Точний = який дотримується вичерпної визначеності, конкретності в словах, виразності, чіткості у висловлюваннях, повідомленнях і т. ін.

Переклад із однієї мови іншою – досить складний акт розумової діяльності людини. Невід'ємним елементом цього акту є розпізнання першотвору, проникнення у форму оригіналу як носія певної ідейно-образної інформації та стилістичної функції.

П Е Р Е К Л А С Т И – це означає *адекватно (цілком відповідно, тотожно= від. тотожний = такий самий, однаковий з чимось, цілком подібний до чогось, схожий один з одним за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом) розпізнане адекватно відтворити засобами іншої мови, відтворити з урахуванням взаємодії ЗМІСТУ та ФОРМИ. У процесі перекладу відбувається відбір необхідних мовних одиниць на основі зіставлення компонентів двох мовних систем.*

Зіставні системи виявляють моменти схожості та розбіжності.

Окремі частини цих систем можуть співпадати як за формою, так і за значенням, наприклад:

Zi зміною матеріального виробництва змінюється і людина.

Mit der Veränderung der materiellen Produktion verändert sich auch der Mensch.

With the change of the material production a man also changes.

У даному випадку ми маємо повний або частковий збіг, вірніше, відносний збіг, оскільки при такому аналізі опускаються певні розбіжності, зумовлені самим фактом належності до різних мовних систем (наприклад: інші звукова та графічна форми тощо).

Найчастіше спостерігається частковий збіг, адже не завжди можливий переклад за аналогією. Якщо укр./рос. слова *напівзнавець/полузнайка* або *людоїд/людоед* перекладаються німецькою/англійською *der Halbwisser/в англійській відсутній еквівалент* та *der Menschenfresser/men-eater*, тобто іменниками, які утворені за тією ж моделлю з допомогою тотожних лексичних елементів, то німецькими/англійськими відповідниками слів *напівдитина/полуребёнок* та *серцеїд/сердцеед* вже будуть *ein halbes Kind /в англійській відсутній еквівалент* та *der Herzensbrecher/heartbreaker*.

Перекладачеві необхідно знати відповідник певного поняття. Так, словосполучення *квадратні дужки* перекладається як *eckige Klammern/square/angle brackets*, *адреса відправника* – *der Absender/source adresse* тощо.

Слід враховувати і те, що не всі поняття зіставних мов співпадають, так, наприклад, у російській та німецькій мовах існує таке поняття як *прилуниться, monden (auf den Mond landen)*, тоді як в українській та англійській мовах для нього немає спеціального визначення – *здійснити посадку на місяць/land on the Moon*.

З іншого боку, в німецькій/англійській мові існує таке поняття як *der überstumpfte Winkel/reflex angle (кут, що перевищує 180 градусів)*, яке українські та російські математики формально не розрізняють.

Словникові відповідники понять у кількісному відношенні можуть не співпадати. Так, одному й тому ж поняттю в українській/англійській мові *художня гімнастика/rhythmic gymnastics* в німецькій мові відповідають два: 1) *die Leistungsgymnastik* та 2) *die künstlerische Gymnastik*.

В одній мові те чи інше поняття може бути виражене словом, а в іншій – словосполученням, та навпаки, наприклад: *надивитися/насмотреться* – *sich satt sehen/get an eyeful of smth.*, *великий палець руки* – *der Daumen/thumb*, *das Gipfeltreffen/summit* – *зустріч на вищому рівні*, *der Weltfrieden* – *мир в усьому свім/freedom in all over the world*.

Зіставні компоненти мовних систем можуть співпадати лише за формою, а в дійсності бути носіями іншого змісту так, наприклад: *фунт/round* рівняється *400 г*, а *das Pfund* – *500 г*, український/російський *центнер* рівняється *100кг*, а німецький/англійській *der Zentner/hundredweight* = *50 кг* тощо.

Також за наявності спільних для зіставних мов граматичних форм не завжди доцільне вживання аналогічного граматичного засобу. Так, наприклад, в українській/російській мові майбутній час дійсного способу з певною стилістичною метою може вживатися для вираження минулого часу: *Журба за домівкою охопила його. Погляне на небо – та й згадає гори. Погляне на себе – та й згадає сина.* – *Die Sehnsucht nach der Heimat packte ihn. Er blickte zum Himmel empor – und dachte an die Berge. Er betrachtete sich selbst – und dachte an den Sohn.*

Тобто, при перекладі дієслів майбутнього часу дійсного способу, які виражають минулу дію, недоцільно вживати німецькі форми майбутнього часу, яким не властива ця функція, тут застосовується, як бачимо, претерит або перфект.

Не завжди використовується при перекладі і аналогічний прийменник, наприклад: *Від швидкої їзди вітер свистів у вухах* – *Vom schnellen Rennen pfiff ihm der Wind um die Ohren.*

У підсумку можна сказати, що формально точний переклад можливий та закономірний лише при збігові ідейного змісту та стилістичної функції зіставних мовних засобів, наприклад: *Він заглибився у вивчення повідомлення* – *Er vertiefte sich in das Studium der Mitteilung.* Але він не повинен бути самоціллю для перекладача. І в тих випадках, коли він можливий, збереження форми не обов'язкове. У кожній мові різні думки нерідко мають однакові словесні вирази, та, навпаки, однакові думки – різну словесну форму, наприклад, словосполучення – *рішення цієї системи рівнянь* може виражати різні ідеї:

- *Нам задали закінчити вдома рішення цієї системи рівнянь.*
- *Дослідити рішення цієї системи рівнянь було складним завданням.*

У першому випадку вказане словосполучення означає розв'язання даної системи рівнянь, а в другому – результат процесу рішення даної системи рівнянь.

Аналогічним є речення в німецькій мові *Er ist in Wien bekannt*, яке означає: 1) *Er hat dort einen Namen*; 2) *Er weiss dort Bescheid* (*Duden. Stilwörterbuch*).

В наступних випадках одна й та ж думка виражена різними мовними засобами:

- Два у квадраті рівняється чотирьом.*
- Два у другому степені дорівнює чотири.*
- Drei plus vier ist sieben.*
- Drei und vier ist sieben.*
- Er wusste ihn in Kirowohrad.*
- Er wusste, dass er in Kirowohrad war.*

У зіставних мовах у силу їх національної самобутності засоби вираження однієї й тієї ж думки розрізняються ще за більшою різновидністю. Оскільки один і той же ідейний зміст може бути вираженим різними засобами, при

перекладі із ряду синонімічних мовних засобів можливий вибір іншого, паралельного варіанту, наприклад, варіантами для словосполучення *зустрічний поїзд* можуть бути *ein entgegengesetzt fahrender Zug* та *der Gegenzug/passing train*. Часто різні варіанти вживають з метою уникнення тавтології в контексті.

Знаючи про те, що точність перекладу зазвичай не пов'язується із збереженням формальної точності, перекладач іноді відмовляється від збереження форми навіть в тих випадках, коли це є правомірним та необхідним.

Так, перекладачі дуже часто не використовують іменник *die Operation* для передачі слова „операція” (військ.), наприклад, в словосполученні *операція Лис (die Operation Fuchs)*, стверджуючи, що тут можливо вжити лише іменник *das Unternehmen (das Unternehmen Fuchs)*. Як вбачається правильним, що наряду з варіантами *die Operation* та *das Unternehmen* можливі також такі варіанти, як *die Aktion* (пор. *die Aktion Donnerschlag*) та *der Fall* (пор. *der Fall Wisla*).

Незбереження форми першотвору може призвести до перекладацьких помилок. Так, *білі ночі/белые ночи* в Петербурзі неможливо передати як *helle Nächte*, тому що німецьким/англійським еквівалентом даного поняття є *weisse Nächte/White Nights*.

б). *Адекватним перекладом (Adäquatübersetzung/adequate translation) називається переклад, що відбувається на рівні, який вважається необхідним та достатнім для передачі незмінного плану змісту МО при дотриманні норм МП.*

Всі приклади (*вище вказані*) на різних рівнях були в той же час прикладами адекватного перекладу.

Тобто, адекватний переклад – це переклад, при якому досягнута семантично-стилістична або функціональна відповідність мовним засобам першотвору, переклад, який є еквівалентним (*еквівалентний = який повністю замінює щось у якому-небудь аспекті, є його еквівалентом = еквівалент книж. щось рівноцінне, рівнозначне, рівносильне; те, що повністю відповідає чому-небудь, може його замінити або виражати*) тексту першотвору за ідейно-змістовною та стилістичною функціями.

Спосіб досягнення та характер адекватного перекладу визначаються самим першотвором, а також зв'язками, які устанавлюються між текстом оригіналу (ТО) та текстом перекладу (ТП).

Згідно цього адекватний переклад за різних умов відбувається по-різному. В одних випадках є сенс говорити про переклад-тотожність, в інших адекватний переклад постає у вигляді перекладу-рівності. У найбільш складних випадках адекватність існує у вигляді перекладу-зрівняння зі знайденими значеннями невідомих.

Розкривши зміст, виражений конкретно мовною формою, та визначивши змістовно-стилістичну функцію компонентів першотвору,

перекладач у випадку повного збігу елементів мов, що зіставляються, може використати тотожні форми та мовні елементи, наприклад:

Мене душили сльози .

Mich würgten die Tränen.

У випадку розбіжності форм зіставних мов перекладач змушений підбирати рівноцінні, еквівалентні за своїми ідейно-змістовними та стилістичними функціями мовні засоби, наприклад:

Мені здалося, що на його обличчі промайнула тінь посмішки.

Mir schien es, als husche über sein Gesicht ein Lächeln.

Наведемо ще один приклад:

Что взять с больного человека? Котелок повреждён, вот и заговаривается (Н.Островский. Как закалялась сталь).

Was kann man schon von einem Kranken verlangen? Das

Oberstübchen ist beschädigt, und so quatscht er eben (N.Ostrowski. Wie der Stahl gehärtet wurde).

Таким чином, у разі неможливості зробити формально точний переклад компоненти зіставних систем прирівнюються один до одного засобом тих чи інших т р а н с ф о р м а ц і й. Оскільки при адекватному перекладі в одних випадках форма залишається незмінною, а в інших відбуваються певні закономірні трансформації, ми вправі розрізнати: тотожно-адекватний та трансформаційно-адекватний переклади.

При тотожно-адекватному перекладі як форма, так і зміст інваріантні, тобто передаються без змін.

При трансформаційно-адекватному перекладі слід виділити два його підвиди.

Перший підвид – коли один і той же ідейно-образний зміст та стилістична функція передаються різними синонімічними засобами, тобто семантико-стилістична інваріантність досягається шляхом модифікації (*шляхом видозміни предмету чи явища, яка не порушує їх суті*) вихідних даних. Такий переклад є модифікаційно-адекватним.

Другий підвид – коли перекладач відмовляється або змушений відмовитись від предметно-суттєвої точності, від передачі ідейно-образного змісту. „Уподібнення” відбувається лише за функцією мовних засобів. Інваріантність змісту при такому перекладі не спостерігається, передача предметного значення або неможлива, або не ставиться за мету. При такому перекладі важливою є інваріантність функціональна, тобто інваріантність сприйняття.

Такий переклад, на відміну від модифікаційно-адекватного, можна назвати функціонально-адекватним.

Розглянемо це на конкретних прикладах:

Наша країна 20-30-х років стояла на порозі голодної смерті.

Unser Land stand in den zwanziger-dreissiger Jahren an der Schwelle des Hungertodes.

Сполучення *20-30-х років*, що виконує в МО функцію означення, при перекладі перетворюється на обставину часу (*in den zwanziger-dreissiger Jahren*), яка стоїть вже не на 2-му, а на 3-му місці. Внаслідок розбіжності граматичного роду слів *країна* та *das Land*, змінений рід іменника та займенника.

При перекладі тексту оригіналу (ТО) відбулися закономірні трансформації, тому цей переклад є трансформаційно-адекватним. А оскільки в даному випадку ми маємо також справу і з модифікацією вихідних даних, то цей переклад є одночасно і модифікаційно-адекватним.

Наведемо приклад функціонально-адекватного перекладу:

„ – *Katись колбаской по Малой Спасской! Скажи деду – в Москву еду!...* ” (Н.Островский. *Как закалялась сталь*).

„ *Ab durch die Mitte, auf unsere Bitte! Sage deiner Lieben, nach Moskau hat's dich getrieben!...* “ (N.Ostrowski. *Wie der Stahl gehärtet wurde*).

У даному випадку важливим було знайти загальнофункціональну відповідність, відтворення предметно-суттєвого значення компонентів ТП тут відсутнє.

в) Буквальним перекладом (*die Buchstabenübersetzung/literal translation*) називається переклад, який здійснюється на нижчому рівні, ніж той, який достатній для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм МП.

Слід з усією рішучістю підкреслити, що буквальный переклад цілковито неприпустимий, адже при ньому або перекичується виражена в ТО інформація, або порушуються норми МП, або, насамкінець, має місце як перше, так і друге, наприклад:

Ich habe wohl nicht wenige Freunde.

I have quite a few friends.

У мене зовсім небагато друзів.

У меня совсем немного друзей.

Тут німецький вираз *wohl nicht wenige* та англійський *quite a few* передані на рівні слів – *зовсім небагато/совсем немного*, що перекичує змістовну інформацію оригіналу. Для вірної передачі цієї інформації слід примінити переклад на рівні словосполучень – *У мене немало(багато) друзів*, що і буде адекватним перекладом.

Тобто, буквальный переклад (або буквализм) це п е р е к л а д, при якому внаслідок механічного калькування форми першотвору перекичується ідейно-образна інформація змісту, не передається стилістична функція, або порушується мовна норма.

Буквалізми бувають, переважно, лексичні та граматичні. Але при класифікації помилок, які були допущені внаслідок невиправданого збереження форми МО, розрізняють такі буквализми: 1) лексичні;

2) фразеологічні; 3) граматичні; 4) стилістичні; 5) графічні; 6) фонетичні.

При лексичному буквализмі механічно калькуються окремі слова, лексичні елементи першотвору:

*Хлібороби зібрали за останні дні сотні центнерів пшениці.
Getreidebauern haben in den letzten Tagen Hunderte Zentner Weizen
geerntet.*

Оскільки, як уже згадувалося, *центнер* відповідає в українській мові 100 кілограмам, а в німецькій *der Zentner* – 50 кг, то буквальний переклад цього слова перекручує змістовну інформацію. Слово *центнер* слід було передати німецьким словом *der Doppelzentner*, що відповідало б змісту першотвору.

Фразеологічний буквалізм виникає при неоправданому калькуванні фразеологічних одиниць МО.

Гіпертрофія калькування веде до безкрилого буквалізму – найбільшого лиха для перекладу (особливо для художнього).

Буквалізм і поетичність перекладу – дві несумісні суперечності, непримиренні вороги.

Цей метод відтворює літеру літерою, замість того, щоб, за висловом письменника і науковця Корнія Чуковського, передавалася „усмішка – усмішкою, музика – музикою, душевна тональність – душевною тональністю” (Чуковский К.И. Высокое искусство. – М.: Сов. писатель, 1968, с.73).

Буквалізм, як наголошує відомий український перекладознавець Віктор Коптилов, не відрізняє суттєвого від другорядного, і саме тому часто втрачає з поля зору основне, ретельно зберігаючи випадкове (див.: Коптилов В.В. Актуальные теоретические вопросы украинского художественного перевода: Автореф. дис. ...доктора филол. наук. – К., 1971, с. 1).

Якщо в МО через часте вживання зворот іноді сприймається як відповідник слова і його образний смисл уже затерся у свідомості носіїв мови, то в МП калькування такого своєрідного сполучення слів загрожує небезпекою виникнення неправильних асоціацій.

Наприклад, у Шевченкових рядках з поеми „Гайдамаки” – „*Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі*” знаходимо фразеологічну одиницю /ФО/ *як та хмара обступили* з семантикою „*обступили у дуже великій кількості*”.

З погляду української мови, це так зване одночленне порівняння, в якому порівнювана ознака не зазначається, а другий член порівняння ніби визначає ступінь і характер замовчуваної ознаки.

Ці рядки перекладено англійською: „*The Haidamaki on Uman Like heavy clouds converge At midnight*”.

Спершу відтворення здається адекватним. Але ж англійська мова не асоціює поняття множинності, безміру з *хмарою*, що властиве українській мові. Тому ФО *обступили як та хмара* у цьому контексті семантично точно можна було б відтворити лише дескриптивним зворотом *in countless numbers*, де певна стилістична рівновартність досягалася б морфологічним засобом – формою множини лексеми *a number*.

Граматичний буквалізм заключається в механічному калькуванні граматичної форми ТП, наприклад:

„Мировые промышленники не поделят рынки, где они могли бы сбывать продукцию своих фабрик и заводов; не поделят барыши, - раздел производится вооруженной силой, - и вы, темные люди, в борьбе за их интересы идете на смерть, убиваете таких же тружеников, как и вы сами“ (М.Шолохов. «Тихий Дон»).

„Die Industriellen der ganzen Welt werden die Märkte, wo sie die Produktion ihrer Werke und Fabriken absetzen können, nicht aufteilen, auch ihre Profite werden sie nicht aufteilen – die Aufteilung geschieht durch bewaffnete Macht – und ihr, die Unaufgeklärten, geht im Kampf für ihre Interessen in den Tod, ihr tötet Menschen, die ebenso schwer arbeiten wie ihr selber“ (M.Scholochow. *Der Stille Don*).

Формі майбутнього часу дійсного стану з запереченням „не“ („не поделят“) притаманний модальний відтінок („не могут поделить“). Невикористання мовного засобу, який уточнює даний відтінок, призводить до перекручування смислу. Модальне значення чітко передається шляхом введення в текст перекладу дієслова *können*. Першу половину речення слід було перекласти як:

„Die Industriellen der ganzen Welt können die Absatzmärkte für die Erzeugnisse ihrer Werke und Fabriken nicht aufteilen; auch ihre Profite können sie nicht aufteilen...“

Стилістичним буквалізмом називається помилка, яка зумовлена неоправданим калькуванням стилістичного засобу першотвору, наприклад:

Задрімавший хлопчик лежав калачиком.

Der eingeschlummerte Bube lag wie ein Kalatschbrötchen.

Механічне відтворення метафоричного порівняння (*лежав калачиком*) не передає функції стилістичного засобу першотвору. Це речення можна було б передати: *Der eingeschlummerte Bube lag zusammengekauert.*

Графічним буквалізмом називається механічне відтворення графічного образу.

Наприклад, при передачі власних імен: *Олександр Македонський* – *Alexander Makedonski* замість *Olexandr Makedonskuj*.

Фонетичний буквалізм виникає внаслідок механічного відтворення звукової форми ТП, наприклад, при передачі вигуків: „*Ox!*“ – „*Och!*“ замість „*Ach!*“, „*Uff!*“, „*Bau!*“ – „*Batz!*“ замість „*Bums!*“, „*Bauz!*“, „*Pardauz!*“.

г) Вільним перекладом (*freie Übersetzung/free translation*) називається переклад, який здійснюється на більш високому рівні, ніж той, який необхідний для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм МП.

Прикладом може послужити одне із речень перекладів творів Діккенса російською мовою: *I kissed her*. Адекватним перекладом на рівні слів міг би бути: *Я поцеловал её...* Однак, перекладач минулого століття Ірінарх Введенський, який взагалі відзначався пристрасстю до вільних перекладів, в даному випадку перекладає так: „*Я запечатлел поцелуй на её вишнёвых губах*“.

ЛЕКЦІЯ 11.

ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ

ПЛАН

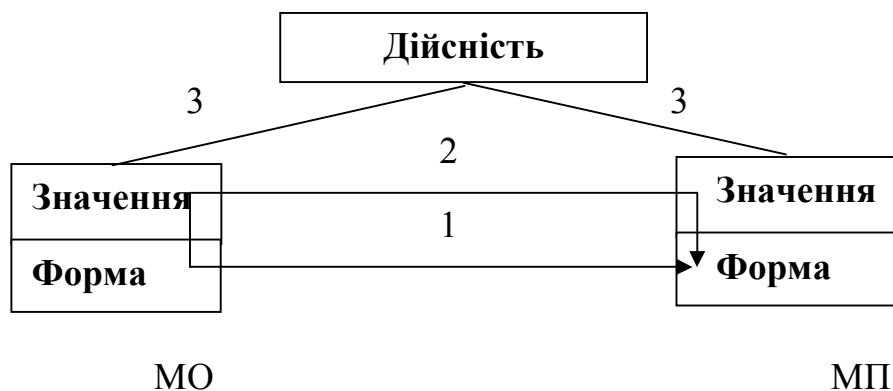
1. Три шляхи реалізації перекладу.
2. Переклад як текст. Вимоги до тексту перекладу.
3. Перекладацькі трансформації.
 - а) перестановки;
 - б) заміни;
 - в) додавання;
 - г) опущення.

1. Три шляхи реалізації перекладу

Для вірного розуміння суті мови недопустимо упускати з поля зору ту обставину, що ні думка, ні мова не будують самі по собі особливого царства, вони є суттю лише прояву реального життя.

Це означає, що мова /через свою значущу сторону/ пов'язана з дійсністю, з об'єктивною, незалежно від нас існуючою реальністю – мова, власне кажучи, для того й існує, щоб повідомляти щось про реальну дійсність, описувати ті чи інші об'єктивно існуючі ситуації.

Тому схематично ми можемо відобразити структуру МО і МП та їх відношення до дійсності таким чином:

1. Перший можливий шлях реалізації процесу перекладу – це шлях від форми МО до форми МП. Такий вид перекладу назвемо субституцією

(die Substitution/substitution = *заміщення одного іншим, звичайно схожим за властивостями або призначенням*).

2. Другий можливий шлях реалізації перекладу – це шлях через значення. Такий шлях реалізації процесу перекладу назвемо інтерпретацією (die Interpretation/interpretation = *розкриття змісту чого-н.; пояснення, витлумачення*).

3. Третій, найбільш “тяжкий” шлях реалізації процесу перекладу йде від форми тексту перекладу (ТП) через її значення безпосередньо до самої дійсності, тобто являє собою шлях парафрази (die Paraphrase/paraphrase = *переказ яких-н. думок, змісту якогось твору (виразу)*).

Метод парафрази можна розглянути на прикладі перекладу однієї з новел Дж.Лондона російською мовою, де зустрічається наступна ситуація: герой новели /моряк/ виходить на палубу судна, окидає поглядом горизонт, але не бачить довгоочікуваного берега. І далі автор говорить:

„*Dejectedly*(*di'dzektli*), *He turned and went back to his room...*”.

Трудність тут полягає у передачі прислівника *dejectedly*; він має значення в російській мові *уныло, удручѐнно*, але російською мовою неможливо сказати *он уныло повернулся* або *удручѐнно повернулся*, оскільки ці російські прислівники не можуть співвідноситися з дієсловом *повернуться*.

Перекладач М.Літвінова передала це речення як: „*Он со вздохом повернулся и пошёл обратно к себе в каюту*“. Звичайно, російське *со вздохом* зовсім не відповідає англійському *dejectedly* за своїм значенням; але тут переклад здійснюється шляхом парафрази, тобто шляхом опису такої ж самої ситуації, хоча й іншими семантичними термінами.

Парафраза відрізняється від інших видів перекладу, тим, що при парафразі тим інваріантом, який зберігається при перетворенні тексту із МО в текст на МП, є не значення МО, а ситуація, яка описується в ньому.

2. Переклад як текст. Вимоги до тексту перекладу.

Звичайно, перекладачеві потрібно мати чітке уявлення про переклад як процес, але, мабуть, важливіше для нього знати, що являє собою переклад як текст, оскільки саме текст перекладу є тим продуктом, який перекладач створює, а для того щоб щось створити, потрібно уявляти, що мусить бути створеним, – як мінімум у загальних рисах.

Текст перекладу /ТП/ є похідним від тексту оригіналу /ТО/: ТП створюється на основі певних характеристик ТО і відтворює їх засобами іншої мови в умовах іншої культури.

Разом з тим, вірогідно, що ТП неминуче мусить чимось відрізнитися від ТО, хоча б в силу відмінностей двох мов, їх можливостей тощо.

Так, наприклад, переклад українською мовою німецької фрази *Ich höre sie im Nebenzimmer lachen* обов’язково буде відрізнитися своєю синтаксичною структурою від оригіналу, оскільки в українській мові немає аналогічної синтаксичної конструкції (accusativus cum infinitivo = вживання знахідного відмінка з інфінітивом) – *Я чую, як вона сміється в сусідній кімнаті*.

Висловлене означає, що найважливішою практичною проблемою для перекладача є питання про те, в чому ТП повинен співпадати з ТО і в чому може не співпадати.

Відомо, що предмети та явища можна зіставляти з самих різних міркувань. Так, наприклад, автомобілі можна порівнювати за їх конструкцією, призначенням, технічними характеристиками, за кольором тощо. Найважливішими параметрами для зіставлення текстів взагалі і текстів перекладу та оригіналу в особливості являються їх структура, семантика (зміст) і потенціал діяння.

Покажемо взаємодію цих властивостей тексту на прикладах, де деякі з них співпадають, а деякі ні:

Той, хто не оволодів основами теорії та практики перекладу, не може стати хорошим перекладачем.

Не оволодівши основами теорії та практики перекладу, не можна стати хорошим перекладачем.

Без оволодіння основами теорії та практики перекладу не можна стати хорошим перекладачем.

У наведених висловах з однаковою семантикою різна структура.

Мій знайомий хороший перекладач.

Мій знайомий поганий перекладач.

У цих висловах з аналогічною структурою різна семантика.

Тексти можуть *відрізнятися* один від одного також і за ефектом комунікативного впливу (реакціями, які виникають у адресатів).

Так, один і той же вигук „Вода!” являє собою у двох різних ситуаціях два різні тексти на основі того, що в кожній ситуації він викликає „свій” (який відрізняється від іншого) комунікативний ефект: у подорожуючого в безводній пустелі він викличе радість, у шахтарів, які працюють в забої під землею – це сигнал тривоги.

Усі наведені нами приклади свідчать про те, що (в певних випадках) структура, семантика та комунікативний ефект впливу тексту можуть бути (певним чином) незалежними один від одного. Але буде неправильним перебільшувати ступінь цієї незалежності. Вірогідно, що вона достатньо відносна.

Із усього сказаного про те, що переклад як процес повинен забезпечувати перш за все еквівалентність реакцій адресата, який отримує переклад, та адресата, який отримує оригінал, з достатньою вірогідністю слідує, що тексти оригіналу та перекладу повинні бути перш за все рівноцінними за своєю здатністю викликати реакції у своїх адресатів.

Цю здібність слід назвати регулятивною дією (регулятивним впливом), оскільки, впливаючи на адресата, текст певним чином регулює (*змінює*) його розумову діяльність, його емоції, його поведінку.

Отже, *еквівалентність реакцій* адресатів ТО та адресатів ТП слід розуміти не як збіг реакцій двох конкретних людей, а як збіг двох класів реакцій.

Це означає, що якщо ми співставляємо низку усіх можливих індивідуальних реакцій на ТО і таку ж низку реакцій на ТП, то співпадуть ті

індивідуальні реакції, де співпадають індивідуально-особистісні характеристики адресатів ТО та ТП.

І, таким чином, співпадуть за своїм змістом два класи (набори) реакцій: клас реакцій на ТО і клас реакцій на ТП.

У цьому плані рівноцінність регулятивної дії ТО і ТП означає буквально наступне: ТО і ТП дають своїм адресатам об'єктивну можливість однаково відреагувати на повідомлення, а чи будуть реакції різномовних адресатів еквівалентними – залежить від ступеня збігу їх індивідуально-особистісних властивостей.

Вищесказане з поміж усього іншого означає, що індивідуальна реакція на переклад аж ніяк не може вважатися показником успіху чи невдачі перекладача. Перекладач несе відповідальність за неадекватну реакцію лише у тому випадку, якщо він перекутив регулятивну дію оригіналу. Якщо ж відправник сам помилився в оцінці особистісних властивостей адресата і його текст був сприйнятим не так, як він розраховував, то в цьому вини перекладача немає. Кваліфіковану оцінку якості перекладу може дати лише експерт шляхом співставлення текстів оригіналу та перекладу.

Отже, рівноцінність регулятивної дії ТО і ТП – головний критерій повноцінного перекладу. Але чи є цей критерій єдиним і достатнім для того, щоб переклад був признаний задовільним та таким, що відповідає своєму суспільному призначенню?

Практика дає на це питання заперечну відповідь: окрім здібності викликати аналогічну реакцію, від тексту перекладу вимагається також певна ступінь семантико-структурної схожості тексту оригіналу. Без неї було б неможливо відокремити переклад від інших видів мовного посередництва.

Тобто, другою умовою повноцінності перекладу є певний ступінь семантико-структурної схожості ТО та ТП. Яким же є цей ступінь?

Дати просту і однозначну відповідь неможливо. Як показує співставлення оригіналів і перекладів, ступінь їх семантико-структурної схожості може бути вельми різною – від перекладу „слово в слово” до перекладу, мало схожого на оригінал. Порівняємо:

1. *Meine Schwester liebt Blumen.*
Моя сестра любить квіти.
2. *Er will die Kirowohrader Wunnytschenko-Universität absolviert haben.*
Він стверджує, що закінчив університет ім. Винниченка у Кіровограді.
3. *Sie bekam Heimweh.*
Вона засумувала за домівкою.
4. *Um 17 Uhr ist bei uns Feierabend.*
Робочий день у нас триває до 17-ї години.

Як бачимо, ступінь семантико-структурної схожості/несхожості ТО і ТП в наведених прикладах визначається ступінню схожості/несхожості структури німецької та української мов.

У деяких випадках зміст оригінального тексту може бути вираженим аналогічними мовними одиницями та граматичними засобами, а в деяких – ні. Тому в одних випадках переклад в текстуальному відношенні є ближчим до оригіналу, а в інших віддаляється від нього.

Однак семантико-структурні відхилення перекладу пояснюються не тільки цим. У деяких випадках, коли перекладач має об'єктивні можливості „скопіювати” текст оригіналу, він цього не робить:

1. *Die Mutter musste ihn immer ermahnen, doch vernünftiger zu essen, damit er auch Genuss davon habe (W.Bredel. Die Söhne).*

Мати постійно нагадувала йому, що потрібно їсти повільніше, адже так він і смаку їжі не відчує.

2. *Johann bestellte neue Krüge. „Ich merk schon was!“ rief Pauline lachend (W.Bredel. Die Väter).*

Йоганн заказав ще пива.

У мене вже в голові шумить, – вигукнула, сміючись, Пауліна.

У першому прикладі німецький прикметник *vernünftig/vernünftiger* означає *розумний, розсудливий*, але переведений українським *повільніше*. Тут ми спостерігаємо трансформацію семантики. Постає питання: навіщо вона потрібна? В українській мові досить часто вживається словосполучення *розумно харчуватися*. Це означає: не споживати жирного, їсти побільше овочів, зменшити раціон солодошів та мучних виробів тощо. Тому у цьому випадку дослівний переклад викликав би у нашого читача неадекватну реакцію (непорозуміння тощо).

Чим же зумовлена семантична трансформація у другому прикладі? Дослівно цей вираз слід було б перекласти: „*Я вже децю відчуваю (в собі)!*”, мається на увазі своє самопочуття. Але українською мовою в таких ситуаціях так не говорять. Тому семантично точний переклад викликав би у читача неадекватну реакцію (швидше за все був би просто невірною зрозумілий). Відповідно, перекладач був змушений відмовитися від семантично точного перекладу та вибрати варіант, який відповідає конкретній ситуації – *У мене вже в голові шумить*.

Аналіз двох розглянутих прикладів дозволяє зробити такий висновок загального характеру: в окремих випадках семантично точний та близький до оригіналу за структурою переклад перешкоджає досягненню рівноцінності регулятивного впливу ТО та ТП, або, інакше кажучи, два критерії адекватного перекладу – рівноцінність регулятивної дії ТО і ТП та їх семантико-структурна схожість можуть вступати в протиріччя. Цей конфлікт вирішується за допомогою навмисних відступів від структурного та семантичного паралелізму між ТО і ТП на користь їх рівноцінності у плані

впливу. Такого типу відступи називаються перекладацькими трансформаціями.

3. Перекладацькі трансформації

Для досягнення адекватного перекладу необхідно здійснити багаточисленні та різноманітні перетворення або трансформації з метою, щоб текст перекладу точно та повно передавав зміст першотвору за умови суворого дотримання норм МП.

Всі види трансформацій, які здійснюються при перекладі, можна звести до чотирьох елементарних типів, а саме:

1. Перестановки (die Umstellungen/transpositions/);
2. Заміни (die Substitutionen/replacements);
3. Додавання/добавлення/ (die Ergänzungen/additions);
4. Опущення/елімінація/ (die Weglassungen/omissions).

ПЕРЕСТАНОВКИ

У чистому вигляді перестановки – це зміна порядку слів в тексті перекладу в порівнянні з текстом першотвору.

Наприклад: *Ein Bube trat in den Raum ein.*

1
2
3
A boy came into the room.

До кімнати ввійшов хлопчик.
3
2
1
В комнату вошёл мальчик.

Тут ми бачимо, що в українському/російському реченні порядок розташування його компонентів протилежний порядку розташування компонентів німецького/англійського речення.

Це явище, досить частотне, пояснюється у даному випадку тим, що в німецькому/англійському реченні порядок розташування його членів визначається правилами синтаксису – підмет (в реченні з прямим порядком слів) передує присудку, обставини знаходяться, здебільшого, у кінці речення (обставина часу часто ставиться на початку речення, змінюючи, тим самим, в німецькому реченні прямий порядок слів на зворотній).

В українській/російській мові порядок слів вільний і визначається не синтаксичною функцією слів та словосполучень, а логічною побудовою думки, яка виражається у реченні. У кінці речення, здебільшого, розміщують центр повідомлення або „нове”.

Центр або „нове” у наведеному німецькому/англійському реченні виділений не порядком слів, а наявністю неозначеного артикля, вжитого з підметом (іменником).

ЗАМІНИ

Заміні у процесі перекладу можуть підлягати як граматичні одиниці (частини мови, члени речення, тощо), так і лексичні одиниці (окремі конкретні слова).

а) Заміни частин мови

Візьмемо приклад:

Dem australischen Aufschwung in der Wirtschaft folgte eine Krise.

Australien prosperity was followed by slump.

За економічним процвітанням Австралії наступила криза.

За экономическим процветанием Австралии последовал кризис.

У цьому прикладі німецький/англійський прикметник замінений українським/російським іменником в тій же синтаксичній функції; заміна супроводжується перестановкою означення з препозиції в постпозицію відносно означуваного слова.

б) Заміни членів речення

При замінах членів речення слова в тексті перекладу вживаються в інших синтаксичних функціях, ніж їх відповідники в тексті першотвору, тобто відбувається перебудова синтаксичної структури речення.

Звичайним прикладом такої перебудови може послужити переклад німецької/англійської пасивної конструкції за допомогою української/російської активної конструкції, за якої німецькому/англійському підметові відповідає в українській/російській мові додаток, а підмет в українській/російській мові або взагалі відсутній (неозначено-особова або безособова конструкції), або відповідає німецькому/англійському додатку. Порівняємо:

Er wurde mit Geld belohnt.

He was given money.

Його преміювали(грошима).

Его наградили денежной премией.

Der Doktor wird geholt.

The doktor was sent for.

За лікарем послали.

За доктором послали.

Звичайним явищем є також випадки, коли підмет німецького/англійського речення замінюють в українському/російському реченні обставиною, наприклад:

Moskau wird Zeuge des internationalen Schachwettstreites.

Moscow will see an international chess tournament.

У Москві відбудеться міжнародний шаховий турнір.

В Москве состоится международный шахматный турнир.

в) Лексичні заміни

При лексичних замінах відбувається заміна окремих конкретних слів МО словами МП, які не є їхніми словниковими еквівалентами, тобто які мають інше лексичне значення, ніж слова МО. Найчастіше тут трапляються два випадки:

1) генералізація – заміна слова МО, яке має більш вузьке значення, словом МП з більш широким значенням.

Порівняємо, наприклад:

- *She was letting her temper go by inches.*

Вона поступово втрачала терпіння.

- *When shot, she was apparently taking a walk.*

Вона була вбита, вірогідно, під час прогулянки.

- *Der Schiffskörper ist aus Stahl gefertigt.*

Корпус корабля виготовлений із листової сталі.

У першому із цих прикладів вжити в перекладі словарний відповідник англійському *inch* „дюйм” неможливо з тієї причини, що в українській мові воно не вживається в переносному або метафоричному значенні, як в англійській.

У другому прикладі пасивна конструкція з дієсловом „застрелити” – „*Вона була застрелена*” – стилістично мало вживана. В обох випадках застосований прийом генералізації – слова *поступово* та *вбита* мають більш широке значення, ніж англійські слова *by inches* та *(was) shot*.

У третьому прикладі переклад *із сталі* можна було б розуміти як цільне лиття із сталі, що не використовується при побудові корпусів кораблів. Тут використовується листовая сталь.

2) конкретизація – заміна слова МО з більш загальним значенням словом МП з вузким значенням.

Тобто перекладач використовує прийом конкретизації з метою підбору більш точних або конкретних еквівалентів, ніж ті, які вказані у двомовних словниках. Причому одиниця перекладу за своїм значенням конкретніша ніж одиниця оригіналу.

Характерним прикладом використання прийому конкретизації служить німецьке слово *Ausbildung*. Це слово має цілий ряд словникових еквівалентів: *освіта, навчання, підготовка, розвиток, формування*, але у конкретному контексті воно може мати й інші значення, яких немає у словнику: *дисципліна (навчальна), напрямок навчання, спеціалізація*. Ось чому важливо виробити у перекладача навички відбору точного контекстуального відповідника, який би виходив за межі словникових можливостей та більш точніш передавав смисл.

г) Антонімічний переклад

Антонімічним перекладом називається переклад, при якому відбувається заміна стверджувальної конструкції на заперечну або навпаки, заперечної на

стверджувальну, яка супроводжується відповідною лексичною заміною одного із слів МО на його антонім в МП (звідси і назва антонімічний переклад), наприклад:

Keep the child out of the sun.

Не тримайте дитину на сонці.

Інший приклад: „*Sie sprechen so gut*“, *sagte Jeanne und hörte schon auf, ihre Schwiegertochter zu dutzen.* (H.Mann. *Die Jugend des Königs Henri Quatre*).

- *Говорите вы, без сомнения, очень складно,- ответила Жанна, снова обращаясь к будущей невестке на „вы“.* (Г.Манн. *Молодые годы короля Генриха IV*).

Дієслово *dutzen* в значенні *звертатися на ти* замінено антонімічним виразом *обращаться на вы*. Такий переклад став можливий завдяки наявності іншої антонімічної заміни в тому ж реченні: *hörte schon auf* – „*снова обращаясь*“; таким чином і тут антонімічний переклад полягає у заміні ствердження одного поняття запереченням його протилежності.

д) Компенсація

Одним із цікавих прийомів досягнення адекватного перекладу є особливий різновид заміни, яку називають компенсацією. Цей прийом застосовується у тих випадках, коли те чи інше мовне явище не може само по собі бути передано в МП; в цьому випадку компенсуючи втрату, що виникла в перекладі завдяки тому, що та чи інша мовна одиниця МО залишилась неперекладеною адекватним чином, перекладач передає ту ж саму інформацію якимось іншим засобом, при цьому не обов'язково в тому ж самому місці тексту, що й в оригіналі.

Інакше кажучи, КОМПЕНСАЦІЯ полягає у заміні стилістичних засобів оригіналу іншими рівноцінними стилістичними засобами в тексті перекладу, тобто у компенсації пропущених в одному місці тексту стилістичних засобів рівноцінними засобами в іншому.

Застосування цього прийому пояснюється також тим, що текст являє собою єдине ціле, а не механічне поєднання слів та елементів, і значення його складових частин та компонентів визначається їх роллю у системі цілого.

Наприклад, при перекладі речення: „...*jenseits toste der Wasserfall, er stürzte herab aus Himmelshöhe.* (H.Mann. *Die Jugend des Königs Quatre*) у перекладача виникають труднощі, які пов'язані з передачею дієслова *toste*. *Tosen* перекладається як *бушувати, шуміти, ревіти/бушевать, шуметь, реветь*.

Оскільки мова йде про водоспад, дієслово *бушувати/бушевать* мало підходить (порівняємо звичайні сполучення *море бушувало/бушевало, буря бушувала/бушевала* та сполучення *водоспад/водопад бушував/бушевал*). Невдалим був би і вибір дієслова *ревіти/реветь*, оскільки шум водоспаду, який падає з великої висоти, у нас асоціюється не з *ревом*, а скоріше з *гуркотінням/гуркотом/рос. грохотом*.

Але й дієслово *гуркотіти/грохотать* не дає звичайного, звичного словосполучення. Ми можемо використати слово *шумів/шумел*, але, оскільки дане дієслово недостатньо експресивне, ми можемо в другій частині речення ввести слово з *с грохотом/з гуркотінням*, компенсуючи непереведене експресивне забарвлення дієслова *tosen*:

„... по ту сторону шумел водопад, он с грохотом низвергался с небесной выси“.

„...по інший бік шумів водоспад, він з гуркотінням падав з небесної висі“.

„*Zeiten sind das!*“ *jammerte eine aufgeregte Dame, die die Nachricht, einem anderen Fahrgast über die Schulter lugend, erspäht hatte. (L.Feuchtwanger. Erfolg).*

„*Ну и времечко !*“ – *плакалась какая-то взволнованная дама, прочитав известие через плечо соседа (Л.Фейхтвангер. Успех).*

Експресивність німецького речення виражена порядком слів. У перекладі стилістичну функцію порядку слів приходиться компенсувати введенням слова *ну и* та зменшувальним суфіксом в слові *времечко*.

Приєм компенсації часто використовується при перекладі безеквівалентної лексики, діалектного забарвлення, індивідуальних особливостей мовлення, каламбурів, гри слів тощо, які не завжди мають безпосередні відповідники у МП.

Приєм компенсації є показовим тим, що легко ілюструє одне із основних положень теорії перекладу – адекватно перекладаються не окремі елементи тексту, а текст в цілому. Інакше кажучи, існують частковості, які не підлягають перекладу, але не існує текстів, які б не піддавалися перекладу

е) Додавлення

Лексичні додавлення у тексті перекладу бувають необхідними тоді, коли той чи інший смисл у тексті оригіналу передається іншими – наприклад граматичними – засобами, які неможливо застосувати у МП, наприклад:

Workers of all industries took part in the conference.

У роботі конференції брали участь робітники усіх галузей промисловості.

She had been rather pretty.

Колись вона була вельми гарненькою.

У перекладі слово *галузей* передає значення англійського слова *industria* у множині.

Український прислівник *колись* передає часове відношення, яке в англійській мові виражене формою перфекту минулого часу.

Варто підкреслити, що мова йде лише про додавлення окремих слів: про жодні смислові додавлення у даному випадку мова не йде, оскільки у тексті

перекладу вміщена однакова інформація з текстом оригіналу, хоча там вона виражена іншими засобами.

є) Опущення

Опущення – явище протилежне добавленню. Опущенню при перекладі підлягають частіше за все слова, які є семантично зайвими, тобто які виражають значення, зрозумілі з тексту і без їхньої допомоги. В частковості, яскравим прикладом надлишку є властиве німецькій/англійській мові вживання так званих парних синонімів, тобто паралельно вжитих слів з однаковим значенням, наприклад: *Es ist mir angst und bange* (Мені боязко).

Це явище, частково характерне для стилю англійських юридичних документів, зовсім не властиве українській/російській мові; тому при перекладі у таких випадках необхідно вжити опущення, наприклад:

The treaty was proclaimed null and void.
Договір було оголошено недійсним.

ЛЕКЦІЯ 12.

МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ (МОВНА НОРМА, УЗУС, СМИСЛОВА СТРУКТУРА ТЕКСТУ)

ПЛАН

1. Система та норма мови.
2. Мовна норма.
3. Мовленнєва норма (узус).
4. Стилiстичний фактор при перекладі.
5. Взаємодія мовної системи, мовної норми та узусу у процесі породження мовлення.
6. Нормативно-мовні та узувальні помилки при перекладі.
7. Семантичні помилки.
8. Функціонально-стилiстичні і нормативно-стилiстичні помилки.
9. “Власні” стилiстичні недоліки мовлення перекладача.

1. Система та норми мови. Мовленнєва норма (узус)

Вплив тексту на адресат визначається не лише його змістом, але й тим, наскільки він відповідає навичкам адресата в галузі сприймання мовлення, мовним та мовленнєвим стандартам певного лінгвоетнічного колективу, які відображені у поняттях “норма” і “узус”.

Ці два лінгвістичні поняття нерозривно пов'язані з третім – поняттям системи мови, оскільки у процесі виникнення мовлення *система мови*, *мовна норма* та *мовленнєва норма (узус)* функціонують у взаємозв'язку.

Система мови – це сукупність взаємозалежних одиниць мови різних рівнів і моделей, за якими вони узгоджуються. Суттєвим при цьому є те, що *система* здатна відтворювати не тільки те, що реально трапляється у мовленні людей та визнається правильним, але й те, що у мовленні не вживається, а якщо і буде вжите, то буде визнане невірним. “Система мови – це не те, що реально існує в мові, а те, що може бути в ній створене” (В.А.Ицкович. Языковая норма. – М.,1968).

2. Мовна норма

Мовна норма – це наступний після мовної системи фактор, який керує створенням мовлення. Вона є своєрідним фільтром, який ніби то пропускає або затримує те, що реально існує, функціонує у мові та визнається суспільством правильним; «відфільтровує» ті продукти системи, які реально у мові не існують, у мовленні не вживаються, а якщо і вживаються, то визнаються неправильними.

3. Мовленнєва норма (узус)

Мовленнєва норма (узус) являє собою ще один фільтр, який слідує за фільтром мовної норми та відсіює такі види неправильного вживання, які мають абсолютний характер, оскільки те, що протирічить мовній нормі, є неправильним завжди, і не може бути такого, що б вислів, некоректний у нормативно-мовному відношенні в одному випадку, виявився б коректним у якомусь іншому.

Узус, навпаки, “відфільтровує” продукти мовної системи не за критерієм “правильно-неправильно”, а за критерієм “більш вживаний – менш вживаний” (більш переважний – менш переважний). Термін узус походить від латинського *usus*, яке означає “користування, вживання, звичай”.

Свої звичаї і традиції є і в мовленнєвому спілкуванні людей. В однаковій ситуації про один і той же предмет можна сказати по-різному. Наприклад, стосовно ціни на ринку можна запитати: “Скільки коштують Ваші яблука?” або “Яка ціна Ваших яблук?”. Ці варіанти питань не тільки правильні з погляду норми української мови, але й узуальні, тобто відповідають узусу, оскільки типові для українців при спілкуванні на тему про ціни. Вас також зрозуміють і дадуть відповідь на ваше питання, якщо ви запитаете про ціну інакше, наприклад: “В яку ціну Ваші яблука?” або “Що Ви хочете (просите) за свої яблука?” або “Ваші яблука дорого коштують?”. Всі ці фрази також правильні з точки зору норм української мови, але деякі з них менш узуальні, тобто менш типові для тієї ситуації спілкування, де вживаються.

Отже, узус – це правила ситуативного використання мови. Він відображає мовленнєві звички і традиції даного мовного колективу. Використання узуальних варіантів мовлення сприяє успіху мовленнєвого спілкування та навпаки. Одною з головних причин того, що ми часом не зовсім добре розуміємо іноземців, які говорять українською чи російською мовою, полягає у тому, що вони вживають надмірну кількість *неузуальних* фраз та словосполучень. Про розбіжність узусів різних мовних колективів можна судити хоча б за стандартними українськими та німецькими написами та вивісками:

Довідкове бюро	- Auskunft
Від себе (напис на дверях)	- Drücken
До себе (напис на дверях)	- Ziehen
Обережно, пофарбовано	- Frisch gestrichen
Стоп-кран	- Notbremse
Відчинено з...до	- Öffnungszeiten von...bis
Службовий вхід	- Zutritt nur für Personal

Фактор розбіжності узусу перекладач повинен завжди враховувати.

4. Стилістичний фактор при перекладі

Стилістичний фактор. Поняття “стиль” занадто широке. Ми звернемо увагу лише на два його аспекти: функціональний стиль і нормативно-стилістичне забарвлення мовних одиниць. Лише ці аспекти ми відносимо до стилістичного фактору.

Функціональний стиль – одне із центральних понять сучасної лінгвістики. Функціональний стиль являє собою певну сукупність правил відбору мовних засобів для використання у тій чи іншій соціально значимій сфері суспільно-мовленнєвої практики. Частіше за все виділяються наступні функціональні стилі:

- стиль розмовно-побутовий (Stil des Alltagsverkehrs)
- стиль науковий (Stil der Wissenschaft und Technik)
- стиль офіційно-діловий (Stil des öffentlichen Verkehrs)
- стиль публіцистичний (Stil der Publizistik und Presse)
- стиль художній (Stil der schöngeistigen Literatur).

Для кожного функціонального стилю характерні свої засоби мовного вираження. Це стає особливо помітно, коли відбувається зміщення функціональних стилів. Порівняйте:

Нападаючий не зміг подолати переешкоду, яка виникла перед ним у вигляді захисника (Із спортивного репортажу).

Це речення малограмотне та смішне. А причиною тому є недоречне вживання притаманного для науково-технічного стилю виразу “у вигляді (чогось)” у тексті репортажу про хокейний матч. Зверніть увагу, як природно звучить аналогічний вираз у науковому тексті:

Поява на землі розумної істоти у вигляді людини ознаменувала собою новий етап у розвитку природи.

Порушення меж функціонального стилю може бути умисним з метою створення комічного ефекту.

Поряд з поняттям функціонального стилю другим фундаментальним поняттям сучасної лінгвістики є поняття *нормативно-стилістичного забарвлення* мовних одиниць. У германістиці прийнята наступна шкала нормативно-стилістичних забарвлень:

висока (gehoben)

нейтральна (neutral)

нейтрально-розмовна (neutral-umgangssprachlich)

фамільярна (salopp)

вульгарна (vulgär)

Розглянемо цю шкалу за лексичним наповненням:

Висока	нейтральна	нейтрально-розмовна	фамільярна	вульгарна
	betrügen обманути	anführen обставити, обвести кругом пальця	mogeln bemogeln anshmieren beschummeln надути, облапошити, об'єгорити	anscheissen bescheissen наколоти
trunken сп'янілий (хмільний)	betrunken п'яний	навеселі	blau піддатий	besoffen (який) нализався
Antlitz Angesicht лик/обличчя	Gesicht лице	фізіономія	мордочка	Visage, Fratze, Fresse пика, морда
entschlafen, verscheiden сконати, упокоїтися	sterben versterben умерти	померти	abkratzen віддати кінці, врізати дуба	verrecken, krepieren здохнути, подохнути

Розглядаючи таблицю і зіставляючи наведені в ній стилістичні синоніми, ми розуміємо, що нормативно-стилістичне забарвлення одиниць мови безпосередньо співвіднесене із соціальними нормами спілкування, які

визначаються ситуацією спілкування та соціальними статусами мовців. Лише мовні одиниці нейтрального нормативно-стилістичного забарвлення однаково допустимі в будь-якій ситуації спілкування: офіційно-діловій, невимушеній дружній, тощо. Всі інші нормативно-стилістичні забарвлення можливі лише у “своїх” специфічних ситуаціях.

Слід відзначити на майбутнє ще одну суттєву деталь: розподіл нормативно-стилістичних забарвлень у рамках синонімічного ряду нерівномірний (тому деякі клітини таблиці не заповнені), а між німецькими та українськими синонімічними рядами немає симетрії (тобто далеко не завжди для мовної одиниці однієї мови є еквівалент з аналогічним нормативно-стилістичним забарвленням в іншій мові). Перекладачеві про це необхідно знати.

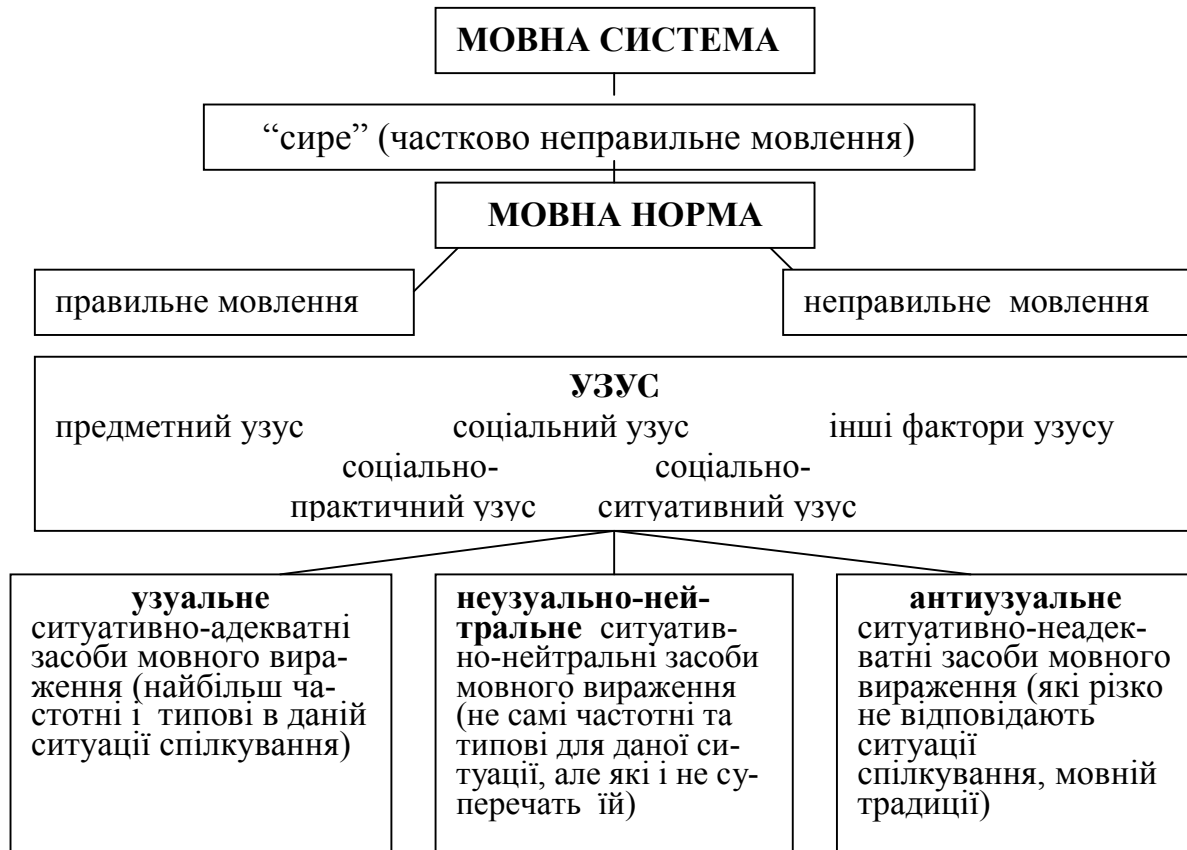
Завершуючи наші міркування щодо стилістичного фактора, слід наголосити на його співвідношенні з *узусом*.

За визначенням *узусу* – це правила використання мови у залежності від ситуації спілкування взагалі. Стилiстичний фактор (функціональний стиль + нормативно-стилістичне забарвлення) – це правила використання мови у залежності від соціальної ситуації спілкування. Це значить, що функціональний фактор є частиною *узусу*. Його правомірно розглядати як соціальний *узус*, а його функціонально-стилістичну та нормативно-стилістичну складові, відповідно, – як соціально-практичний та соціально-ситуативний *узус*. Перший – це правила використання мови залежно від соціально-значимої сфери суспільної практики, другий – у залежності від соціальної ситуації спілкування (соціального статусу співрозмовників, тощо). У рамках *узусу* діють й інші фактори, які погано піддаються визначенню. Зазвичай усі фактори *узусу* взаємодіють і практично їх буває нелегко відмежувати один від одного. Тому при аналізі текстів (у тому числі і текстів, які підлягають перекладу) часто зручніше за все використовувати поняття “у з у с”.

5. Взаємодія мовної системи, мовної норми та узусу в процесі породження мовлення

Уявимо собі цю взаємодію у вигляді наступного механізму: система породжує мовлення (текст), норма “очищає” мовлення від неправильного, *узус* “очищає” мовлення від недоречного, від того, що не відповідає мовленнєвій традиції. При цьому нормативне (відповідає мовній нормі) не обов’язково є узуальним (відповідає *узусу*). Те, що узуальне, частіше за все і нормативне. Але інколи в *узусі* може закріпитися і таке, що суперечить мовній нормі, наприклад, “Скільки часу?” (Вірно: “Котра година?”).

Розглянемо взаємодію усіх визначених факторів породження мовлення схематично.

Слід звернути увагу на те, що фільтр “узус” розподіляє засоби мовного вираження на три “потоки”. Суть цього розподілу ми проілюструємо на прикладі. Порівняємо три різні з функціонально-стилістичного погляду словосполучення, які фіксують один і той же факт: *1. громадянин Н. знаходився в стані сильного алкогольного сп'яніння; 2. громадянин Н. був сильно п'яний; 3. сильно піддатий громадянин Н.*

Перший засіб вираження стану громадянина Н. типовий для протоколів (у міліції), судочинства, тощо. Другий засіб нейтральний у функціонально-стилістичному відношенні, третій доцільний у побутовому спілкуванні, у відповідній дружньо – фамільярній (невимушеній) обстановці.

Тепер уявіть собі, що в своїй звинувачувальній промові на суді прокурор замість першого засобу мовного вираження вибрав другий. Це не буде узуальним засобом вираження, але він і не буде різко контрастувати з обстановкою спілкування, не буде викликати почуття відчуження, протесту або комічного ефекту. Тому даний тип неузуальності і названий *неузуально-нейтральним*.

Якщо ж обвинувач замість першого засобу вираження вибере третій, то це викличе непорозуміння або навіть сміх, оскільки це буде грубим порушенням мовної норми. Саме тому такі засоби мовного вираження і отримали назву *антиузуальних*.

Нормативно-мовні та узуальні помилки при перекладі.

Помилки у мовній нормі та узусі зазвичай несуттєво впливають на смислову сторону перекладу. Тому серед *невимогливих перекладачів* існує думка, що такого роду недоліки не є великим гріхом, оскільки головним завданням для перекладача є забезпечення розуміння між різномовними партнерами. А для цього достатньо, мовляв, якомога точніше передати зміст.

З цією точкою зору не можна погодитися з двох причин. По-перше, неправильним є ствердження, що помилки у мовній нормі й узусі ніколи не відбиваються на розумінні. Навпаки, вони можуть настільки впливати на сприйняття, що затьмарять смисл сказаного або написаного. По-друге, слід нагадати, що еквівалентність ТО та ТП базується не тільки і не завжди на відносній тотожності змісту, а міра мовної нормативності і узуальності є суттєвим фактором такого роду.

Слід відзначити ще одну важливу для перекладу обставину. *Велика кількість нормативно-мовних помилок і узуальних відхилень у тексті перекладу викликає у адресата перекладу сумнів щодо компетенції перекладача, недовіру до нього як мовного посередника.* Перекладач, який вважає себе кваліфікованим фахівцем, повинен прагнути виконати переклад на відповідному професійному рівні, який, звичайно ж, припускає не лише передачу змісту першотвору, але й хороше мовне оформлення тексту перекладу.

Ведучи розмову про перекладацькі помилки взагалі (а не лише про нормативно-мовні та узуальні помилки в перекладі), слід наголосити на важливості для майбутніх перекладачів та молодих спеціалістів різноманітної і вдумливої роботи над матеріалами, які містять різного типу перекладацькі помилки (знаходження помилок завдяки порівнянню першотвору і перекладу, класифікація та визначення їх вагомості, виправлення помилок). Справа у тому, що на практиці якість перекладу визначається шляхом констатації наявності чи відсутності в ньому конкретних недоліків (помилки). Якісним визнається переклад, який не має суттєвих недоліків (помилки). Іншими словами, практична уява перекладача про те, що є хорошим перекладом, значною мірою формується через його уяву про те, що є поганим при перекладі та чого в ньому не повинно бути.

Семантичні помилки

Мовні огріхи, які ми відносимо до поняття “нормативна помилка”, можуть бути поділені на два класи, які суттєво відрізняються один від одного

До *першого класу* можна віднести ті помилки, які виражаються в порушенні мовної традиції і тільки. Так, наприклад, “ у Криму”, але “ на Чукотці”. Всі ці різноманіття не носять семантичного характеру, тобто не зв’язані з відмінностями в значеннях. Адже Крим та Чукотка – півострови, і те що в одному випадку вживається прийменник “у”, а в іншому “на” не більш ніж мовна традиція (узус, який перейшов у норму).

Але при підборі мовних засобів вираження трапляються і помилки зовсім іншого характеру – помилки з явним семантичним підґрунтям, в основі яких використання слів всупереч їх значенню, насилля над значеннями слів, наприклад: *складна дилема* (замість *складна проблема*), *подвоїти результат* (замість *подвоїти рахунок*), тощо.

Поширеною семантичною помилкою є тавтологія, яка являє собою змістовний надлишок, свого роду повторення одного і того ж компоненту змісту, наприклад: *Хокеїсти “Сокола” грають у чисельній більшості* або *Корінні аборигени живуть в тяжких умовах*. І в першому і в другому випадку прийменники повністю зайві, оскільки повторюють собою частину значення іменників, до яких вони відносяться: *більшість* просто не може бути “чисельною”, а слово *абориген* означає “корінний житель країни, місцевості”. Приведемо ще декілька прикладів “популярних” тавтологій: *дуже чудовий, преїскурант цін, ландшафт місцевості, не губити ні години часу, факти і приклади говорять про..., величезна машина*, тощо.

З усіх помилок узуального та нормативного плану семантичні помилки залишають найбільш неприємне враження, оскільки свідчать про те, що у автора не все гаразд з мовною логікою.

Функціонально-стилістичні і нормативно-стилістичні помилки

У попередніх теоретичних розділах було показано, що засоби мовного вираження (лексика, граматичні форми та конструкції) або нейтральні і, відповідно, доречні для текстів будь-яких функціональних стилів, будь-яких соціальних ситуацій спілкування, або тяжіють до певних функціональних стилів, придатні лише в певних соціальних ситуаціях спілкування.

Кордони функціонально-стилістичної належності засобів мовного вираження не є абсолютними. Функціонально-стилістичне забарвлення слова, словосполучення, синтаксичної конструкції – не більш як показник *найбільшої вірогідності* їх вживання в текстах того чи іншого функціонального стилю, показник тенденції, але не абсолютна розмежувальна лінія. Так, якщо дієприкметник, дієприкметниковий зворот вживається переважно у письмовому мовленні, у наукових, публіцистичних, літературно-художніх текстах, то це не значить, що в якомусь конкретному випадку вони не зможуть бути вжиті і у розмові на побутові теми.

Однак сказане не означає, що засоби мовного вираження можна вживати як заманеться, не звертаючи уваги на функціонально-стилістичне та нормативно-стилістичне забарвлення. Сприймаючи письмові чи усні тексти, ми подекуди помічаємо, що те чи інше слово, словосполучення, синтаксична конструкція стилістично дисгармонує з іншими мовними засобами вираження, які використовуються у тексті. Далеко не завжди ця дисгармонія використовується як прийом, що створює комічний ефект. У таких випадках ми маємо справу із стилістичними помилками: функціонально-стилістичними (невідповідність вибраного засобу мовного вираження тій суспільно-

практичній сфері, якій має відповідати текст) і нормативно-стилістичними (невідповідність конкретному типу соціальних відносин, які склалися між відправником та адресатом тексту).

“Власні” стилістичні недоліки перекладача

Словом “стиль” позначають також індивідуальну манеру усного та писемного мовлення людини. Порівняйте: “У нього тяжкий, хороший, прекрасний, витончений стиль”.

Частіше за все говорять про стиль письменників, журналістів. Рідше – про стиль наукових статей, дисертацій і майже ніколи про стиль перекладача. І певним чином це закономірно, адже перекладач “іде слідами автора першотвору” і визначити, які недоліки “спровоковані” особливостями оригіналу, а в яких винен лише перекладач, можна лише шляхом ретельного порівняння перекладу та оригіналу. Таке порівняння ускладнене тим, що у різних мовних колективах існують різні уявлення про те, що є хорошим стилем. Так, якщо, наприклад, в українців повторення одного і того ж слова в одному невеликому абзаці є ознакою поганого стилю, то у німців це особливим огріхом не вважається; якщо в українців цілком допустимі довгі ланцюжки неузгоджених означень у вигляді іменників в родовому відмінку, то у німців такі ланцюжки вважаються громіздкими (порівняйте: *проблема розширення обміну досвідом – das Problem des erweiterten Erfahrungsaustausches*), тощо.

Явним все ж таки є те, що перекладач, як і будь-хто інший, хто пише чи говорить, може допускати (свої власні) стилістичні огріхи: робити недоречні повтори, використовувати “тяжкий” стиль, вживати громіздкі синтаксичні конструкції.

Певним чином “власні” стилістичні огріхи перекладача не є типовими перекладацькими помилками і стоять окремо від них, оскільки, за визначенням, вони не спровоковані текстом-оригіналом, чого не можна сказати про типові перекладацькі помилки. У принципі, це ті ж самі мовні огріхи, які допускаються і в одномовній комунікації. Але перекладач мусить знати про них і бути завжди насторожі.

ЛЕКЦІЯ 13.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ

ПЛАН

1. Побудова тексту за схемою тема-рема.
2. Кількісний аспект мовної норми і узусу. Урахування при перекладі різних частотних характеристик мовлення.

1. Побудова тексту за схемою тема-рема

Наскільки важливим для перекладача (і, звичайно, не тільки для нього) є вміння писати і говорити в хорошому стилі, настільки ж важливими є для нього здібність створювати окремі висловлення (речення) та вміння будувати з них зв'язний текст.

Для цього необхідно знати про основні принципи побудови тексту.

Будь-яке логічно побудоване мовлення розгортається за певною схемою, яка являє собою ланцюжок так званих *тем* і *рем*.

Тема являє собою вихідну точку речення – те, що, на думку автора, уже відоме адресату, а рема – те власне нове, що йому повідомляється. Ці відношення найзручніше показати на прикладах (*теми* виділені курсивом, а *реми* – жирним шрифтом) :

1. *Австрійська делегація* вчора відвідала виставку.
2. *Вчора виставку* відвідала австрійська делегація.
3. *Австрійська делегація* відвідала виставку вчора.

Різне темо-ремне членування цих висловів знаходить своє підтвердження у тому, що кожне із них “відповідає” на “своє” питання.

Порівняйте:

1. *Що зробила австрійська делегація?*
2. *Хто вчора відвідав виставку?*
3. *Коли австрійська делегація відвідала виставку?*

У зв'язному тексті теми і реми окремих висловлень “повинні шикуватися” у конкретну послідовність, яка забезпечує безперервне сприйняття змісту.

Існують декілька засобів темо-ремного з'єднання окремих висловів, які дозволяють побудувати в тексті темо-ремний ланцюжок, який забезпечує “повільне”, безперервне сприйняття змісту.

1. Тема попереднього висловлення виступає у якості теми наступного:

Вчора наші спортсмени прибули в столицю Олімпіади. Вона знаходиться на березі моря.

2. Тема попереднього висловлення фігурує і в якості теми наступного висловлення (ніби повторюючи її):

Делегація прибула у столицю. Членів делегації на вокзалі зустрів мер міста.

3. Останній приклад підказує нам, що можливий і більш складний засіб породження темо-ремного ланцюжка: коли тема або рема попереднього висловлення не просто переходить, практично у незмінному вигляді, у наступне висловлення у якості його теми, а трансформується в тему наступного висловлення за принципом переносу з цілого у часткове, з часткового у ціле, за схожістю, за асоціацією, тощо.

Наприклад:

Делегація прибула у столицю. У столичному аеропорті її зустрічали представники громадськості.

4. Темою наступного висловлення стає смисл попереднього. Наприклад: *В телеграмі повідомлялося про загибель літака. Необхідно було терміново вжити заходів щодо врятування пасажирів та членів екіпажу, які залишилися живими.*

Як в українській, так і в німецькій мові у типових випадках тема висловлення знаходиться перед ремою. Із цього правила, проте, можливі винятки. Порівняйте:

Von einem Lastwagen überfahren und dabei tödlich verletzt wurde gestern die 70-jährige Erna K. aus Berlin-Schönefeld.

Такий зворотній порядок темо-ремного членування у конкретному випадку зумовлений особливостями жанру надкоротких газетних повідомлень, де рема виконує функцію не лише головної частини повідомлення, а ще й функцію заголовку. В усному мовленні такі повідомлення вимагають особливої інтонації.

Оскільки правильна побудова темо-ремного ланцюга забезпечує “повільне”, без “стрибків та збоїв”, сприйняття змісту тексту, перекладач повинен приділяти і цьому факторові своєї роботи достатньо уваги.

Нажаль, це роблять не всі. І на це є не тільки суб’єктивні, але і певні об’єктивні причини. Справа у тому, що в процесі перекладу перекладач зіставляє і порівнює невеликі відрізки ТО та ТП, оскільки у процесі перекладу, коли постійно приходиться переносити свою увагу з ТО на ТП, поле зору людини, звичайно, обмежене, через що буває важко фіксувати і контролювати групи висловлень з їхніми темо-ремними “стиками”.

Інша справа - процес (письмового) редагування перекладу. Тут уже відсутня необхідність постійно тримати в полі зору два тексти. Тому текст перекладу може сприйматися більшими відрізками, що дає перекладачеві можливість виправити огріхи щодо тема-ремного членування у тексті перекладу. Цією можливістю не слід нехтувати. Після правки “на стиках” текст перекладу звучить набагато краще.

2. Кількісний аспект мовної норми і узусу. Врахування при перекладі різних частотних характеристик мовлення

Мовні та мовленнєві норми відрізняються не лише якісно, але й кількісно. Підрахунки свідчать, що нерідко та чи інша категорія мовних засобів у текстах різними мовами трапляється з різною частотою. Так, наприклад, у німецькій мові вдвічі частіше, ніж в українській мові, вживаються модальні дієслова.

Такого роду розбіжності слід обов’язково враховувати при перекладі. Без цього ТП буде звучати неприродно (з певним іноземним лексико-граматичним “акцентом”), що, зазвичай, негативно впливає на адекватність його сприйняття. Тому, скажімо, при перекладі німецьких висловлень українською мовою необхідно приблизно половину німецьких речень з

модальними дієсловами перекладати іншими засобами української мови. Порівняйте:

1. *Die Erfahrungen des zweiten Weltkrieges sollen nicht vergessen werden.*

Не слід (неможна) забувати досвід (уроки) другої світової війни.

2. *Du hättest vorsichtiger sein müssen.*

Тобі варто було (слід було) бути обережнішим.

3. *Mit diesem neuen Gesetz sollen bessere Bedingungen für neue Investitionen geschaffen werden.*

Мета цього нового закону - створити більш сприятливі умови для нових капіталовкладень (інвестицій).

Обходитись в українському перекладі без модальних дієслів допомагають деякі українські граматичні конструкції зі значенням модальності, порівняйте:

1. *Was soll ich sagen? Ich bin ratlos.*

Що мені сказати? Я в нерішучості.

2. *Unbegreiflich! Was ein Mensch doch träumen kann!*

Незбагненно! Що тільки не присниться людині!

В українській мові є також граматичні форми, які певним чином передають модальність та відповідають німецьким модальним дієсловам:

Das wollen Sie wissen? Nun will ich es Ihnen sagen.

Так Ви це хотіли знати? Що ж, я Вам відповім.

(Тут майбутній час дієслова дійсного способу деякою мірою передає модальність, яка виражена дієсловом *wollen*).

Іноді модальність німецького дієслова в українській мові може бути виражена змістом усього висловлення. Порівняйте:

Auch der schönste Sommer muss einmal ein Ende haben.

Навіть саме чудове літо колись закінчується (має свій кінець).

Усе сказане про переклад німецьких висловлень з модальними дієсловами можна узагальнити наступним чином: враховуючи різну частотність модальних дієслів в німецькій та українській мовах, перекладач мусить за можливості перекладати німецькі висловлення з модальними дієсловами не за допомогою аналогічних українських дієслів, а застосовувати й інші лексичні або граматичні засоби, орієнтуючись на норми української мови.

Та повертаючись до більш широкої проблематики врахування кількісного аспекту мовної норми та узусу при перекладі, слід сказати наступне: через різницю мовних систем, норм та узусів перекладач не завжди може досягнути узуальної адекватності на невеликому відрізку тексту (тобто перекласти узуальний німецький вираз настільки ж узуальним українським). Тому завдання перекладача полягає не стільки в тому, щоб ТП був рівнозувальним кожному відрізку ТО, а в тому, щоб ТП у цілому за своєю узуальністю (кількістю узуальних засобів вираження) наближався до ТО.

ЛЕКЦІЯ 14.**ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДАЧІ ЗМІСТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ**

ПЛАН

1. Зміст тексту як поняття і явище:
 - а) денотат;
 - б) сигніфікат;
 - в) конотації.
2. Види змісту тексту:
 - а) денотативний зміст;
 - б) сигніфікативний зміст;
 - в) сигніфікативні конотації;
 - г) зміст на рівні інтерпретатора;
 - д) внутрішньомовний зміст.

1. Зміст тексту як поняття і явище

Коли ми говоримо про зміст тексту, то це не означає, що він знаходиться безпосередньо у тексті – у сполученні букв та звуків. Зміст тексту – *це думки, почуття, асоціативні образи, які викликаються текстом у нашому мозку*. Інакше кажучи, зміст тексту знаходиться за межами самого тексту – у *свідомості відправника (того, хто створює та передає текст) і у свідомості адресата (того, кому адресується текст та хто його сприймає)*.

Будівельним матеріалом, із якого утворюються тексти, є мовні знаки. Найбільш типовим мовним знаком є *с л о в о*. Зміст тексту, подібно мозаїці, складається із різноманітних значень мовних знаків. Тому зрозуміти зміст тексту можна лише тоді, коли є чітка уява про те, що таке мовний знак та в чому полягає його призначення.

Під *мовним знаком* у сучасній лінгвістиці прийнято розуміти звуковий або графічний комплекс, який відповідає слову (сталому словосполученню). Безпосередньо у знакові ми не виявимо його значення (подібно тому, як безпосередньо у тексті – його зміст).

Сучасна лінгвістика визначає значення знаку як його відношення до чогось, що лежить поза його межами. Іншими словами, мовні знаки мають для нас значення, здатні нести зміст тією мірою, якою вони раніше – ще до вживання та сприйняття нами в тексті, – співвіднесені через нашу свідомість з чимось, що знаходиться поза межами самого знака. Такого типу співвідношень декілька.

По-перше, знак співвідноситься з денотатом (термін “денотат” походить від латинського *denotatum* (означальне) – *тим предметом чи явищем реальної дійсності, означенням якого є знак*). Відношення знак – денотат дозволяє, наприклад, мовцю зосередити увагу слухача на якомусь конкретному предметі (явищі), а слухачеві, у свою чергу, знаходити предмет (явище) за

його знаком. Так, наприклад, коли одна людина говорить іншій: *Перестав квіти зі столу на підвіконня*, то той переставить саме *квіти*, а не телефон, не чайник чи щось інше.

По-друге, *знак співвідноситься з відображенням денотату в нашій свідомості*. У лінгвістиці таке відображення називають сигніфікатом. Коли, наприклад, нас запитують: “– *Які квіти вам подобаються?*”, то у нашій свідомості виникають образи квітів, – навіть якщо в цей момент ми їх і не бачимо.

Сигніфікат не є простим дзеркальним відображенням денотату. Він включає у себе поміж усього іншого різного типу “*побічні*” уявлення і відчуття (*асоціації*), які традиційно пов’язані з денотатом. Такі “супутні елементи значення”, які називаються конотаціями (термін конотація походить від латинського *connotatio* (співозначальне), тобто те, що доповнює денотативне значення), дозволяють вжити мовний знак у “непрямих” значеннях. Наприклад: *Діти – квіти життя; Яка чудова квіточка (про дівчинку)*. До конотацій належить також експресивно-слилістичне забарвлення, яке належить до значення знака (порівняйте: лик/обличчя – лице – рожа; *Antlitz – Gesicht – Fresse*), а також нормативно-стилістичне забарвлення, яке ми розглядали вище.

Відображення денотату, звичайно, індивідуальне, тобто специфічне для кожного індивіда. Так, поняття “квіточка” має різний зміст для ботаніка – квітникаря та звичайної людини – жінок та чоловіків (останні зазвичай байдужі до квітів). Однак образ квітки у свідомості усіх цих людей обов’язково має і щось суттєво загальне, усереднене, колективне, що дозволяє розуміти один одного, коли мова йде про квіти. Поняття сигніфіката ми розповсюджуємо лише на колективне, усереднене відображення денотата (виключно особисті елементи відображення до сигніфікату не відносяться).

Далі мовний знак співвідноситься з конкретними людьми, які відправляють та отримують знаки і при цьому по-своєму (а інколи і зовсім непередбачено) інтерпретують (уподібнюють або трактують) їх. Ось як нестандартно використовує *квіти* Сергій Єсенін, який називає людей «ходячими» квітами землі:

*А люди разве не цветы?
О милая, почувствуй ты,
Здесь не пустынные слова.
Как стебель тулово качая,
А разве эта голова
Тебе не роза золотая?*

І, на сам кінець, мовний знак співвідноситься з іншими знаками мовного коду. Без цього не може бути ні знаку, ні коду. Найпримітивніший код має утримувати як мінімум два знаки. Так, популярний у революційні часи сигнал – горщик із квітами у вікні, що означало відсутність загрози і можливість приходити на “явку”, передбачає ще й інший сигнал – протилежний за

значенням знак (провалу “явки”), а саме – відсутність у вікні горщика з квітами. Без цього протиставлення ні той, ні інший значення не мають.

У неймовірно складному кодї, яким є будь-яка природна мова, мовні знаки знаходяться у найрізноманїтних відношеннях подібності, розбіжності, спорідненості (їх походження), тощо.

Цї, зазвичай “непомїтні”, відносини знаку з іншими знаками мовного коду також стають важливим елементом змісту тексту, його смислу, якщо вони відповідним чином обіграні автором тексту, як, наприклад, у наступному діалозі із оповідання М.Горького “Хозяин”:

На подоконнике у нее стоял бальзамин в цвету, – однажды она хвастливо спросила:

- Хорош светок?

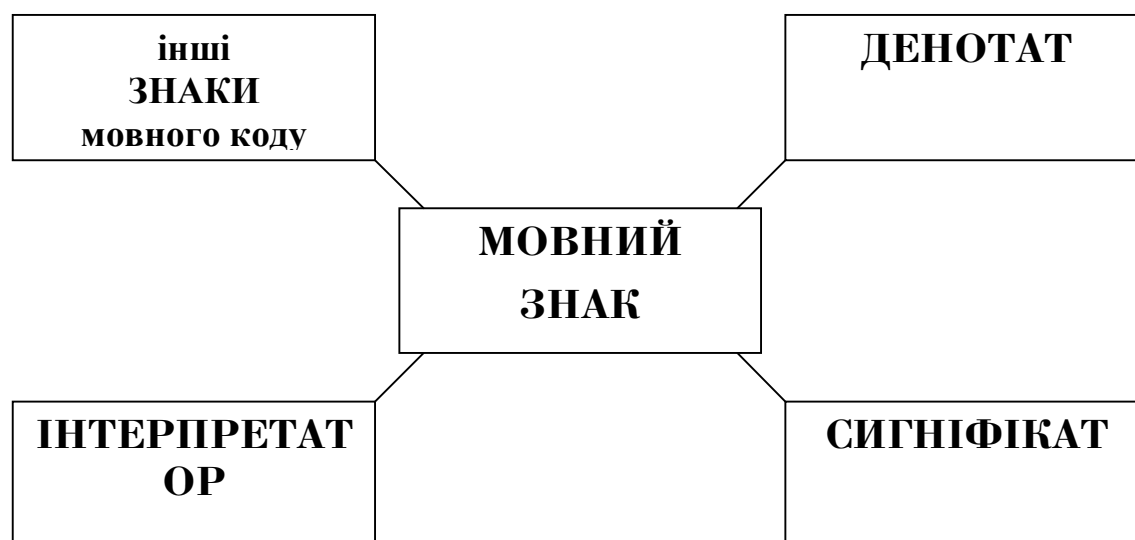
- Ничего. Только надо говорить цветок.

Она отрицательно качнула головою.

- Нет, это не подходит: цветок – на улице, а светок, светик – это от бога, от солнца. Одно – цвет, другое свет... Я знаю, как говорить...

У цїй розмові (яка є наочністю дивного, перевернутого з нїг на голову світу, у який потрапив автор розповіді) обіграні фонетична схожість слів *цвет* і *свет*, а також та обставина, що слово *цветок* є похідним від слова *цвет*.

Усі названі різноманїтні відношення мовного знаку можна спрощено показати за допомогою наступної схеми:

Усі ці відношення є обов’язковими елементами знакової структури.

Знак неможливий без денотату – деякого фрагменту реальності. Навіть фантастичні поняття “баба-яга”, “русалка” і т.п. мають у своїй основі реальність. Так, *русалка* складається із двох реальних складових: *наполовину жінка, наполовину риба*.

Неможливий мовний знак і без сигніфікату. Адже саме через сигніфікат – відображення фрагменту реальності у свідомості – знак співвідноситься з

денотатом. Повністю очевидна неможливість існування знаків без інтерпретаторів – тих, хто їх відправляє та отримує. Про необхідність співвіднесення мовного знаку з іншими знаками ми вже згадували.

Як було проілюстровано на прикладах, кожне із указаних на схемі відношень знаку з чотирма перерахованими факторами вносить в текст свій специфічний, надто відмінний від інших, вид змісту. Такого типу специфічність видів змісту зумовлює необхідність характеристики кожного з них більш детально.

2. Види змісту тексту

Перш ніж перейти безпосередньо до зазначеної у заголовку даного розділу тематики, слід розмежувати два поняття: “зміст” та “значення”.

Поняття зміст ми відносимо до тексту в цілому та до його відносно закінчених частин (висловлювань, груп висловлювань), а поняття значення розповсюджується лише на окремі мовні знаки (слова та сталі словосполучення). Відповідно *зміст* виникає лише у тексті, а *значення* притаманне мовним одиницям ще до того, як вони були вжиті у мовленні (вимовлені/проголошені/ написані).

Відштовхуючись від такого тлумачення цих двох понять, слід говорити про денотативне значення мовних одиниць та про денотативний зміст тексту та його фрагментів.

Денотативне значення утворюється завдяки відношенню знака до денотата. Оскільки без денотата немає знака, денотативним значенням володіє будь-який мовний знак. Денотативний зміст тексту складається із денотативних значень безпосередньо наявних у тексті мовних знаків. Той зміст, що мається на увазі (тобто не виражений за допомогою безпосередньо наявних знаків), ми відносимо не до денотативного, а до іншого типу змісту, про який мова буде йти нижче.

Денотативний зміст не є простою сумою механічного складання денотативних значень. Їх взаємодія у тексті носить значно складний характер. До речі, взаємодіючи один з одним, широкі, а інколи і розпливчасті денотативні значення мовних одиниць конкретизуються. Порівняйте “безмежне” значення дієслова *забезпечувати* з його більш конкретними значеннями, які воно отримує у наступних словосполученнях *забезпечити суворе дотримання закону* (зробити все, щоб закон суворо дотримувався), *забезпечити експедицію продуктами* (дати експедиції необхідні продукти), *забезпечити свою сім'ю* (надати сім'ї достатні для хорошого життя матеріальні блага). Такого типу конкретизація значення у тексті називається його актуалізацією.

Денотативний зміст/денотативне значення являє собою відображення лише *об'єктивних* властивостей предметів та явищ, які позначаються знаками. До них не належать елементи, які зумовлені суб'єктивністю сприйняття, культурно-історичною традицією та специфікою даної мови.

(Вони відносяться до інших видів змісту). Так, наприклад, в українській культурі *лис* (*лисиця*) традиційно вважається хитрим, а *ведмідь* незграбним. Об'єктивно це не так: за даними вчених-спеціалістів *лис/лисиця* не виділяється ні розумом, ні особливою хитрістю, а *ведмідь* демонструє на арені цирку чудеса спритності. Іншими словами, *хитрість лиса* та *незграбність ведмедя* не є об'єктивними властивостями цих тварин, а, отже, не можуть розглядатися як компоненти денотативних значень слів *лис* та *ведмідь*.

Аналогічним чином у плані денотативного значення абсолютно співвідносні слова, які ми наводили вище: *обличчя/лик, лице, рожа, морда*. Оцінні компоненти, які входять до їх значення, призначені для вираження суб'єктивного відношення до денотату: один і той же об'єкт може бути для когось (*бандитською рожою/мордою*), а для когось (*мужнім лицем*) національного героя.

Сигніфікативний зміст/сигніфікативне значення, яке утворюється завдяки відношенню *знак-сигніфікат*, включає в себе крім об'єктивних властивостей денотату також елементи, які називаються *конотаціями*. У широкому смислі цього слова під *конотацією* прийнято розуміти будь-який змістовний компонент, який, не належить до денотативного змісту /значення/, супроводжує та доповнює його. Але, виходячи із даного нами вище поняття "сигніфікат", ми відносимо до *сигніфікативних конотацій не усі додаткові компоненти змісту/значення*, а лише ті, які є фактом колективної мовної свідомості і зафіксовані в парадигматичному значенні мовного знаку (тобто ще до того, як вони були вжиті у мовленні). Різного типу індивідуальні додаткові відтінки, які промовляються або пишуться "від себе" безпосередньо у процесі творення мовлення, до сигніфікативних конотацій не належать.

Дамо тепер перелік основних типів сигніфікативних конотацій. До найуживаніших належать:

- деякі стали для даної етнічної спільності асоціації, які викликані денотатом, наприклад: *віл* – покірний, працелюбний (*працює, як віл*); *der Ochse* (нім. *віл*) – *глупота, тупість*; *ведмідь* – *незграбність*, *der Bär* (нім. *ведмідь*) – *сила* (*stark wie ein Bär*), *грубість* (*ein grober Bär*);

- символічне значення, яке приписують денотату: *серце, das Herz* – символ почуттів, у східних народів з таким же символічним значенням – *печінка*; *der Schnee* – символ білизни (*білий, як сніг, schneeweiß*, у деяких африканських народів, які не знають снігу, з тією ж символічною функцією – *пір'я білої чаплі*; *тріска* – символ худорби (*худий, як тріска*), у німецькій мові аналогічний символ – *die Spindel* (*веретено*): *Er ist spindeldürr*;

- співвіднесеність денотата з конкретною лінгвокультурною спільністю; *дума* – *нижня палата російського парламенту*, *Bundestag* – *нижня палата парламенту в Німеччині*, *storting* – *аналогічна палата в Норвегії*; *горілка* – *традиційний український міцний спиртний напій*, *водка* – *аналогічний напій в*

Росії, *Schnaps* – аналогічний німецький продукт, *whisky* – англійський міцний напій;

- співвіднесеність денотата з конкретним соціальним середовищем:

джинси – предмет молодіжного одягу; *смокінг* – предмет одягу вищого класу суспільства, *der Lohn* – зарплатня робочого, *das Gehalt* – зарплатня чиновника чи службовця, *das Honorar* – грошова винагорода діячів науки та культури за окремі труди, *der Sold* – грошове утримання військовослужбовців, *die Diäten* – грошові виплати депутатам парламента;

- співвіднесення денотата з конкретною історичною епохою:

стахановець – передовий робітник в СРСР, *die Reichswehr* – збройні сили Німеччини в період Веймарської республіки, *die Wehrmacht* – збройні сили Німеччини до 1945 року, *die Bundeswehr* – збройні сили ФРН;

- співвіднесеність денотата з конкретним світоглядом: *Arbeitnehmer* – найманий робітник, *Arbeitsgeber* – роботодавець, *arisch, nicht arisch, verjudet, volksfremd, Rassenschande, Volksgenosse* – слова із вокабуляра німецьких нацистів;

- відношення мовця до денотата, порівняйте: *лице* – *харя*,

ділова людина – *ділець*, *das Gesicht* – *die Fresse*, *der Chef* – *der Boss*, *der Intellektuelle* – *der Intelligenzler*, *sehen* – *glotzen*;

- функціонально-стилістичне забарвлення мовного знаку – показник того, що знак переважно використовується в рамках конкретного функціонального стилю;

- нормативно-стилістичне забарвлення – показник переважного використання мовного знаку в конкретних (соціальних) ситуаціях спілкування.

У лінгвістиці прийнято ділити значення/зміст на семантичне та прагматичне. До *семантичного* належить значення (зміст), відчужене від діяча, тобто того, хто користується знаком. *Семантичне* значення наявне у знаку ще до того, як він буде використаний у мовленні. *Прагматичне* ж значення виникає лише у мовленні (безпосередньо у процесі використання знака), коли відправник дещо особливим засобом використовує знак, “ніби вивертаючи його незвичним боком”.

Сказане можна проілюструвати на такому прикладі. Відомо, що одного разу О.С.Пушкін працюючи над “Борисом Годуновим” і будучи дуже задоволеним результатом своєї поетичної праці, на радісах почав пританцьовувати, викрикуючи: *Ай да Пушкин! Ай да сукин сын!* З вуст великого поета лайливий вираз перетворився у похвалу, тобто отримав прагматичний зміст, прямо протилежний своєму семантичному значенню. Останнє, однак, при цьому не змінилося. Такого типу протиріччя між семантичним та прагматичним змістом створює сильний емоційний ефект.

Денотативне значення і сигніфікативні конотації мовного знаку складають у сукупності його семантичне значення. Вся інша інформація, яку

несуть мовні знаки, потрапляє у розряд прагматичного змісту або, іншими словами, виникає лише у мовленні при деякому “особливому” використанні мовних знаків. У розряд прагматичного змісту потрапляє, між іншим, зміст на рівні *інтерпретатора*.

Зміст на рівні інтерпретатора є результатом відношення *знак-інтерпретатор*. Спілкуючись, люди не просто вживають мовні знаки у відповідності з їх семантичним значенням подібно тому, як використовують стандартні будівельні конструкції у відповідності з їх конфігурацією. Виходячи із своєї інтенції /мовленнєва ціль (*той вплив, якого хоче досягнути своїм текстом мовець при усному спілкуванні чи на письмі*), ситуації та контексту, відправник може вживати знаки у невластивих їм значеннях, інтерпретуючи їх особливим чином. Відправник також може побудувати текст з розрахунком на те, що одержувач сам доповнить його відомою саме одержувачу (уявною) інформацією. І в тому, і в іншому випадку зміст тексту виходить за рамки “суми” семантичних значень його компонентів. Оскільки ця частина змісту, яка виходить за рамки семантики, привноситься в текст інтерпретатором (відправником, одержувачем), ми будемо називати її *змістом на рівні інтерпретатора*.

Прагматичним (тобто не семантичним) за своїм характером є ще один вид змісту. Це *внутрішньомовний зміст*.

Внутрішньомовний зміст виникає у тексті як результат відношення *знак – знак*. Вище вже зазначалось, що мовні знаки знаходяться у різноманітних відношеннях подібності та розбіжності, спорідненості (походження один від одного) та взаємозалежності. Зазвичай ці відношення не відіграють самостійної ролі у тексті, і тому залишаються непомітними для учасників комунікації.

Вище уже наводився фрагмент діалогу із оповідання М.Горького “Хозяин”, де важливою складовою змісту є фонетична схожість слів *цвіт/цвет* та *світ/свет*, а також походження слова *цвіток/цветок* від *цвіт/цвет*. Можливе обігрування й іншого виду відносин між мовними одиницями: *відношення синонім - антонім, омонім – омонім, синонім – синонім*, тощо. Суть виникаючого при цьому ефекту завжди одна: певна особливість внутрішнього устрою мовного коду, яка в інших (“звичайних”) випадках нічого не привносить у зміст тексту, стає його суттєвим елементом. Досягається це шляхом протиставлення мовних знаків на основі їх подібності та розбіжності.

ЛЕКЦІЯ 15.**ПЕРЕКЛАД ДЕНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ**

ПЛАН

1. Загальні положення.
2. Передача денотативного змісту. Підстановки.
3. Перший тип співвідношення одиниць МО та МП.
4. Другий тип співвідношення одиниць МО та МП.
5. Третій тип співвідношення одиниць МО та МП.
6. Четвертий тип співвідношення одиниць МО та МП.

1. Загальні положення

Ступінь подібності процесу передачі денотативного змісту при перекладі конкретних випадків різна. Порівняйте:

1. *Der Tisch steht am Fenster.*

Стіл стоїть біля вікна.

2. *Diese wissenschaftlich-technischen Errungenschaften sind heute nicht wegdenkbar.*

Без цих науково-технічних досягнень сьогодні неможливо уявити собі наше життя.

У першому випадку співвідношення німецької та української лексики і граматики дозволило перекладачеві обмежитися елементарною заміною німецьких словоформ українськими. У другому випадку перекладачеві прийшлося “перерозподіляти” значення німецького слова *wegdenkbar* на ряд українських слів і відповідно використовувати іншу, ніж в оригіналі, морфологічну та синтаксичну структуру речення. Зміст оригіналу вдалося передати за рахунок того, що він ніби то був перелитий в іншу, ніж в оригіналі, кількість посудин, до того ж посудин іншої форми.

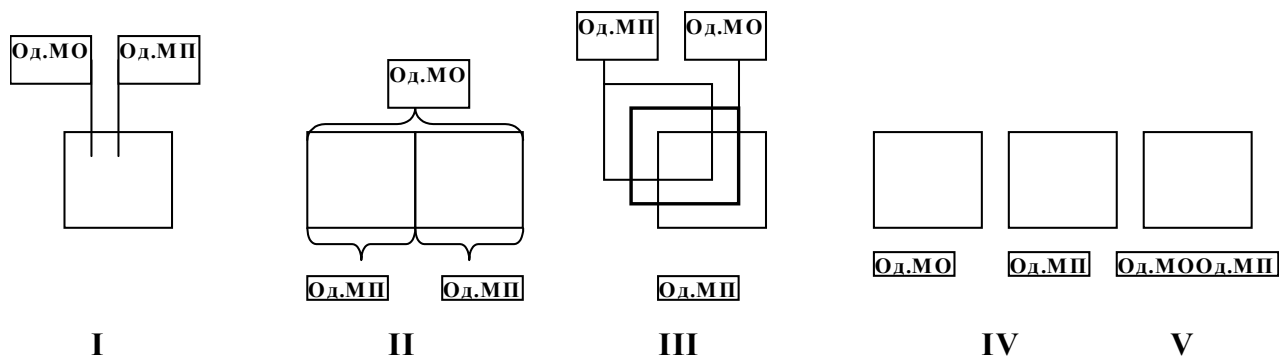
Почнемо розгляд засобів передачі денотативного змісту при перекладі з найбільш простого прийому, який був застосований у першому із двох вище наведених видів перекладу. Його прийнято називати *підстановкою*. Суть його полягає в тому, що перекладач замінює лексичну одиницю МО лексичною одиницею МП, граматичну форму МО граматичною формою МП. Основою для таких заміни є (відносний) збіг значень одиниць та форм, які замінюються або замінюють. У реальній практиці *підстановки* завжди переплітаються з більш складними прийомами передачі змісту (про них мова піде нижче).

2. Передача денотативного змісту. Підстановки

Простота перекладацького прийому, який ми називаємо *підстановкою*, певною мірою є уявною. Багато залежить від того, в якому відношенні

знаходяться денотативні значення мовних одиниць, які замінюються або замінюють.

При зіставленні лексики двох мов виявляються наступні основні типи відношень одиниць МО та МП.

I Денотативне значення одиниці МО та одиниці МП повністю збігається.

II Об'єм денотативного значення одиниці МО покривається сукупністю значень декількох одиниць МП. Або навпаки: сукупність денотативних значень декількох одиниць МО покривається значенням однієї одиниці МП.

III Денотативне значення одиниці МО частково збігається та частково розбігається з денотативним значенням однієї або (що є більш типовим) з денотативними значеннями декількох одиниць МП, або навпаки.

IV Денотативні значення одиниць двох мов не пересікаються.

V Для одиниці МО немає навіть часткової відповідності у вигляді одиниці МП.

3. Перший тип співвідношення одиниць МО та МП

Очевидно, що цей тип співвідношення денотативних значень одиниць МО та МП не викликає труднощів у перекладача. Однак для мов, які не є спорідненими, цей тип співвідношення лексичних одиниць двох мов досить рідкий випадок. У цьому можна переконатися, заглянувши, наприклад, у німецько-український або українсько-німецький словник. Там ми знайдемо відносно небагато словникових статей, де одній лексичній одиниці МО відповідає одна одиниця МП. У переважній більшості у правій частині словникової статті ми знайдемо декілька слів МП. Це означає, що переважають співвідношення не першого, здебільшого III.

4. Другий тип співвідношення одиниць МО та МП

Співвідношення денотативних значень одиниць МО та МП другого типу може поставити перекладача перед вибором, для якого потребується певна інформація, яка, однак, не завжди наявна у контексті. Так, наприклад, німецьке поняття *Geschwister* означає *діти одних батьків* і покривається сукупністю двох українських понять: *брати* і *сестри*. Якщо ж застосувати це поняття щодо конкретного випадку – як факт біографії тієї чи іншої особи –

слово *Geschwister* може означати різні комбінації цих двох понять. Відповідно вираз *Der Schriftsteller hatte noch vier Geschwister* може означати: *У письменника було ще чотири брати. У письменника було ще четверо братів і сестер.* Допомогти перекласти цей вираз правильно може лише знання конкретного факту. Якщо перекладач не володіє такою інформацією, то він потрапляє в скрутне становище. Інколи йому можуть допомогти “обхідні маневри”. Так, зокрема, вищезгаданий вираз зі словом *Geschwister* без ризику помилитися можна перекласти: *У батьків письменника було ще четверо дітей/ Батьки письменника мали ще чотирьох дітей.*

Другий тип співвідношення денотативних значень лексичних одиниць різних мов не слід ототожнювати з широко розповсюдженим в усіх мовах явищем *лексичної багатозначності*. Проілюструємо різний характер цих явищ за допомогою двох систем:

	<i>der Knochen</i>	(у більшості хребетних)
кістка	<i>die Gräte</i>	(у риб)
	<i>der Bein</i>	(матеріал для різьби, а також у деяких інших значеннях)

	1. певна частина простору	<i>die Stelle, der Platz</i>
	2. місцевість (живописне місце)	<i>das Gelände, die Landschaft</i>
	3. посада (прибуткове місце)	<i>die Stelle, die Stellung</i>
	4. частина художнього твору	<i>die Stelle</i>
місце	(найцікавіше місце вистави)	
	5. окрема частина багажу	<i>das Kollo, das Gepäckstück</i>
	6. місце (у поїзді, театрі тощо)	<i>der Platz, der Sitz (im Auto)</i>
	7. місце (у парламенті)	<i>der Sit</i>
	8. місце (у спорті, на змаганнях)	<i>der Platz</i>

На першій схемі, де подане співвідношення значень української та німецької лексичної одиниці за II-им типом, ми бачимо, що значення трьох німецьких слів співвідносяться безпосередньо з одним значенням українського слова *кістка*. Тому (як уже зазначалося вище) у разі відсутності у контексті необхідної інформації інколи неможливо вирішити, який із альтернативних відповідників слід вибрати. (Наприклад, якщо у тексті лише одна коротка фраза: *Vin poperхнувся /sich verschlucken an Dat./ кісткою*, то неможливо з'ясувати, що вибрати із двох можливих варіантів: *Knochen* або *Gräte*). На іншій схемі відображене явище лексичної багатозначності: німецькі еквіваленти співвіднесені з *різними значеннями* українського слова *місце*. Оскільки конкретне значення багатозначного слова чітко визначається навіть мінімальним контекстом (пор.: *квитки на відкидні місця, плацкартні місця, 25 місць у парламенті*), багатозначність лексичної одиниці МО не складає для перекладача принципових труднощів із вибором відповідника.

5. Третій тип співвідношення одиниць МО та МП

Як уже згадувалося вище, найчастіше трапляється третій тип співвідношення значень одиниць МО та МП. Від другого типу його відрізняють (порівняйте схеми I та II) дві особливості:

1. Частково покриваючи об'єм значення МО, декілька одиниць МП частиною своїх значень можуть виходити за його кордони. Реально це означає, що кожна одиниця МП еквівалентна одиниці МО лише в конкретних контекстах, поза якими одиниці МП еквівалентом не являються.

2. Сукупність значень одиниць МП може не покривати всього об'єму значення одиниці МО, тобто частина об'єму значення одиниці МО може бути не покрита сукупністю її словникових еквівалентів. На практиці це означає, що можливі контексти, у яких ні один із цих еквівалентів не застосовується.

У порівнянні із співвідношенням одиниць МО та МП другого типу, коли перекладач ризикує вибрати із декількох можливих не той перекладацький еквівалент, третій тип співвідношення створює ще одну проблему: ризик вибрати один із запропонованих словником еквівалентів, у той час, коли жоден із них у даному контексті не підходить.

Слід наголосити, що труднощі, на які наштовхується перекладач, маючи справу з II та III типами співвідношення лексичних одиниць МО та МП, мають одну суттєву різницю. Якщо у випадку з II-м типом труднощі, здебільшого, мають об'єктивний, повністю незалежний від перекладача характер (у нього просто немає інформації для того, щоб вибрати один із декількох альтернативних еквівалентів), то у випадку з III-м типом, труднощі зазвичай є результатом недостатньої кваліфікації перекладача: 1) *незадовільне знання однієї чи обох мов*, 2) *невміння користуватися словником*. На останньому чиннику ми зупинимось дещо детальніше.

Двомовний словник складається із окремих словникових статей. Кожна словникова стаття (СС) складається із лівої та правої частини. У лівій частині – лексична одиниця МО, у правій – слова (а інколи і словосполучення) МП. У випадку III-го співвідношення лексичних одиниць у правій частині СС слів (словосполучень) декілька. Чому декілька – у принципі зрозуміло: жоден із еквівалентів, які запропоновані у правій частині, не є повним відповідником одиниці МО. У чомусь семантично співпадаючи та розрізняючись, кожен із неповних еквівалентів правої частини репрезентує лише частину її значення і, відповідно, може бути використаним лише в певній частині потенційних контекстів. Вірогідно, що за цих обставин невірний вибір еквівалента із правої частини словникової статті може виявитися суттєвою помилкою при перекладі.

Як уникнути таких помилок, якими, на жаль, грішать перекладачі-початківці?

Завдання словникової статті – розкрити значення слова МО (заголовного слова) шляхом підбору еквівалента на МП. Коли для слова МО немає одного (повного) еквіваленту, розкривати значення слова МО приходиться за

допомогою декількох часткових еквівалентів МП. При цьому, вірогідно, що на місце у правій частині словникової статті ні в якому разі не може претендувати будь-який контекстуальний еквівалент заголовного слова, оскільки серед таких еквівалентів можуть виступати слова та словосполучення, достатньо віддалені від семантики одиниці МО.

6. Четвертий тип співвідношення одиниць МО та МП

Та обставина, що багато лексичних одиниць двох мов не пересікаються своїми значеннями, є достатньо наглядною.

Більш вірогіднішим та більш відомим є інше: при перекладі таких лексичних одиниць двох мов, значення яких не пересікаються, може виникнути відношення еквівалентності. Тобто, інакше кажучи, одиниця МО може бути переведена одиницею МП, значення яких не пересікаються. Підтвердимо сказане на прикладі:

<i>glatte Lüge</i>	чиста брехня
<i>kompletter Narr</i>	круглий дурень
<i>der Wind legte sich</i>	вітер ущух

Якщо взаємоеквівалентні слова *Lüge* – брехня, *Narr* – дурень, *Wind* – вітер еквівалентні не лише в даних сполуках, але і взагалі як лексичні одиниці, як одиниці словника на тій підставі, що в різних мовах вони означають одне і те ж, то про виділені слова цього сказати не можна. Вони еквівалентні лише у рамках певних сполучень, але як одиниці словника вони за своїми значеннями не пересікаються, оскільки мають різні денотати. Іншими словами, їх еквівалентність носить виключно контекстуальний характер.

Тлом для такого типу еквівалентності слугує той факт, що при практично повному неспівпаданні (денотативних) значень пари виділених німецьких та українських слів виступають у функції виразників одних і тих же семантичних параметрів, під якими прийнято розуміти абстрактні та універсальні значення, як наприклад: *високий ступінь* певної якості (*kompletter Narr* – повний/абсолютний/неперевершений дурень, *glatte Lüge* – чиста/чистісінька брехня), *початок* дії або процесу (*das Gewitter brach aus* – наступила гроза), *кінець* дії або процесу (*der Sturm legte sich* – буря ущухла), тощо.

Засіб вираження семантичного параметра залежить від того, з яким словом виступає його виразник. Так, українською мовою ми можемо сказати *круглий відмінник*, *круглий сирота* або *повний дурень*, але не можемо вжити цей же виразник високого ступеня зі словом *ледар* (тут ми скажемо: *закінчений ледар*). І, звичайно ж, вибір засобу вираження семантичного параметра залежить від мови, її національного узусу. Так, якщо українською мовою високий ступінь *невігластво* (рос. *дремучее невежество*) ми виражаємо за допомогою слова *повний*, *абсолютний* (*повне, абсолютне*

невігластво), то у німецькій мові ми для цього використовуємо слово, яке буквально означає “бездонний”: *bodenlose Ignoranz*.

Сказане, однак, не означає, що засоби вираження семантичних параметрів різними мовами не співпадають завжди. Наприклад, для перекладу з німецької мови на українську та навпаки нерідко можуть бути використані аналогічні виразники семантичних параметрів, порівняйте:

<i>eiserne Disziplin</i>	- залізна дисципліна
<i>unerhörte Frechheit</i>	- нечуване нахабство
<i>den Krieg entfesseln</i>	- розв'язати війну
<i>jmds. Rechte beschneiden</i>	- урізати чиїсь права

Уже із наведених прикладів видно, що деякі засоби вираження семантичних параметрів виникли як метафора. Однак поступово ці метафори стерлися і зараз як такі не сприймаються.

Підбираючи еквівалент для виразника семантичного параметра, перекладач мусить шукати відповідники не за денотативним значенням, а ніби навпаки, відволікаючись від нього та маючи на увазі лише семантичний параметр, знаком якого є даний виразник. Алгоритм пошуку адекватного відповідника для виразника семантичного параметра можна уявити у вигляді двоетапної схеми:

hohe Achtung – високий ступінь поваги – глибока повага

Спочатку перекладач “перекладає” у своїй свідомості конкретну лексему, яка виражає певний семантичний параметр, а потім знаходить прийнятий у МП виразник цього параметра *при даному слові*, відійшовши від конкретного денотативного значення лексичної одиниці. При використанні словників найбільш корисним тут може бути хороший одномовний (тлумачний) словник.

ЛЕКЦІЯ 16.

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ

ПЛАН

1. Відношення лексичної безеквівалентності.
2. Транслітерація.
3. Калькування.
4. Приблизний переклад.
5. Елімінація національно-культурної специфіки.
6. Описовий переклад.
7. Перерозподіл значення безеквівалентної лексичної одиниці.

1. Відношення лексичної безеквівалентності

Слова та сталі словосполучення МО, які не мають більш менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць (слів або сталих словосполучень) у МП, прийнято називати *безеквівалентною лексикою*.

Відсутність у МО лексичного еквівалента для лексичної одиниці МП означає відтак, що її значення взагалі не піддається відтворенню при перекладі. Здебільшого, воно відтворюється за допомогою певних прийомів. Факт лексичної безеквівалентності означає лише, що значення лексичної одиниці МО не може бути передане аналогічним, “симетричним” чином – за допомогою *лексичної одиниці МП*. Інакше кажучи, лексична безеквівалентність у перекладі переважно має *не абсолютний, а відносний* характер, і про неї взагалі можна було б не говорити, якби вона не була пов’язана з певними і достатньо специфічними перекладацькими труднощами, про які перекладачам необхідно знати і які необхідно уміти долати.

Існують наступні засоби передачі безеквівалентної лексики при перекладі, які утворюють особливий клас прийомів і не відносяться ні до *підстановок*, ні до *трансформацій*.

2. Транслітерація

За своєю суттю цей прийом аналогічний запозиченню іноземного слова. У якості перекладацького еквівалента безеквівалентної одиниці МО використовується її *графічно-фонетичне відтворення, яке у письмовому перекладі передається буквами МП, а при усному перекладі вимовляється відповідно до фонетичних правил МП*.

Прийом транслітерації доцільний лише тоді, коли еквівалент дійсно відсутній. Але повністю недоцільним є його застосування в тих випадках, коли у МП наявний “нормальний” еквівалент. Наприклад, незрозуміло, навіщо деякі перекладачі німецької художньої прози транслітерують слово *Kellner* (“*кельнер*”) замість того, щоб використати існуючий еквівалент *офіціант*, або писати українськими/російськими літерами назву спиртного напою *Kümmel* (“*кюммель*”) замість того, щоб перекласти просто: *кминна горілка/горілка з тмином*. Слід мати на увазі, що транслітерація може викликати у читача неадекватне сприйняття. Наприклад, він може подумати, що *кельнер* це якийсь надзвичайний офіціант, а *кюммель* – щось із екзотичних напоїв. Необґрунтована транслітерація призводить лише до “забруднення” МП.

Позитивною якістю транслітерації як засобу перекладу безеквівалентної лексики є її надійність у тому плані, що, транслітеруючи нове, часто малозрозуміле слово, перекладач по суті справи передає лише його графічну або фонетичну оболонку. Змістовна ж сторона слова розкривається

здебільшого лише через контекст. Тим самим перекладач уникає тлумачення нового поняття та пов'язаного з цим ризику невірної його інтерпретації.

Недоліком транслітерації як прийому перекладу є те, що механічна передача безеквівалентної лексичної одиниці (адже такою транслітерація по суті справи і є) не завжди дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового поняття, яке для нього може лишитися або зовсім незрозумілим, або зрозумілим лише приблизно— із контексту.

Цей недолік транслітерації можна компенсувати примітками перекладача, які він може подати у дужках або виносках, наприклад: *Sturmbahnführer* - *штурмбанфюрер* (*есесівське звання, яке рівнозначне званню майора*), тощо. Тут, по суті, застосовуються одразу два прийоми перекладу безеквівалентної лексики: *прийом транслітерації* та *описовий переклад*.

Попри усі свої недостатки транслітерація у певних випадках є чи не єдиним можливим прийомом відтворення безеквівалентної лексичної одиниці при перекладі. Так, важко уявити собі, яким ще чином, ніж через транслітерацію, можна було передати такі реалії із середньовічних германських міфів, *Gral* (*чаша з кров'ю Христа*) або *Nibelungen* (*короли Бургундії*), тощо.

3. Калькування

Суть цього прийому полягає в тому, що складові частини безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми безеквівалентного слова або лексеми безеквівалентного сталого словосполучення) замінюються їх буквальними відповідниками на мові перекладу. Таким чином, наприклад, був введений в український обіг термін *дитячий садок* (калька німецького *Kindergarten*), таким же прийомом перекладаються на українську мову терміни: *Geschäftsbank* – *комерційний банк*, *Betriebsrat* – *виробнича (на) рада*, тощо.

4. Приблизний переклад

Суть цього прийому полягає в тому, що замість іноземної реалії перекладач вживає реалію МП, яка поряд зі власною національною специфікою має багато спільного із реалією МО, наприклад, реалії *Sant Nikolaus* та *Дід Мороз*, тощо.

Позитивною стороною приблизного перекладу є його зрозумілість (доступність) для реципієнта, якому в якості перекладацького еквівалента пропонується “рідне” поняття. Однак застосовувати цей метод слід обережно, завжди пам'ятаючи, що в його основі закладена певна неточність. Приблизний переклад перш за все здатний викликати небажану національно-культурну асиміляцію.

5. Елімінація національно-культурної специфіки

Елімінація національно-культурної специфіки – (виключення, видалення, усунення чого-небудь) прийом, який близький до вищеописаного, полягає в тому, що при перекладі реалії її національно-культурна специфіка опускається, наприклад:

Aus einem offenen Fenster gegenüber quakte ein Grammophon den Hohenfriedberger Marsch (E.M.Remarque. Drei Kameraden).

Із відкритого вікна напроти неслися квакаючі грамофонні звуки воєнного маршу (Е.М.Ремарк. Три товариші).

6. Описовий переклад

Це, мабуть, чи не найуживаніший прийом перекладу безеквівалентної лексики, який полягає у передачі значення безеквівалентної лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису, наприклад: *Mitbestimmungsrecht* – право робочих та службовців брати участь в управлінні підприємством; *Anlernberuf* – професія, яку освоюють у процесі короткострокового навчання безпосередньо за місцем роботи.

Позитивною стороною описового перекладу є те, що він здатний досить повно розкрити суть явища, яке виражене безеквівалентною лексичною одиницею. Саме тому у деяких авторів він називається *пояснювальним*.

Його недоліком є громіздкість, яка певним чином може негативно впливати на якість перекладу.

7. Перерозподіл значення безеквівалентної лексичної одиниці

Суть цього прийому полягає в тому, що значення безеквівалентної лексичної одиниці перерозподіляється на декілька одиниць тексту перекладу, до того ж сама одиниця ніби “розчиняється” у перекладі. Тобто: якщо при описовому перекладі у тексті перекладу можна виділити словосполучення, значення якого відповідає значенню безеквівалентної лексичної одиниці МП, то при перерозподілі значення це зробити важко або й неможливо. Наприклад:

Er lässt sich vom Wunschdenken leiten.

У своїх розрахунках він приймає бажане за дійсне.

Цей прийом нагадує описовий переклад. Йому властиві ті ж позитивні та негативні показники.

Що стосується перекладацьких втрат, то вони більш суттєві, ніж у попередньому випадку. Для німця *Wunschdenken* достатньо зрозуміле поняття, якому “Словник сучасної німецької мови” під редакцією Р.Клаппенбаха і В.Штайніца дає наступне визначення: “мислення, яке визначається чийсь бажанням та яке ігнорує дійсність”. Відповідно *Wunschdenken* сприймається як негативна якість людини, яка свідчить або про розумову обмеженість людини, або про її інфантильність (недорозвиненість).

Оскільки при перекладі це негативне поняття “розчиняється” а ситуація, як і у випадку з описовим перекладом, описується як поодинокий (можливо, навіть нетиповий) випадок, то разом з поняттям зникає і нотка однозначного судження суб’єкта, оскільки кожен із нас у певний момент життя здатний прийняти бажане за дійсне. Однак, як і у попередньому випадку, ця втрата змісту також цілком природня для перекладу.

Як виявляється із нашого опису засобів перекладу безеквівалентної лексики, кожен із них має певні плюси і мінуси. Останні тією чи іншою мірою можуть бути компенсовані шляхом комбінування різних прийомів:

In der Gaststätte bestellte er Hackepeter.

У ресторані він заказав хакепетер, блюдо із дрібно нарубаного м’яса з прянощами.

Ми бачимо тут комбінацію двох прийомів транслітерації з описовим перекладом.

Nationalrat und Bundesrat, die beiden Häuser des österreichischen Parlaments, üben die legislative Gewalt aus.

Функцію законодавчої влади у Австрії виконує парламент у складі двох палат: Національної ради, нижньої палати, і Федеральної ради, верхньої палати.

Тут використане калькування, яке доповнене елементами описового перекладу.

У такого типу комбінаціях місце описового перекладу можуть замінити примітки перекладача (у дужках або у підрядковій виносці). Наприклад:

Da endlich steht er unter der heissen Dusche, trinkt, schon im Halbschlaf, einen Magenbitter, genießt wie sich alles in ihm entspannt und löst. (G.Karau. Go oder Doppelspiel im Unterrund).

Потім він стоїть під гарячим душем, напівсонний п’є магенбіттер і з насолодою відчуває у всьому тілі приємну теплоту і покій. (Г.Карану. Подвійна гра).*

Цей пасаж із детективного роману можна було б перекласти інакше, без примітки, методом описового перекладу з елементами калькування:

...п’є гіркий “шлунковий” лікер, настояний на цілющих травах...

Із останніх прикладів ми бачимо, що засоби перекладу безеквівалентної лексики можуть комбінуватися і варіювати, що одну і ту ж безеквівалентну лексичну одиницю можна перекласти різними варіантами.

Можливі й інші, не згадані нами, менш вживані засоби перекладу безеквівалентної лексики, наприклад:

Ihre spieltechnische Unterlegenheit versuchte die Mannschaft durch hohes Spieltempo auszugleichen.

Технічну перевагу суперників команда старалась компенсувати високим ігровим темпом.

Використаний тут прийом називається *антонімічним перекладом*.

ЛЕКЦІЯ 17.

ПРИРОДА ЛЕКСИЧНОЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

ПЛАН

1. Слова-реалії.
2. Тимчасово безеквівалентні терміни.
3. Випадкові безеквіваленти.
4. Структурні екзотизми.
5. “Фальшиві друзі перекладача”.
6. “Пастка внутрішньої форми”.
7. “Забуті значення” багатозначних слів.
8. “Лексичні іносказання”.
9. Неспівзвучні географічні назви.

1. Слова-реалії

Перекладачеві дуже корисно мати уяву про причину лексичної безеквівалентності. За своєю природою безеквівалентні лексичні одиниці діляться на наступні чотири групи:

Слова-реалії. Причиною безеквівалентності цих лексичних одиниць є відсутність у практичному досвіді носіїв мови перекладу предметів та явищ, а разом з цим, і понять, які означають ці слова. Так, наприклад, більшості україномовних не відомі такі поняття, як *primaries* (попередні вибори, які визначають кандидатів у президенти від двох основних політичних партій у США), *нім. Richtfest* (свято будівельної бригади з нагоди спорудження даху на будинку), *Richtkranz* або *Richtbaum* (вінок із зелених гілок або маленьке зелене деревце, які кріпляться на гребені даху в честь цього свята). В свою чергу, мало кому із іноземців відомо, що таке *гетьман*, *макітра*, *жупан*, тощо.

2. Тимчасово безеквівалентні терміни

За своєю природою безеквівалентна лексика цього типу близька до слів-реалій. Її безеквівалентність зумовлена нерівномірним розповсюдженням досягнень в галузі науки, техніки і в соціальній сфері, у результаті чого нововведення, які наявні у практичному досвіді носіїв мови оригіналу, певний час можуть бути практично невідомими для носіїв мови перекладу. З часом ця невідповідність зазвичай нівелюється, і еквівалент (дуже часто завдяки *транслітерації*) з'являється також і у МП. Порівняйте: *грейпфрут* (від англ. *grape-fruit*), *комп'ютер*, *дисплей* (від англ. *computer*, *display*).

Наступним за своєю продуктивністю засобом утворення еквівалентів для тимчасово безеквівалентної термінології є *калькування*. Наприклад, така

популярна характеристика побутової і іншої техніки як (англ.) *foolproof* отримала у німецькій мові кальку *idiotensicher*.

3. Випадкові безеквіваленти

Ці лексичні одиниці означають предмети і явища, які наявні у практичному досвіді як носіїв МО, так і носіїв МП, але в МП з деяких причин (часом таких, які неможливо навіть пояснити) не отримали свого еквівалента. Так, наприклад, в українській мові немає спеціальних означень для відрізків доби, які у німецькій мові виражаються такими словами як *Vormittag* (час зранку до полудня), *Nachmittag* (час між полуднем та вечором), *Spätnachmittag* (час близько 6 вечора). Також “безпричинно” відсутні в українській мові лексичні відповідники таких німецьких слів, як *Schnapszahl* (число, яке складається з однакових цифр), *Beifahrer* (пасажир вантажного автомобіля, який сидить поруч з водієм), тощо.

4. Структурні екзотизми

Ця група безеквівалентних лексичних одиниць МО схожа з випадковими безеквівалентами тим, що предмети і явища, які вона означає, наявні також і у практичному досвіді носіїв МП, але також не мають в ній еквівалентів. Відмінність же структурних екзотизмів від випадкових безеквівалентів полягає у тому, що МП просто не має тих засобів, які були б аналогічними засобам МО та дозволяли б створити достатньо компактне найменування для згаданих предметів та явищ. Так, наприклад, німецьке словосполучення у певних випадках виражає одним складним словом достатньо тонкі деталі навколишньої дійсності, в той час як в українській мові для цього потрібна розгорнута характеристика. Порівняйте:

Wunschdenken - мислення, яке визначається бажаннями людини та ігнорує реальність

Anlernberuf- професія, яку можна освоїти шляхо короткострокового навчання безпосередньо за місцем роботи

Як німецька, так і українська мови володіють засобами префіксально-суфіксального словотворення, які кожній із цих мов дозволяють утворювати слова, які неможливо відтворити засобами іншої мови. Значення цих слів можуть бути передані іншою мовою лише за допомогою більш або менш громіздких словосполучень:

unverwechselbar - те, що ні з чим не сплутаєш

erheiraten (etw.) - стати співвласником чогось шляхом одруження (заміжжя)

einheiraten (in etw.) - шляхом одруження набути прав володіння чимось (наприклад, сімейним бізнесом)

wegloben (j-n) - позбутися когось (поганого робітника), давши йому похвальні характеристики на інше робоче місце

<i>відкохати</i>	- <i>nicht mehr imstande sein erneut zu lieben</i>
<i>перестаратися</i>	- <i>des Guten zuviel tun</i>
<i>надихатися</i>	- <i>sich satt atmen</i>

Лексичні одиниці МО з неможливою для МП словотворчою *структурою* при порівнянні МО з МП виглядають (збоку МП) незвично, майже *екзотично*. Тому ми називаємо їх *структурними екзотизмами*.

Таким чином, відповідно до їх природи ми виділяємо чотири класи лексичних одиниць МО, які не мають *лексичних* відповідників у МП.

<i>Клас безеквівалентної лексики</i>	<i>Природа безеквівалентності</i>
<i>Слова-реалії</i>	Відсутність у досвіді носіїв МП предмету або явища, які позначаються лексичною одиницею МО
<i>Тимчасово безеквівалентні терміни</i>	Нерівномірне розповсюдження досягнень науки і техніки, соціальних нововведень
<i>Випадкові безеквіваленти</i>	У кожному окремому випадку причина не ясна. Загальне пояснення: незбіг членування реальності різними мовами
<i>Структурні екзотизми</i>	Неможливість структурувати засобами МП аналогічні компактні назви предметів або явищ

Знання природи лексичної безеквівалентності допомагає перекладачеві подолати пов'язані з нею труднощі.

5. “Удавані (фальшиві) друзі перекладача”

Це найбільш відомий клас лексичних ”провокаторів”, про який немало написано (найбільш відомими творами на цю тему є К.Г.М. Готлиб. *Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика»*. – М., «Сов. энциклопедия», 1972 та Акуленко В.В. *Английско-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика»*. – М., «Сов. энциклопедия», 1969. До них відноситься значна частина інтернаціоналізмів, тобто лексичних одиниць МО, які схожі за своїм звучанням і/або своїм графічним зображенням з лексичними одиницями МП. “*Фальшиві друзі перекладача*” це ті інтернаціоналізми в МО, які повністю або частково розрізняються за значенням зі своїми аналогами за звучанням та написанням в МП. Недосвідчені перекладачі нерідко потрапляють у пастки фонетичної схожості, під якою приховуються суттєві семантичні розбіжності.

“Удавані друзі перекладача” розділяються на чотири основні типи. До *першого* типу належать слова МО, які співзвучні словам МП, але *повністю* відмінні з ними за своїм значенням:

<i>der Termin</i>	- не <i>термін</i> , а 1. строк; 2. засідання суду; 3. домовленість про зустріч
<i>das Feuilleton</i>	- не <i>фейлетон</i> , а літературний відділ в газеті або журналі (у Австрії також <i>газетна стаття</i> , <i>фейлетон</i>)
<i>der Dramaturg</i>	- не <i>драматург</i> (письменник, який пише п'єси), а <i>завідуючий літературною частиною театру</i> .

До *другого* типу належать такі багатозначні слова МО, у яких *частина значень співпадає* зі значенням зовнішньо схожого слова МП, а *частина значень відрізняється*. “Удавані друзі” цього типу трапляються частіше, ніж ті, які належать до першого типу:

<i>der Referent</i>	- не лише 1. <i>референт</i> (посадова особа), але і 2. <i>доповідач</i>
<i>der Ingenieur</i>	- не лише 1. <i>інженер</i> (<i>Diplomingenieur</i>), але і 2. <i>технік</i> (спеціаліст із середньою освітою)
<i>komisch</i>	- не лише 1. <i>комічний</i> (смішний, потішний), але і 2. <i>розм. чудний, дивний</i> (<i>ein komisches Gefühl</i>).

До *третього* типу належать лексичні одиниці МО, у яких є схоже за звучанням або написанням слово МП, яке за одним із своїх значень є *еквівалентом* слова МП, але теж саме слово МП має ще одне або декілька значень, які не мають нічого спільного зі звуковим (графічним) аналогом у МО. Наприклад:

der Radiator – *радіатор* (нагрівач), але не *радіатор* автомобіля (німецькою мовою це *der Kühler*);

die Navigation – *навігація* (судноводіння), але не *навігація* у значенні “судноплавство”, “мореплавство” (німецькою мовою це називається *die Schifffahrt*), а також не *навігація* у значенні “пора, протягом якої залежно від місцевих кліматичних умов можливе судноплавство” (німецькою мовою це називається *das Schifffahrtsaison*);

die Amortisation – 1. *амортизація* у значенні “поступове зниження вартості в результаті спрацювання /механізмів/ (ек.термін) і

2. *амортизація* в значенні “поступове зниження боргів” (ек. термін), але не *амортизація* у значенні “зм'якшення поштовхів” (техн. термін німецькою мовою це називається: *die Stossdämpfung*).

Особливу групу “вдаваних друзів перекладача” (*четвертий* тип) утворюють назви різних величин вимірів, які співзвучні в МО та МП, але не співпадають за кількістю:

das Pfund – 1. фунт – міра ваги, що дорівнювала 409,5 г і застосовувалася на території Росії, України та Білорусії з X ст. до запровадження метричної системи мір. 2. Міра ваги в країнах з англійською системою мір (в Англії, Бельгії та ін.), що дорівнює 453,6 г. У більшості країн фунт дорівнює сьогодні 0,5 кг.

der Zentner – у Німеччині – 50 кг (сто німецьких фунтів); у Австрії та Швейцарії *Zentner* рівняється, як і в Україні, 100 кілограмам.

6. “Пастки внутрішньої форми”

Внутрішня форма лексичної одиниці – це її внутрішня будова, структура, яка утворюється за допомогою кореня слова (якщо це складне слово – то коренів), суфіксів і префіксів або словосполучення, якщо мова йде про лексичну одиницю у формі сталого виразу. Внутрішня форма, якщо вона не стерлась у результаті історичних перетворень, які відбуваються у мові, здатна вказати нам, яку із багаточисленних характеристик предмета певна мова “вибрала” у якості його “мітки”, його розпізнавальної ознаки. Так, наприклад, слово *стіл* утворене від дієслова *стелити*, слово *серце* – від слова *середина*, слово *мішок* – від російського слова *мех* (із якого колись шили мішки), німецьке слово *Schneider* (крavecь, швець) від *schneiden* (різати, кроїти), тощо.

Як свідчать дані приклади, лексичні одиниці, які означають у різних мовах один і той же денотат (лінгв. предмет думки, що відображає предмет або явище об’єктивної дійсності та утворює той понятійний зміст, з яким співвідноситься дана мовна одиниця), можуть мати абсолютно різну внутрішню форму.

“Пастки” для перекладача з боку внутрішньої форми виникають у випадках, коли лексема МО і лексема МП з аналогічною внутрішньою формою, мають різне денотативне значення. Так, наприклад, німецький футбольний термін *Freistoss* (*Faultspiel, fault, gefault*) всупереч спорідненості внутрішніх форм не відповідає українському футбольному терміну *вільний удар*, а означає будь-який призначений суддею удар, який пробивається без перешкод з боку суперника. Цьому терміну в українській мові відповідає і *вільний*, і *штрафний удар*. Якщо у німця виникає необхідність більш диференційованого визначення, він вживає словосполучення *direkter Freistoss* (штрафний удар) або *indirekter Freistoss* (вільний удар). Логіка цих термінів така: *direkt* означає, що цим ударом можливо безпосередньо забивати м’яч у ворота, *indirekt* – що цього робити не можна і що гол, який забивається (безпосередньо) після такого удару не зараховується, тобто *вільний удар* потрібно розіграти з одним або декількома гравцями своєї команди. Стосовно німецьких футбольних репортажів, то там *штрафний удар* частіше за все називається просто словом *Freistoss*.

Таким чином внутрішня форма як така володіє певною логікою, яка може вступати у протиріччя з денотативним значенням. Якби ми при перекладі керувалися лише логікою внутрішньої форми, то німецьке слово *Brustkorb* потрібно було б перекладати не як *грудна клітка*, а як *грудна корзина*, слово *стрілка* (годинника) – не словом *Zeiger*, а *Pfeilchen*, тощо. Але ми не робимо цього і (дуже рідко) орієнтуємося не на внутрішню форму, а на денотат.

Все це не пов'язане з особливими труднощами, коли мова йде про речі, досить відомі звичайним (“середнім”) людям. Але коли у тексті фігурують поняття із спеціальних галезей, суть яких перекладачеві недостатньо зрозуміла і він не знає термінологічних відповідників МП, він змушений “чіплятися” за внутрішню форму термінів як за одну із можливостей їх перекладу. Саме тут найчастіше перекладачі і попадають у “пастки внутрішньої форми”, оскільки вони мають справу зі спеціальними текстами, “насиченими” спеціальною термінологією. Так, наприклад, зустрічаючи у німецьких текстах військові терміни *Panzerartillerie*, *leichtes Maschinengewehr*, *schweres Maschinengewehr*, тощо. Нефахівець чисто інтуїтивно старається перекласти їх українськими словами *броньована артилерія*, *легкий/тяжкий кулемет*, в той час як це мовою військових зветься: *самохідна артилерія*, *ручний кулемет*, *станковий кулемет*.

“Пастки внутрішньої форми” підстерігають перекладача не тільки при перекладі насичених спеціальною термінологією текстів. Такі випадки зустрічаються і при перекладі звичайних (напр., газетних) текстів. У роки “холодної війни” у газетах знаходимо поняття *розрядка* і *роззброєння*. Їхніми німецькими відповідниками є *Entspannung* і *Abrüstung*. Але студенти при перекладі цієї пари слів німецькою мовою вживають часто *Entspannung* і *Entrüstung* (що означає німецькою мовою *обурення*). Ця помилка не є випадковою, адже з допомогою прийменника *ent-* у німецькій мові постійно виражається семантична ідея *відокремлення*, *звільнення від чогось*, порівняйте: *entmienen* (*розмінувати*), *entfärben* (*знебарвити*), *entfernen* (*вивести*), *entrechten* (*лишити прав*), *entwürdigen* (*збезчестити*), тощо. З цим же прийменником вживається і дієслово, яке означає *роззброювати* – *entwaffnen*, але воно вживається німецькою мовою лише у ситуаціях, коли мова йде про конкретне роззброєння когось: *einen Verbrecher*, *ein Bataillon entwaffnen*, а коли мова йде про воєнно-політичні акції потрібно вживати слова з іншим коренем і іншим прийменником: *(sich) abrüsten*, *Abrüstung*.

7. “Забуті значення” багатозначних слів

У своїй відомій книзі “Высокое искусство» К.І.Чуковський згадує наступний повчальний випадок: «Превосходный переводчик Валентин Сметанич (Стенич), переводя с немецкого французский роман Шарля-Луи Филиппа, изобразил в переводе, как юная внучка, посылая из Парижа деньги своему старому дедушке, живущему в деревенской глуши, дает ему такой невероятный совет:

Сходи на эти деньги к девочкам, чтобы не утруждать бабушку.

Ета фраза предопределила дальнейшее отношение переводчика к героине. Он решил, что жизнь в Париже развратила ее, и всем ее дальнейшим поступкам придал оттенок цинизма. Каково же было удивление переводчика, когда через несколько лет он познакомился с подлинником и увидел, что внучка, посылая дедушке деньги, отнюдь не предлагала ему истратить эти

деньги на распутство, а просто советовала взять служанку, чтобы бабушке было легче справляться с домашней работой» (Чуковский К.И. Высокое искусство.– М.: Советский писатель, 1968, с.13-14).

Одним із факторів, який підштовхнув перекладача зробити таку помилку, є одне із забутих ним значень слова *Mädchen*, яке зазвичай стоїть у словнику на останньому місці. Порівняйте значення, які подає словник сучасної німецької мови (*Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Herausgegeben von Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz. Berlin, 1975).

Mädchen, das;-s, - /vgl. *Mädel*/

1. *Kind weiblichen Geschlechts oder junge weibliche Person bis zur Verheiratung;*
2. *Geliebte, Freundin*
3. *veralt. Dienstmädchen*

Аналогічні “маловідомі” значення є й у багатьох інших багатозначних слів. Так, наприклад, не всі українці, які володіють німецькою мовою, знають, що німецький прикметник *feudal* крім значення *феодальний* означає ще і *аристократичний*, а також *вишуканий/витончений*, *шикарний*, *розкішний/пишний/чудовий*.

Відповідно (залежно від контексту) ми перекладемо:

1. *Das Kapital übte eine zersetzende Wirkung auf die feudale Produktionsweise.*

Капітал руйнівню діяв на феодальні засоби виробництва.

2. *Er fiel durch sein feudales Gebaren auf.*

Він виділявся своїми аристократичними манерами.

3. *Sie wohnt jetzt in einer feudalen Villa.*

Тепер вона живе на розкішній віллі.

Оскільки слово *feudal* співзвучне українському *феодальний*, то ми по праву можемо говорити про сумісність тут двох факторів: “фальшивого друга перекладача” і “забутого значення”.

8. ”Лексичні іносказання”

Іносказання – це непрямий засіб вираження змісту. “*Лексичне іносказання*” – це іносказання у формі слова або сталого словосполучення. Німецька мова налічує багато слів та сталих словосполучень, які *традиційно вживаються у неособистих значеннях*. Перекладачі, які не знають цього, часто стають жертвами такої ситуації. Розглянемо деякі фрагменти з перекладу роману Г.Фаллади „*Wolf unter Wölfen*“ російською мовою, які наводить у своїй статті Г.В.Павлов (Див.: Г.В.Павлов. О фактической правильности перевода //Тетради переводчика. – Вып.10. – С.92, 94):

1. *Fräulein hört zu von morgens bis abends Geschichten von Regimentsdamen, längst verstorben und vergessen... Geschichten von blauen Briefen und Beförderungen.*

Фрейлейн слухає з утра до вечера, слухає розповіді про полкових дамах, давно умерлих і позабнутих..., розповіді про сині конверти і виробництва в чин.

2. *Sie dürfen mir nichts tun! Ich bin geisteskrank! Ich habe den Paragraphen 51!*

Schlagen Sie mich nicht, bitte nicht, Sie machen sich strafbar! Ich habe den Jagdschein!

Вы ничего не смеете со мной сделать! Я душевнобольной! Я по графе пятьдесят первой. Не бейте меня, не надо, вас привлекут к ответу! У меня есть свидетельство на право охоты!

В обох випадках при перекладі допущені грубі помилки, оскільки словосполучення *der blaue Brief* має у німецькій мові сталі «іноказані» значення: повідомлення про звільнення з роботи чи служби, а слово *Jagdschein*, крім свого прямого значення, означає: свідчення про психічне захворювання (тобто «довідка із психдиспансера»).

Наведемо ще декілька прикладів традиційних іноказань:

<i>blinder Passagier</i>	- безбілетний пасажир («заєць»)
<i>grüne Minna</i>	- машина для перевезення арештантів, «чорний ворон», «воронок»
<i>sargnagel</i> (жарт.)	- сигарета
<i>heimkino</i> (жарт.)	- телевізор
<i>tapetenwechsel</i>	- зміна обстановки
<i>niete</i>	- пусте місце, нуль (про людину)
<i>flasche</i>	- йолоп(болван), пусте місце (про людину)
<i>blüte</i>	- прищ
<i>taucherbrille</i>	- синяк
<i>alte Schachtel</i> (зневажливо)	- стара жінка
<i>gottes Acker</i>	- кладовище

Особливим видом іноказань є власні імена, які традиційно вживаються з переносним значенням. Частіше за все це можна зустріти у розмовній мові. Як приклад наведемо пару відповідних словникових статей із «Немецко-русского словаря разговорной лексики» В.Д.Девкіна (М., 1994):

Otto *m* –s, –s *1.* екземпляр, річ (про щось, що виділяється великими розмірами та викликає здивування і захоплення, тощо.). *Das ist vielleicht ein Otto, dieser Karpfen!// Die Kürbisse in seinem Garten sind ungeheure Ottos!// Seine Freundin hat einen strammen Otto, mächtigen Otto* (великі зросту)/*stramm* – *1.* прямиий; рівний; натягнутий; *2.* міцний; здоровий; бадьорий; *3.* суворий (*stramme Zucht* = суворі дисципліна); *4.* завзятий/. *2. den Otto haben* – мати понос. *3. Otto Normalverbraucher* – звичайний, простий смертний: *Für Otto Normalverbraucher sind die Theaterkarten zu teuer.// Otto Normalverbraucher steht gewöhnlich um 6 Uhr auf.*

Meier m: Mensch Meier! жарт.фам. вигук широкого вжитку: *оце так да! Чорт візьми! Ти тільки послухай! А, волоцюга!, тощо: Die Fussballspieler klopften ihrem Torwart begeistert auf die Schulter: „Mensch Meier, den Ball hast du aber hervorragend abgefangen!“ // Mensch Meier! Nun sehen wir dich wieder!// Mensch Meier, ist das ein Wetterchen!*

Нерідко вживаються іносказання, в основі яких лежить заміна назви об'єкту назвою його місця розташування:

<i>Bonner Wasserwerk</i>	- <i>im Bonner Wasserwerk</i> – у бундестазі (до об'єднання Німеччини у 1991 р. столиця ФРН знаходилася у Бонні і засідання Бундестагу проходило у будівлі, яка являла собою перебудовану водопровідну станцію)
<i>Die Hardthöhe</i>	- міністерство оборони ФРН (за місцем розташування)
<i>Pullach</i>	- розвідувальне відомство ФРН (<i>Bundesnachrichtendienst</i>), яке розташоване у місті Пуллах під Мюнхеном
<i>Die Donaumonarchie</i>	- Австрійсько-Угорська монархія
<i>Stadt an der Isar</i>	- Мюнхен

Досить типовими іносказаннями є такі, у яких використовуються назви тварин, наприклад:

<i>Ochse</i> (віл)	- дурень
<i>Gans</i> (гуска)	- дурка (дурна жінка)
<i>Biene</i> (бджола)	- дівчина
<i>wurm, Würmchen</i> (черв'як, черв'ячок)	- малюк, карапуз
<i>weisse Maus</i> (біла миша)	- міліціонер ДАІ
<i>Wetterfrosch</i> (жарт.)	- метеоролог

Зустрічаються також і сталі лексичні іносказання інших типів, наприклад: *der schwarze Kontinent* (Африка), *der gelbe Kontinent* (Азія), *der grüne Kontinent* (Австралія), *der Schlussmann* (Torwart) – воротар), тощо.

9. Неспівзвучні географічні назви

Здебільшого відтворення географічних назв при перекладі не створює труднощів, оскільки вони перекладаються достатньо механічно – шляхом транслітерації: іноді по буквах (*Berlin* - Берлін, *London* - Лондон), іноді з невеликими фонетичними змінами (*Varшава* – *Warschau*, *Краків* - *Krakau*, *Москва* – *Moskau*). Однак звичка до механічного відтворення географічних назв у деяких випадках може зіграти з перекладачем злий жарт, оскільки зустрічаються географічні назви, які мають у різних мовах неспівзвучні або мало співзвучні назви, наприклад:

<i>die Ostsee</i>	-	Балтійське море
<i>der Peipussee</i>	-	Чудське озеро

Memel	-	(іст.) Клайпеда
Düna	-	Зах. Двіна (латиш.: Daugava)
Auschwitz	-	Освенціум
Genf	-	Женева
Dünkirchen	-	Дюнкерк
Laibach	-	(іст.) Любляна
Venedig	-	Венеція
Mailand	-	Мілан
Montenegro	-	Чорногорія
Lemberg	-	(австр.) Львів
Wien	-	Відень

Відразу ж впадає в око, що географічні об'єкти з неспівзвучними в МО і МП назвами, здебільшого, знаходяться в зонах, де відбувалися найбільш інтенсивні контакти (а інколи і сутички) етносів. Як відомо з історії, деякі географічні об'єкти при цьому переходили із рук в руки або служили одночасно декільком етносам. Не дивно, що у такій ситуації кожен етнос давав їм свою назву або "перетлумачував" уже існуючу назву на свій національний лад – іноді так, що від старої назви мало що залишалось.

Єдиною порадою, яку можна дати перекладачеві у зв'язку із загрозою стати жертвою лексики, яка провокує перекладацькі помилки, може стати такий лозунг: "Будьте пильними і самокритичними!" І нехай ця порада не прозвучить для вас пустою банальністю. Адже у багатьох випадках перекладацька помилка, образно кажучи, залишає "рубці на тілі перекладу", а це означає, що при більш або менш ретельному розгляді вона виявляється навіть у тих випадках, коли ми не маємо під рукою тексту оригіналу.

ЛЕКЦІЯ 18.

ЯК УНИКНУТИ ЛЕКСИЧНИХ "ПАСТОК"?

ПЛАН

1. Передача денотивного змісту шляхом його перерозподілу.
2. Передача сигніфікативних конотацій.
3. Передача внутрішньомовного змісту. Про закономірності та випадковості при перекладі.
4. Передача змісту на рівні інтерпретатора.

1. Передача денотивного змісту шляхом його перерозподілу

Як відомо, процес відтворення у перекладі змісту лексичної одиниці першотвору не зводиться до передачі значень окремих слів: від слова МО до слова МП. Дуже часто у процесі перекладу зміст "перерозподіляється": від

однієї одиниці МО “переходить” до декількох одиниць МП або навпаки, від однієї частини мови – до іншої, від одного члена речення – до іншого, від несамостійного мовного елемента (морфеми, частини складного слова) – до самостійної мовної одиниці (слова) або навпаки, від граматичної форми – до лексичної одиниці і навпаки, тощо. Інколи перекладознавці вдаються до такого порівняння: зміст першотвору ніби переливається із одних посудин в інші, причому перші відрізняються від других і числом, і об’ємом, і формою. Розглянемо це на декількох прикладах:

Im ganzen Haus ist Krach.

Усі вдома пересварилися.

Усі в домі пересварилися.

Цей приклад показує, як зміст “переходить” від одного члена речення до іншого, від однієї частини до іншої.

Якщо в оригіналі загальний характер суперечки виражається означенням *ganz* (при обставині місця *Haus*), то у перекладі ця характеристика виражається підметом (*усі*). Стан, який виражений в оригіналі підметом (*Streit*), у перекладі “перейшло” частково до присудка (*пересварилися*) та частково у контекст. *Haus* (іменник, який виражає обставину місця, “перейшов” до прислівника, який теж виражає обставину місця, *вдома*).

Всупереч існуючому серед перекладознавців порівнянню, зміст, який перерозподіляється, як мінімум не просто “переливається у посудини іншої форми і іншої якості”, але ще й підлягає при цьому певним якісним змінам. Це можна бачити на цьому ж самому прикладі. Так, якщо вислів у МО описує ситуацію в якомусь будинку як стан напружених стосунків між мешканцями цього будинку (*ist Krach*), то вислів у МП являє собою ситуацію уже в іншому ракурсі: як завершені (*пересварилися*) взаємні дії мешканців певного будинку (*в домі*), або певної сім’ї (*вдома*). Іншими словами, компонент змісту *стан* із *експліцитного* (явно вираженого) у МО перейшов у МП у розряд *імпліцитних* (не явно виражених). Таким чином, тут ми маємо справу з досить своєрідним перерозподілом змісту: від конкретної одиниці мови – до контексту.

Слід зазначити, що якісні зміни змісту при його перерозподілі не повинні виходити за певні рамки. У кваліфікованих перекладачів ці зміни, зазвичай, несуттєві.

2. Передача сигніфікативних конотацій

Усі проблеми, пов’язані з відтворенням у перекладі сигніфікативних конотацій, виникають із того факту, що у різних мовах денотативні значення лексичних одиниць та “супроводжуючі” їх сигніфікативні конотації утворюють несиметричні комбінації. Так, наприклад, у німецькій мові, крім стилістично нейтрального поняття “весна” (*Frühling*), існує ще й назва цього явища з високою поетичною конотацією (*Lenz*). В українській мові є лише одне стилістично нейтральне слово *весна*. Але в українській мові є інші слова

з високим поетичним забарвленням, які дозволяють у деяких контекстах компенсувати втрату такого забарвлення при перекладі німецького поетичного слова *Lenz*, наприклад, поетичне слово *дїброва* (заст. *дуброва*):

Der Lenz zog in die Wälder ein.

Весна прийшла у дїброви.

У процесі перекладу високо-поетичне стилістичне забарвлення від денотативного значення *весна* перейшло до денотативного значення *ліс* (*дїброва*). Цей прийом дозволив “обхідним шляхом” відтворити названу сигніфікативну конотацію при перекладі. І те, що змінилася її локалізація, суттєвої ролі не відіграє.

Зрозуміло, що такого типу успішний перерозподіл сигніфікативних конотацій у вузьких рамках двох висловлювань – мовою оригіналу та мовою перекладу – не завжди можливий. У такому разі перекладач робить перерозподіл у більш широких масштабах, маючи на меті зберегти конотативний колорит тексту в цілому. Звичайно, що при цьому мова йде не про точність у рахунку: (одна втрата – одна компенсація), а саме про збереження того, що ми назвали загальним конотативним колоритом тексту.

Слід відзначити, що такий узагальнено-сумарний підхід щодо передачі сигніфікативних конотацій не завжди правомірний. Він неприпустимий у тих випадках, коли конотація несе дуже суттєву характеристику денотата (порівняйте: *священник* і *пін*; *ділова людина* і *діляга*, тощо). У подібних випадках конотація повинна бути передана разом з денотативним значенням або компенсована іншим чином. Оскільки, як було показано вище, не у всіх випадках конотацію вдається відтворити, то подекуди її приходиться компенсувати іншим способом, наприклад, за допомогою *означення* або *суфікса*, порівняйте:

Intelligenzler - *паршивий (шолудивий) інтелігент*
інтелігентик

Іноді конотацію взагалі можливо передати лише за допомогою примітки перекладача. Найчастіше так приходиться робити з конотаціями, які мають дуже важливий смисловий елемент.

Особливе місце у проблематиці передачі сигніфікативних конотацій при перекладі займає проблема передачі виниклих із цих конотацій переносних значень типу *лис/лисиця* – *хитрун/хитряк*, *ведмідь* – *незграбна людина*, *осел/віслик* – *дурень*, тощо.

Як вже відзначалося вище, конотації цього типу мають національно-культурний характер і в різних мовах можуть як співпадати, так і не співпадати, про що мусить знати перекладач і діяти відповідним чином. Так, наприклад, німецьке слово *Esel* у значенні *дурень* можна перекласти українською мовою його прямим відповідником *осел/віслик*, але німецьке слово *Ochse*, яке вживається у тому ж значенні, уже неможливо перекласти словом *віл*, оскільки в українській мові *віл* – це символ *покірної*

працьовитості. Тут необхідно вжити інші еквіваленти (наприклад, *осел* або *баран*).

3. Передача внутрішньомовного змісту.

Про закономірності та випадковості при перекладі

Важливим аспектом перекладознавства є проблема закономірності та випадковості при перекладі – питання про те, коли можливість повноцінного перекладу є закономірною, а коли вона випадкова, тобто питання про те, які види змісту можуть бути відтворені при перекладі достатньо регулярно, а які випадково.

Як очевидно із названих нами аспектів змісту тексту оригіналу /ТО/, денотативний зміст та сигніфікативні конотації перекладаються (не зважаючи на періодично виникаючі труднощі) певною мірою регулярно, що дає нам право говорити про *закономірність*. Ця закономірність пояснюється тим, що як у денотативному змісті, так і у сигніфікативних конотаціях у результаті відображена об'єктивна реальність, яка *здебільшого єдина* для усіх людей незалежно від мов, якими вони розмовляють. Тому навіть у найбільш складних випадках знаходиться засіб відтворення цих видів змісту за допомогою іншої мови (і якщо не на пряму, то хоча б шляхом перерозподілу денотативного змісту, конотацій або їх перетворення у денотативний зміст за допомогою “прихованих” або “явних” приміток, тощо).

Стосовно внутрішньомовного змісту, то можливість його передачі в певній мірі завжди *випадкова*, оскільки вона залежить від наявності у МП засобів мовного вираження, які були б схожими з тими, на яких базується внутрішньомовний зміст ТО (а такі засоби можуть бути і наявними, і відсутніми).

Звернемося до прикладу. У знаменитому вірші Генріха Гейне „*Ein Fichtenbaum steht einsam...*“ алегоричний смисл словесного твору (нездоланна розлука двох закоханих) базується на внутрішньомовному змісті – протиставленні чоловічого та жіночого граматичних родів: *der Fichtenbaum - die Palme*:

*Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.*

*Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.*

У своїх перекладах цього вірша російський та український поети Федір Тютчев та Леонід Первомайський відтворили опозицію граматичних родів, замінивши ради цього *сосну* на *кедр*:

*На севере мрачном, на дикой скале
Кедр одинокий под снегом белеет,
И сладко заснул он в инистой мгле,
И сон его вьюга лелеет.*

*Про юную пальму все снится ему,
Что в дальних пределах Востока,
Под пламенным небом, на знойном холму
Стоит и цветет, одинока...*

*На півночі кедр одинокий
В холодній стоїть вишині,
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.
Він мріє про пальму чудову,
Що десь у східній землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.*

Інший російський поет і перекладач П.І. Вейнберг відтворює цю опозицію словом *дуб*, яке за смисловим навантаженням співпадає зі словом *кедр*, але слід відзначити, що *дуб* не є типовим деревом для півночі, де переважають хвойні породи дерев, і тому це порівняння не можна назвати вдалим:

*На северной голой вершине
Дуб одинокий стоит;
Он дремлет – и льдом и снегами,
Как саваном белым, покрыт.*

*И бедному грезится пальма,
Что в дальней восточной земле
Нема, одинока горюет
На солнцем сожженной скале.*

Таке рішення стало можливим завдяки тому, що в трьох мовах – німецькій, російській та українській – є і чоловічий і жіночий граматичні роди. Сам по собі цей збіг випадковий у тому сенсі, що багато мов взагалі не знають такої категорії, як граматичний рід (наприклад *англійська мова*).

Принципова випадковість відтворення внутрішньомовного змісту пояснюється тим, що він являє собою інформацію не про об'єктивну реальність (здебільшого однієї і тієї ж для всіх народів), а інформацію про устрій тієї чи іншої мови. Устрій же мов відрізняється один від одного значно більше, ніж картини об'єктивної реальності у різних народів.

У процесі перекладу принципово випадкова можливість відтворення внутрішньомовного змісту реалізується різними засобами і зводиться до чотирьох типових випадків.

Перший випадок: коли випадковий збіг засобів мовного виразу позбавляє перекладача всіх проблем та дозволяє відтворити внутрішньомовний зміст без збитку для змісту інших видів.

Wer nur mit Verstand lebt, hat das Leben nicht verstanden. (Gerd Uhlenbruck)

Той, хто живе лише одним розумом, не зрозумів, що таке життя. (Герд Уленбрук)

Тот, кто живет одним лишь разумом, не уразумел, что такое жизнь. (Герд Уленбрук)

В оригіналі обігрується походження іменника *Verstand* від дієслова *verstehen* та іменника *Leben* від дієслова *leben*. В українській та російській мовах наявні також пари слів з аналогічним значенням та аналогічним відношенням щодо походження. Це дозволяє без втрат перекласти німецький афоризм.

Другий випадок характеризується відсутністю у МП мовних засобів, які б дозволяли відтворити внутрішньомовний зміст без втрат у змісті інших видів. Однак при цьому мовні засоби МП дозволяють сконструювати дещо інший аналог, який за змістом близький до внутрішньомовного змісту. Порівняйте:

Eine Konferenz ist eine Sitzung, bei der viele hineingehen und wenig herauskommt. (Werner Fink)

Конференція – це засідання, на якому довго сидять, але мало що висиджують. (Вернер Фінк)

Конференция – это заседание, на котором подолгу сидят, но мало чего высидживают. (Вернер Финк)

Порівнюючи вираз в оригіналі та перекладі, ми бачимо певні семантичні зрушення, які відбулися при перекладі (*hineingehen* –*сидіти/висидживать*), але які практично не вплинули на зміст виразу, а, навпаки, дозволили зберегти його іронію.

Оскільки рішень другого типу може бути декілька, то перекладач не повинен зупинитися на першому, яке прийшло йому на думку, а постаратися найти із цілого ряду варіантів найкраще.

„Einen Schuss Narrheit hat er in sich gehabt, der Cheforganisator Quasi Rick, nur merkwüdig, dass ihm nie etwas vollständig schiefgegangen ist, oder eher dass am Ende doch immer so geraten ist wie er es gewollt hat, wenn auch nicht ganz auf die vorberechnete Weise, und wenn er auch fast immer Haare dabei lassen musste. Wäre dies wörtlich zu nehmen, so hätte er nach seiner berühmten Aularede kahlköpfig dastehen müssen, als Sieger mit blankem Schädel, aber eben als Sieger. (H.Kant.Die Aula)

У наведеному фрагменті тексту є каламбур, який побудований на обіграванні двох значень виразу *Haare lassen bei (Dat.)*, яке буквально означає

втрачати волосся, а у переносному смислі – *постраждати, поплатитися за що-н.* В українській та російській мовах немає виразу з таким же співвідношенням прямого та переносного значення. Тому у російському виданні роману Г.Канта використовується аналог з іншим прямим значенням:

«Какая-то дурость была в нем всегда, в этом главном организаторе, Квази Рике, странно только, что у него ничего не проваливалось окончательно, вернее, что в конце концов все получалось так, как он задумал, пусть не совсем и по намеченному им плану, пусть и не без того, чтобы на чем-то обжечься. В день произнесения знаменитой речи в актовом зале он, если пользоваться тем же сравнением, и вовсе погорел, но и погоревший победитель все-таки победитель». (Г.Кант. *Актальный зал*)

Цей варіант перекладу, за словами Л.К.Латишева, важко визнати вдалим. Значення слова *погореть* (*потерпіти фіаско*) не пов'язується з уявленням про перемогу, і зовсім вже дивним є вираз *погоревший победитель*. (В оригіналі ж відповідне словосполучення повністю природне: *переможець з голим (лисим) черепом*). Тому на думку Л.К.Латишева, більш прийнятним міг би бути такий варіант:

Он всегда был немного со сдвигом, наш великий организатор Квази Рик. Странно только, что у него ничего никогда не проваливалось полностью, а, если быть точным, то все, в конечном счете, получалось, как он хотел, пусть даже и не совсем по его плану. Самому Квази Рике это стоило многих синяков. После своей знаменитой речи в актовом зале он, если пользоваться тем же выражением, представлял собой один большой синяк, переливавшийся всеми цветами радуги. Но и победитель в синяках все равно победитель.

Третій випадок наявний тоді, коли від відтворення внутрішньо-лінгвістичного змісту і в тому числі від підбору аналогів приходиться відказатися, обмежившись спробою відтворити лише загальну дію/вплив/виразу на мові оригіналу:

Viel Wissen, wenig Gewissen. (Sprichwort)

Знання не прибавляють совісті. (Німецьке прислів'я)

Знання не прибавляють совести.

Такий варіант перекладу хоч і не зберіг ефект, який ґрунтується на співзвуччі та “кореновому рідству”, але передав смисл прислів'я, зберігши при цьому притаманну прислів'ям афористичність.

Четвертий випадок – характерний для конструкцій, у яких взагалі приходиться відмовитися від перекладу. Так буває, коли внутрішньомовний зміст не піддається перекладу. У цьому випадку переклад є беззмістовним, втрачає свою комунікативну цінність (наприклад, кмітлива сентенція перетворюється у банальність).

Приклад першого типу – діалог із розповіді О.М.Горького “Хозяин” – ми вже наводили. Для зручності повторимо його ще раз.

На подоконнике у нее стоял бальзамин в цветку, - однажды она хвастливо спросила:

- Хорош светок?

- Ничего. Только надо говорить цветок.

Она отрицательно качнула головой.

- Нет, это не подходит: цветок – на ситце, а светок, светик – это от бога, от солнышка. Одно – цвет, другое – свет... Я знаю, как говорить: розовый, голубой, сиреневый – это цвет...

Побудований на фонетичний схожості та відношенні щодо походження ряд *свет – цвет – цветок* не відтворюється засобами німецької мови (порівняйте: *Licht – Farbe – Blume*). Мабуть, тут також неможливо підібрати нічого аналогічного (наприклад, зробивши заміну як *сосна – кедр*). Однак без внутрішнього змісту весь діалог при перекладі стане беззмістовним. Тому у німецькому виданні він просто випущений. Цю втрату ніяк не можна назвати несуттєвою. Роздуми дівчини Софії про *цветок- светок* відіграють важливу композиційну роль, оскільки вони передують наступній репліці автора, яка була спровокована розмовою із Софією:

Все труднее становилось жить с этими как-будто несложными, а на самом деле страшно и жутко запутанными людьми. Действительность превращалась в тяжкий сон и бред, а то, о чем говорили книги, горело все ярче, красивей и отходило все дальше и дальше, как зимние звезды.

Дивний діалог, який передує авторським словам про “страшно запутанных людях», у перекладі відсутній. Перекладач просто не мав іншого виходу.

У тексті внутрішньомовний компонент змісту ніколи не фігурує окремо; там він зливається з іншими складовими змісту, утворюючи єдине ціле, яке в цілому впливає на одержувача інформації. Передати при перекладі цю єдність, включаючи і внутрішньомовний зміст, вдається дуже рідко. Тому зазвичай перекладач змушений ніби то “відшарувувати” один вид змісту від іншого і передавати їх певною мірою окремо один від одного та з різним ступенем точності. Успіх цієї процедури залежить від того, наскільки внутрішньомовний зміст піддається такому “відшаруванню”. Отже, (див. діалог із оповідання О.М.Горького), це не завжди вдається.

У інших контекстах (наприклад, у перекладі вірша Г.Гейне, який зробив Ф.Тютчев) це вдається. Заради збереження чоловічого граматичного роду російський поет зробив заміну денотативного значення: *Fichtenbaum*(*сосну*) він перетворив на *кедр*. Діапазон можливих замін визначається при цьому двома вимогами: *потрібно, щоб дерево було типовим для півночі, назва дерева мусить бути чоловічого роду*. Але, як відзначалося, не можна назвати вдалим переклад вірша Г.Гейне поетом П.І.Вейнбергом, який також зберіг чоловічий граматичний рід, але не витримав першої вимоги: *дуб* не росте на крайній півночі.

Трапляються випадки, коли діапазон варіювання денотативним змістом досить широкий. А це значно полегшує задачу мовного посередника. Порівняйте:

„Schöne Aussichten!“ konnte die Mutter einen ihrer Lieblingssprüche anbringen. Sie verfügte über eine ganze Sammlung solcher Redensarten: „Das kommt davon“, „Wer nicht hören will, muss fühlen“, „Eines schickt sich nicht für alle.“ (J.R.Becher. Abschied)

- Ну и дела!- встала мама, наконец, одно из любимых присловий вроде: «В том-то и беда», «Хочешь не хочешь, а приходится», «Кому смех – кому слезы». (И.Бехер. Прощание)

Перекладач досить вільно обійшовся з денотативним змістом вищеназваних прислів'їв. Однак це виправдано, адже їх предметно-логічний зміст у цьому контексті несуттєвий. Важливим є те, щоб це був набір стандартних і відносно “гнучких” виразів, які могли б бути вживаними у всіх ситуаціях. Саме ці їх якості перекладач і зберіг.

4. Передача змісту на рівні інтерпретатора

Вище було зазначено, що до цього типу змісту відноситься та його частина, яка: 1) або взагалі не витікає із значень мовних знаків або із інших (як у випадку з внутрішньомовним змістом) їх властивостей; 2) або виводиться із значень мовних знаків за допомогою певної здогадки, уміння за першим планом змісту побачити його другий план.

1). Перший різновид змісту на рівні інтепретатора – це певний натяк на обставини або події, які відомі адресату тексту, або неявне посилання на відомі літературні твори, їх персонажі, тощо. Відправник тексту при цьому розраховує, що адресат сам доповнить “відсутню” (але на яку натякнули) частину змісту, взявши її або із свого загальнокультурного багажу (знання історії, літератури, поведінки та звичаїв), або ж із хроніки поточних подій (із газет, радіо і телепередач, чуток, популярних анекдотів, тощо).

Такого типу натяки можуть бути розрахованими як на масового адресата, так і на вузьке коло осіб. Останнє до перекладу відношення не має, оскільки завдання перекладача полягає в тому, щоб зробити прозорим лінгвоетнічний бар'єр, а не в тому, щоб розшифрувати для іноземців певну “таємну мову” друзів або ділових партнерів, яка і перекладачеві може бути незрозумілою.

Звичайний адресат перекладу (який не має відповідної лінгвокраїнознавчої підготовки), не може самостійно “розшифрувати” натяк, оскільки у нього немає необхідної культурно-історичної чи актуально-подієвої інформації. У такому разі йому мусить у цьому допомогти перекладач, оскільки суспільне призначення перекладу і полягає саме в тому, щоб створити для адресата перекладу рівні з реципієнтом оригіналу можливості для смислової інтерпретації тексту. На практиці це означає, що перекладач повинен тим чи іншим засобом перетворити *неявний зміст* (що мається на увазі) у *зміст явний* (виражений за допомогою мовних знаків).

Для цього існують два шляхи. *Перший* із них – компенсувати “недостатній” зміст за допомогою приміток перекладача (прийому, відомого нам із розділу, який розглядає переклад безеквівалентної лексики). Наприклад:

Wir haben sie damals im Schlaf erwischt. Was blieb ihnen nach dem Debakel vom dreizehnten August übrig, als reinen Schiff zu machen? (G.Karau. Go oder Doppelspiel im Untergrund).

Да мы тогда застали их врасплох. Что оставалось им после краха, который они потерпели 13 августа, как только произвести генеральную уборку на корабле. (Г.Карау. Двойная игра).

Примітка перекладача: *під виділеним мається на увазі акція, яку здійснив уряд НДР, результатом якої було закриття кордону між Західним Берліном та столицею НДР Берліном (зведення так званої Берлінської стіни).*

Другий засіб, який дозволяє компенсувати у адресата перекладу невідомому уявну інформацію, полягає у тому, що вона вводиться безпосередньо у текст перекладу. Такий прийом, як зазначає Л.К.Латишев, можна було б застосувати при перекладі вищевказаного відрізка тексту. Порівняйте:

Да, 13 августа шестьдесят первого застало их врасплох. Они проспали, как мы готовились закрыть границу в Берлине. Что оставалось им делать после такого позора? Только провести генеральную чистку в своей конторе.

Плюси і мінуси кожного із двох засобів вирішення проблеми нерівності преінформаційних запасів у носіїв МО та носіїв МП достатньо наочні. Примітки перекладача дозволяють найповніше зберегти ідентичність авторської мови. Це особливо важливо, коли перекладаються тексти, призначені для *семантично однозначної фіксації* певного змісту (договори, угоди, зобов’язання, закони, розпорядження, статuti). Жанр цих текстів вимагає від перекладача дотримання семантики оригіналу, оскільки навіть “невинні” на перший погляд семантичні відхилення від першотвору здатні при перекладі текстів цього жанру призвести до негативних наслідків. Тому введення змісту, який “припускається”, безпосередньо в текст у подібних випадках недоречно. Сказане стосується також і перекладу текстів, які в силу їх суспільної значимості неодноразово аналізуються, цитуються, служать джерелом для посилань та оцінки минулих, теперішніх подій та подій, які плануються у майбутньому (політичні заяви, мемуари, інші історичні свідчення, вислови авторитетних діячів, релігійні тексти, тощо). У цих випадках такий масштабний відступ від оригіналу, яким є введення змісту, який припускається, у текст перекладу дає можливість автору першотвору або критикам перекладу аргументувати, що автор цього не говорив. Дозволяючи максимально зберегти ідентичність авторського мовлення, примітки перекладача поруч з цим руйнують цілісність сприйняття переведеного тексту. Адже, по суті, примітки є не що інше, як окремі (невеликі) тексти, які порушують сприйняття переведеного тексту – адже вони на деякий час переключають адресата перекладу на себе, після чого той

знову мусить повернутися до основного тексту. Найбільш негативно це відбивається на сприйнятті текстів, розрахованих на емоційний та естетичний ефект (вірші, художня література, публіцистичні тексти). Саме тому редактори видавництва, здебільшого, виступають проти включення приміток до перекладів творів художньої літератури. Хоча без них іноді дещо важко обійтися (див. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Межд. отнош., 1974, с. 62-63).

Уведення в текст перекладу “доповнюючого” (компенсуючого) змісту – прийом аж ніяк не механічний, який зводиться до появи деяких слів та словосполучень, які не мають відповідників у першотворі. Цей прийом нерідко потребує достатньо глибоких лексичних та граматичних трансформацій, які “обслуговують” введення “доповнюючого змісту” в текст перекладу. Порівняйте (власне додатки виділені , а всі відступи від оригіналу виконують роль конструкцій, які “несуть” ці додатки):

Das Ende der Ölzeit.

Sie sprechen von den Lebensfragen der Menschheit und meinen damit die Kernenergie, von der andere glauben, sie sei eine Sterbensfrage.

Sie fertigen Szenarios für die ferne Zukunft und erreichen damit die Aussagekraft einer Pythia. Sie rotieren in Paris und in Bonn, in Hamburg, Tokio und Waschington, aber sie bewegen nichts.

Aufgescheucht wie Bewohner des Hühnerhofes, wenn der Fuchs kommt, laufen sie alle daher, die sich mit Energiepolitik und Energieverkauf befassen... (Spiegel“).

Конец нефтяной эры.

Обращаясь к этой проблеме, они именуют ее не иначе как вопросом жизни и смерти человечества.

В виду при этом имеется необходимость широкого использования ядерной энергии, то есть то, в чем другие (защитники окружающей среды) видят главным образом смертельную угрозу.

Все они рисуют картины далекого будущего, конкурируя с легендарной древнегреческой прорицательницей Пифией. Они предпринимают усилия в Париже и Бонне, в Гамбурге, Токио и Вашингтоне, однако пока еще ничего не сдвинули с места.

Подобно застигнутым врасплох обитателям курятника, в который забралась лиса, все они мечутся – те, кто занимается энергетической политикой, сбытом электроэнергии...

У цілому такий засіб перекладу може бути названим пояснювальним (адже він схожий на дуже близький до першотвору переказ).

Виникає питання, а чи завжди перекладачеві необхідно передавати зміст на рівні інтерпретатора? Чи бувають випадки, коли його можна випустити? Все залежить від його “сміслового навантаження”. Якщо це не веде до переключення смислової інтерпретації виразу в цілому, то якась частина уявного змісту може бути випущеною, що цілком відповідає відомому

положенню про неминучість певних втрат у змісті при перекладі, – лише б це не були головні, смислоутворюючі його елементи. Багато тут залежить від функціонального жанру тексту.

Розглянемо тепер, як вирішується ця проблема при *усному перекладі*. Найбільшою мірою природі усного перекладу відповідає прийом уведення компенсуючого змісту безпосередньо в текст перекладу. Однак, як вже зазначалося вище, від перекладача вимагається почуття міри і навіть обережності, щоб уникнути звинувачення у перекрученні слів того, кого він перекладає.

Інколи при усному перекладі може бути використана і примітка перекладача у вигляді лаконічного коментаря. При цьому мовний посередник при допомозі *просодичних засобі (інтонації, пауз, тощо) (від слова просодія – 1. Система вимови наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів у певній мові. 2. Вчення про співвідношення складів у вірші; сукупність правил віршування)* повинен відмежувати свій коментар від власного тексту перекладу. Робити це потрібно дуже тактовно і лише у тих випадках, коли мовний посередник бачить, що адресат перекладу (аудиторія) не зовсім розуміє смисл проголошеного через відсутність попередньої інформації, на яку розрахований текст. У деяких випадках перекладач може ненав'язливо звернути увагу мовця на те, що його іномовному співрозмовнику (аудиторії) через незнання деяких обставин, мабуть, не зовсім зрозуміле сказане. Після цього мовець (оратор) сам зробить відповідне пояснення.

А загалом тут багато залежить від характеру відносин мовного посередника і тих, кого він обслуговує. Серед добре знайомих йому людей перекладач може дозволити собі і коментар, і пояснювальний переклад. У чисто офіційній обстановці для цього менше можливостей.

Слід відмітити, що необхідність у коментарях та пояснювальному перекладі при усному спілкуванні безпосередньо залежить від рівня інтелігентності виступаючого. Інтелігентна і культурна людина, будуючи свою промову, розраховану на іноземців, зазвичай сам стежить за тим, щоб у ній не було згадок про події та обставини, які навряд чи можуть бути їм відомі, а якщо таке стає необхідним, то він сам зробить необхідні коментарі.

Усі тексти, які перекладає мовний посередник, можна поділити на два типи: 1) адресовані автором своїм співвітчизникам; 2) розраховані на іноземців. Останні в ідеалі не повинні вміщувати неявний зміст, який може бути незрозумілим носіям мови перекладу. З таким змістом перекладач в ідеалі мусить мати справу лише при перекладі текстів, які призначаються для “внутрішнього” споживання (літературних, газетних і журнальних статей на місцеві теми, тощо). Екстремальний тип тексту для “внутрішнього” споживача – анекдот, у якому дуже часто зміст на рівні інтерпретатора і є тією *квінтесенцією* (3. *перен.* основа, сутність чого-небудь; найсуттєвіше, найголовніше), заради якої і розповідаються анекдоти. Саме тому перекладати анекдоти дуже важко.

2) Суть другого різновиду змісту на рівні інтерпретатора дещо інша, ніж першого. У цьому випадку зміст на рівні інтерпретатора базується не на зрозумілому для адресата тексту посиланні на відомі йому (але не згадані безпосередньо в тексті) обставини, а на свого роду “загадці”, яку з метою досягнення особливого ефекту загадує адресату автор, сподіваючись на його кмітливість.

Якщо у випадку з першим різновидом змісту на рівні інтерпретатора специфічні перекладацькі труднощі впливають із нерівності преінформаційних запасів (*преінформація – попередня інформація необхідна для адекватної інтерпретації тексту*) носіїв МО та носіїв МП, а завдання перекладача полягає в тому, щоб цю нерівність (одним із вище зазначених прийомів) компенсувати, то у випадку зі змістом на рівні інтерпретатора другого типу лінгвоетнічний фактор на розуміння “загадки”, яку загадав автор, не впливає. Саме тому у деяких випадках передача змісту на рівні інтерпретатора у його другому різновиді взагалі не викликає ніяких труднощів. Порівняйте:

- *Н-да, - задумчиво сказал «студент», - с револьвером ходит...видно, икрыная рыба... (М.Горький. В степи).*

- „*Na ja*“, *sagte der Student nachdenklich, „hat eine Pistole... , wie es scheint, ein rogenreicher Fisch.“ (M.Gorki. In der Steppe).*

Тут іносказання (алегорія) переведено дослівно. При цьому перекладач цілком правомірно виходив із того, що у даному випадку “загадка” мовою оригіналу і у її варіанті перекладу однаково зрозуміла як носіям МО, так і носіям МП.

Наведемо ще один приклад, де можливий майже дослівний переклад іносказання:

Wo viel Licht ist, ist starker Schatten. (J.W.Goethe. Götz von Berlichingen)

Чим більше світла, тим густіша тінь.

Тобто: Чим більше достоїнств, тим помітніші вади.

Однак не завжди такий близький переклад іносказань можливий та бажаний. Це характерне для випадків, коли іносказання виражене специфічною національно-культурною формою, і його дослівний переклад буде або незрозумілим, або внаслідок своєї неузуальності для носія МП невиправдано екзотичним.

Наведемо ще один приклад. У романі Е.М.Ремарка “Три товариші” є такий епізод. Швейцар ресторану по-звірячому б’є героя роману Роберта Локампа, який знаходиться в такому становищі, що навіть не може ухилитися від ударів. Наносячи удар, швейцар глушливо запитує: *Willst du noch eine, du Wasserleiche?*

Із ситуації стає зрозуміло, що в це слово швейцар вкладає свою зневагу до більш слабкої людини, яка, на його думку, так налякана, що навіть не насмілиться захищатися. Тому шукати відповідник для цього слова слід не скільки за денотативним значенням, скільки за його функцією у цій

конкретній ситуації: *Хочешь еще, недоносок (ублюдок, слабак, дохляк, тощо)?* І тому навряд чи можна вважати вдалим дослівний переклад, який наявний у російському виданні роману (переклад І.Шрейбера та Л.Яковенка): *Хочешь еще раз, жалкий труп утопленника?*

Певне, як жоден аспект перекладацької діяльності, передача змісту на рівні інтерпретатора вимагає від перекладача глибокого розуміння виразу мовою оригіналу. Адже це вже є аксіомою, що глибина розуміння прочитаних нами текстів може бути дуже різноманітною: від розуміння в найзагальніших рисах, до розуміння того, що криється за текстом. “Виявлення” та передача неявного змісту, яким є зміст на рівні інтерпретатора, завжди вимагає глибокого розуміння. Таке розуміння з’являється у перекладача лише після ретельного семантико-стилістичного аналізу. Наприклад:

Die Wahrheit hat Kinder, die sie nach einiger Zeit verleugnet: sie heissen Wahrheiten. (Marie von Ebner–Eschenbach)

У цьому афоризмі протиставлена одна істина багатьом істинам, доросла велика істина (мати) та малі істини (діти), при цьому одна (велика) істина вступає з багатьма (малими) істинами у протиріччя. Це дає нам можливість зробити висновок, що мова йде про істину у високому розумінні цього слова та малі, буденні істини. Тому відповідно цьому розумінню ми і робимо переклад:

У істини є діти, від яких вона через деякий час відмовляється: вони називаються буденними істинами (У истины есть дети, от которых она спустя какое-то время отказывается: они называются расхожими истинами).

Таким є один із можливих варіантів перекладу, який ми отримали за допомогою експлікації (*придання неявному змісту більш явної форми*) – прийому, який досить часто застосовується для передачі змісту на рівні інтерпретатора.

Повертаючись до питання про глибину розуміння тексту при перекладі, слід наголосити, що у перекладача це розуміння має бути набагато більшим, аніж у споживача тексту. Прочитайте який-небудь нескладний текст просто так, для себе, а потім прочитайте його очима перекладача (тобто маючи на увазі те, що вам потрібно його перекладати). Можливо, при другому прочитанні ви відчуєте необхідність глибше вникнути в те, що при першому ознайомленні не викликало у вас ніяких питань. Це дає нам право говорити про особливе “перекладацьке” розуміння, більш глибоке, ніж “звичайне” розуміння читача чи слухача.

ЛЕКЦІЯ 19.

ПОМИЛКИ, ЯКІ ВИНΙΚАЮТЬ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕДАЧІ
ЗМІСТУ ОРИГІНАЛУ

ПЛАН

1. Перекручення, неточності, неясності.
2. Пошук оптимального перекладацького рішення.
3. Фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу.
4. Навички аналізу варіантів перекладу.
5. Перефрази як шлях до оптимального перекладацького рішення.

1. Перекручення, неточності, неясності

Вище ми вже досить детально зупинялися на перекладацьких помилках, пов'язаних з мовним оформленням тексту перекладу. У цій лекції ми розглянемо основні типи помилок, які виникають при передачі змісту тексту оригіналу. У процесі виконання завдання по виявленню та класифікації перекладацьких помилок змістовного плану, майбутній перекладач вчиться також визначати силу негативного впливу цих помилок на сприйняття та інтерпретацію повідомлення (у формі перекладу). виправляючи помилки, він вчиться долати ті труднощі перекладу, з якими зіткнулися інші. Дуже цінним є також те, що такі труднощі досить типові, тобто такі, які часто повторюються.

Класифікація помилок, які з'являються в результаті невірної передачі змісту тексту оригіналу, достатньо проста. У її основі – специфіка дії помилки на адресата перекладу.

Перекручення суттєво дезінформують адресата відносно того, що сказано у тексті першотвору, “підсовуючи” йому суттєво інший зміст, ніж у тексті оригіналу. Наведемо один з прикладів. У відомому своїм неточним перекладом російською мовою роману Г.Фаллади “Вовк серед вовків” один із персонажів, спілкуючись з молодою дівчиною, розповідає їй, що він листується зі своїм товаришем, який проживає у Греції, у місті Гайдар-Паша, після чого він запитує її, а та відповідає:

- „*Wissen Sie, wo Haidar-Pascha liegt?*“

- „*Wie soll ich das wissen? Ich will doch nicht Steisstrommlerin werden!*“ (*f Steisstrommlerin = зневажл. вчителька*).

У російському виданні роману цей обмін репліками звучить так:

- *Вы знаете, где находится Гайдар-Паша?*

Откуда мне знать? Я ведь не собираюсь в одалиски к султану.

(одалиска – служниця або наложниця в гаремі)

Мабуть, перекладач не зрозумів, що означає слово *Steisstrommlerin* (вульгарний синонім слова *Schullehrer* те ж саме, що і другий вульгарний

синонім *Arschpauker*). Тому зміст сказаного молодою дівчиною у перекладі повністю перекиручений. Її репліку слід було перекладсти дуже просто:

- Звідки мені знати? (Або: Навіщо це мені знати?) Я ж не збираюся стати училкою!

- Откуда мне знать? (Или: зачем мне это знать?) Я же не собираюсь стать вчилкою!

Неточності також дезінформують адресата перекладу відносно предмета висловлення. Однак ступінь дезінформації менш суттєвий, ніж у випадку перекирування. Наприклад:

Lisa wirft mir einen abgründigen Blick über ihre Schulter zu. (E.M. Remarque. *Der schwarze Obelisk*) (*abgründig* – *retselhaftig*).

Лиза через плечо бросает мне inferнальный взгляд. (Э.М. Ремарк. *Черный обелиск*) (*inferнальный* – *пекельный, потойбічний*).

Німецький прикметник *abgründig* слід було перекласти як *загадковий*. Однак перекладач з незрозумілих міркувань віддав перевагу не слов'янському слову *inferнальний* (*пекельний, потойбічний*). Помилка явна, але разом з тим вона стосується малозначущої деталі розповіді і суттєво на сприйняття образу персонажа не впливає. Тому цю некоректність у відображенні змісту МО ми відносимо до розряду *неточностей*. Вирішуючи питання, куди віднести помилку у передачі змісту – до розряду перекирувань чи до категорії неточностей, слід перш за все враховувати *смыслову роль* та *функціональне навантаження* неправильно переданого змісту. При оцінці втрат для двомовної комунікації у результаті неправильної передачі змісту оригіналу слід брати до уваги і жанр тексту, який підлягає перекладу, і перш за все, поділ текстів на ті, в яких викладені реальні факти і на ті, що побудовані на *артефактах* (*художніх домислах*). Інколи те, що в одному випадку оцінювалось би як перекирування, в іншому відносять до неточностей.

У силу своїх умінь перекладач завжди повинен прагнути досягти оптимального (найкращого із можливих) варіантів перекладу. Відступ від цієї настанови може бути загрозливим хоча б тому, що звичка до “приблизного” перекладу може стати другою натурою перекладача та проявлятися завжди, навіть всупереч його волі. Слід також наголосити, що навіть “безневинні неточності” роблять інколи дуже неприємне враження на фахівців, змушуючи їх сумніватися у професійній компетентності тих, хто виконував переклад, або у його сумлінності.

Неясність відрізняється від *перекирування* та *неточності* тим, що впливає на адресата не скільки дезінформуючи, як дезорієнтуючи: якщо в перших двох випадках думка адресата скеровується, так би мовити, у невірному напрямку, то у випадку з *неясністю* вона інколи ніби “топчється на місці”, не знаючи, який напрямок вибрати, оскільки зміст викладений перекладачем таким чином, що незрозуміло, “куди думці направлятися”.

Як свідчить практика, причиною недоліків у галузі передачі змісту тексту оригіналу може бути не тільки нерозуміння або недостатнє його

розуміння перекладачем, але і просто невдалий підбір перекладацького відповідника. Наприклад:

Das sagt Riesenfeldt von den Odenwälder Granitwerken, einer der schärfsten Kalkulatoren und Draufgänger im Geschäft des Todes.

(E.M. Remarque. *Der schwarze Obelisk*)

Так говорить Ризенфельд, власець Оденвальдського гранитного заводу, а он один из безошаднейших дельцов и сорвиголова в делах смерти. (Э.М.Ремарк. Черный обелиск)

Складно уявити собі, що це за людина (чи що це взагалі) “сорвиголова в делах смерти”, також важко погодитися, що *einer der schärfsten Kalkulatoren* – це “один из безошаднейших дельцов”. Знаючи, що персонаж, про якого йде мова, є власником заводу по виготовленню надмогильних плит та пам’ятників, можна було б це перекласти, за словами Л.К.Латишева, повноцінно:

Так говорив Ризенфельд, один из самых расчетливых и рискованных дельцов, наслаждающихся на смерти.

Ось ще один приклад такого типу. У тому ж романі один із персонажів, не бажаючи розповсюджуватися щодо своїх вдаваних любовних успіхів, говорить:

Ein Kavalier ist diskret. (diskret= 1) стриманий; тактовний, скромний; 2) секретний).

У перекладі це звучить як: *Рыцарь должен быть скромн.* Для вираження цієї думки можна було б знайти більш точний варіант: *Кавалер не должен быть болтлив.* Або: *Кавалер должен держать язык за зубами.*

Інколи, як уже зазначалося, такий недолік у змісті як *неясність*, виникає в результаті того, що мовний посередник зловживає транслітерацією:

Willy lässt weiteren Kümmeľ anfahren. Nach einer Weile vermissen wir Eduard. Er taucht eine halbe Stunde später schwitzend wieder auf und beteuert, spaziergegangen zu sein. Der Kümmeľ tut allmählich seine Wirkung. (E.M. Remarque. *Der schwarze Obelisk*)

Вилли опять заказывает кюммель. Через несколько минут исчезает Эдуард. Он появляется через полчаса потный и уверяет, что ходил погулять. Постепенно кюммель оказывает свое действие (Э.М.Ремарк. Черный обелиск)

Таємний для багатьох читачів напій кюммель – є не що інше, як *горілка з тмином*. Залишається лише гадати, чому перекладач не перевів саме так, що було б зрозумілим для читачів.

2. Пошук оптимального перекладацького рішення

Спробуємо пояснити, що являє собою поняття *оптимального перекладацького рішення*. “Оптимальний” означає найкращий із можливого. Зазвичай про *оптимальне рішення* мова йде у тих випадках, коли воно максимально має задовольняти ряд *взаємопротирічних умов*. Тому

оптимальне рішення частіш за все являє собою компроміс. А вірніше – найкращий його варіант.

Про взаємопротирічні умови завдання, яке постає перед перекладачем, ми говорили вище. Нагадаємо ще раз, що є першочерговим завданням перекладача:

1) відтворити (інтелектуальний, емоційний, художній, спонукаючий, тощо) потенціал впливу тексту оригіналу;

2) зберегти при перекладі, наскільки це можливо, “ідентичність авторського мовлення”, текстуальну (семантико-структурну) близькість перекладу до першотвору.

Перша, глобальна, ціль при цьому досягається:

- шляхом максимально точного відтворення змісту тексту оригіналу;

- шляхом адаптації змісту, який відтворюється, та мовного оформлення тексту перекладу до нових умов сприйняття повідомлення: до іншої мовної системи та мовної норми, іншого узусу та іншого попереднього (пре)інформаційного запасу адресатів перекладу.

Як уже зазначалося вище, між частинами перекладацького завдання та цілями його досягнення, часто виникають протиріччя, “примирення” яких в окремих випадках вимагає від перекладача певної майстерності. Перекладацьке рішення, яке найкращим чином усуває ці протиріччя, і являє собою *оптимальне перекладацьке рішення, оптимальний варіант перекладу*.

На жаль, наука про переклад поки що не в стані описати алгоритм знаходження оптимального перекладацького рішення і навряд чи вона зможе зробити це в майбутньому, оскільки перекладач виконує завдання з великою кількістю “перемінних” прийомів, які лише частково виявлені та досить поверхово досліджені. Тому в майбутньому єдиним “компасом”, який би вказував перекладачеві шлях до складного рішення, буде комплекс здобутих ним умінь, які базуються на його інтелекті та інтуїції.

3. Фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу

“Оптимальний варіант перекладу (оптимальне перекладацьке рішення)” – відносне поняття, яке передбачає наявність або можливість деяких інших, неоптимальних (гірших) варіантів, на базі зіставлення з якими і виявляється варіант оптимальний. Без такого зіставлення немає підстав стверджувати, що оптимальний варіант є дійсно оптимальним.

Зазвичай оптимальне рішення визначається у процесі аналізу деяких “проміжних” варіантів. До речі, саме так знаходить самий сильний хід гравець у шахи.

На думку ряду авторитетних теоретиків та практиків перекладу, знаходження оптимального варіанту перекладу не є одноразовим актом, до нього перекладач іде шляхом відбору та вибраковування “проміжних” варіантів. Деякі спеціалісти вважають, що такий перебір наявний навіть при

усному перекладі – з тією лише особливістю, що він відбувається миттєво і, головним чином, за межами свідомості. Особливістю відбору варіантів (не лише при усному, але й при письмовому перекладі) є також те, що варіанти зовсім не обов'язково мусять програватися повністю (і частіш за все так і буває). Дуже часто досвідченому перекладачеві достатньо лише “почати прикидку”, як він з'ясовує, що продовження пошуку в цьому напрямку безуспішне. Уникати неприродно довгих пауз для обдумання при усному перекладі досвідченому перекладачеві дозволяє, мабуть, ще й те, що він починає перебирати варіанти заздалегідь – уже в момент сприйняття виразу мовою першотвору.

Передумовою для вибору дійсно оптимального варіанту перекладу із великої кількості можливих варіантів є вміння бачити їх недоліки. Це вміння (“критичне око”) має розвиватися та вдосконалюватися у перекладача протягом усієї його професійної діяльності. У досвідчених фахівців воно розвинуте настільки, що вони можуть виявити невидимі для стороннього ока перекладацькі помилки часто по одному лише тексту перекладу – не будучи знайомими з оригіналом. Це стає можливим завдяки тому, що фактори, які найчастіше провокують перекладача на помилку, досить постійні й відповідно постійними є і типи перекладацьких помилок, які потрібно навчитися бачити не тільки для того, щоб їх виправити, а головним чином для того, щоб їх не допускати.

У цілому ж робота по виявленню, класифікації та усуненню перекладацьких помилок сприяє розвитку того критичного погляду на переклад, про який ми щойно говорили як про якість, яка необхідна при пошуку оптимального перекладацького рішення. Робота над перекладацькими помилками – один із найбільш ефективних засобів для втілення перекладачем своїх теоретичних знань у практику перекладу. Відчуття “хорошого перекладу” відіграє таку ж саму роль для перекладача, як хороший слух для музиканта.

4. Навички аналізу варіантів перекладу

Само собою зрозуміло, що вміння вибрати найкраще із можливих перекладацьких рішень не зводиться до однієї лише здібності відсіяти явно невдалі варіанти перекладу з помилками того чи іншого типу. Крім явно помилкових перекладацьких рішень, у процесі відбору варіантів перекладач у своїй більшості співставляє та оцінює варіанти, які не мають яскраво виражених недоліків. Йому також приходиться зіставляти і безпомилкові варіанти, відбираючи найкращі із них та відсіваючи менш вдалі. Відповідно, “критичне око” перекладача має бачити не тільки достатньо вагомій розбіжності між допустимим та повністю недопустимим (помилковим), але й більш “тонкі” розбіжності між варіантами.

На теоретичному рівні нелегко коротко та вичерпно пояснити, що являє собою хороший переклад та чим він відрізняється від перекладу

посереднього, який не є явно помилковим. Це можливо зробити лише в кожному конкретному випадку на основі предметного зіставлення варіантів. Перевага одного варіанту над іншим може полягати в більшій точності передачі змісту або в більш адекватному мовному оформленні. Вона може також полягати в тому, що при інших рівних достоїнствах варіант має перевагу над іншими у частині семантико-структурної близькості до тексту оригіналу. При відборі кінцевого варіанту перекладу потрібно також враховувати, наскільки добре він підходить до темо-ремного ланцюга.

Оптимальний варіант перекладу в максимально можливій мірі включає в себе усі ці якості. Наприклад, він може бути не самим точним у плані передачі змісту, але мати перевагу над більш точним перекладом у плані мовного оформлення, або ж навпаки бути менш узуальним, але більш точнішим. Чому віддати перевагу в кожному конкретному випадку визначається жанром тексту, який підлягає перекладу, та контекстом.

5. Перефраза як шлях до оптимального перекладацького рішення

Поняття “оптимальний переклад”, яке означає найкращий із можливих варіантів, передбачає наявність певної кількості останніх. Ця кількість може бути або реально вираженою, “зафіксованою” (наприклад, у вигляді письмового перекладу, виправленого спочатку самим перекладачем, а потім редактором), або кількістю, яка швидко програється в пам’яті мовного посередника, або ж кількістю, яка припускається, коли досвідчений перекладач або досвідчений критик перекладу (викладач, редактор, тощо) завдяки своєму досвіду, своїм знанням та розвинутому професійному чуттю миттєво визначають, що із цілого ряду потенційних варіантів перекладу даний варіант є найкращим. Якщо ж така реалізована чи потенціальна кількість рішень не проявляє себе при перекладі, то слід говорити уже не про оптимальний, а про єдиний можливий варіант перекладу. Порівняємо:

Goethe wurde 1749 in Frankfurt am Main geboren

Geme народився у 1749 році у Франкфурті - на - Майні .

Die Grenze zwischen diesen Staaten verläuft auf dem Gebirgskamm.

Кордон між цими державами проходить по гірському хребту.

Тут в обох випадках тяжко знайти якийсь суттєво інший раціональний варіант перекладу крім вищенаведеного. Однак у більшості випадків перекладацьке рішення не є єдиним. Більш того, наявність конкуруючих між собою перекладацьких рішень є “природною” ознакою перекладу, оскільки, як уже наголошувалося, в одному варіанті не вдається сполучити повністю всі позитивні якості перекладу.

Як наслідок, уміння знаходити оптимальний варіант перекладу – це значною мірою уміння вибрати найкраще із великої кількості варіантів (звичайно ж тільки там, де ця кількість можлива). Специфічною особливістю цього вибору є те, що на відміну від вибору, який ми робимо у магазині, перекладачеві ніхто не подасть цю кількість “на блюдці”, на один із варіантів

якої він може просто вказати пальцем. Перекладач має сам створити цю кількість і сам зробити вибір.

Уміння створити максимальну кількість варіантів для вибору – це уміння перефразувати, уміння виразити один і той же зміст за допомогою різних лексико-семантичних засобів. Уміти *перефразувати* – чи в процесі перекладу, чи просто при вираженні своїх думок – це дорівнює здібності бачити не один, а декілька (можливих) ходів у шаховій партії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоров А.В. Немецко-русские языковые параллели (в соавторстве с Н.Н.Кузнецовой, Е.Н.Морозовой, И.А.Цыгановой).-М.:Изд-во литературы на иностранных языках, 1961.
2. Актуальные проблемы теории художественного перевода: В 2-х т. – М., 1967.
3. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: «Высшая школа», 1968.
4. Амосова Н.Н. О диахроническом анализе фразеологических единиц // Исслед. по англ.филологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1969.
5. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М., 1970.
6. Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. – Минск, 1972.
7. Коптілов В.В. Стилізація в перекладі //Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. – К., 1972.
8. Їжакевич Г.П. Стилістика фразеологічних одиниць //Сучасна українська мова. Стилістика. – К., 1973.
9. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Межд. отношения, 1973.
10. Тетради переводчика. Под ред. Бархударова Л.С. – М., 1973.
11. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М., 1973.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974.
13. Дюришин Д. Перевод как форма межлитературных связей // В кн.: Сравнительное изучение литератур. – Л., 1976.
14. Тетради переводчика. Под ред. Бархударова Л.С. – М., 1976.
15. Кашкин И. Для читателя – современника. – М., 1977.
16. Тетради переводчика. Выпуск 15. под ред. Бархударова Л.С.– М., 1978.
17. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике // Сборник статей.- М.: Межд. отношения, 1978.
18. Зорівчак Р.П. До методики вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях //Нариси з контрастивної лінгвістики. – К., 1979.
19. Тетради переводчика. Выпуск 16. под ред. Бархударова Л.С. – М., 1979.
20. Гачечиладзе Г. Художественный перевод и литературные связи. 2-е изд.– М., 1980.
21. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М., 1980.
22. Попович А. Проблемы художественного перевода. – М., 1980.
23. Чередниченко А.И., Бех П.А. Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе. – К., 1980.
24. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – Київ, 1982.
25. Федоров А. Искусство перевода и жизнь литературы. – М.: Советский писатель, 1983.

26. Зимомря М.І. Основи теорії та практики перекладу. – Ужгород, 1985.
27. Копанев П.И., Беер Ф. Теория и практика письменного перевода. – Част.1. – Минск, 1986.
28. Корунець І.В. Теорія та практика перекладу. – К., 1986.
29. Кунин А.В. Курс фразеології сучасного англійського мови. – М., 1986.
30. Рыльский М. Искусство перевода. – М.: Советский писатель, 1986.
31. Кухаренко В.А. Практикум по интерпретации текста. – М., 1987.
32. Перевод – средство взаимного сближения народов: Худож. публицистика /Сост. А.А.Клышко; Предисл. С.К.Апта/. -М.: Прогресс,1987.
33. Білоус А.Н. Проблема семантичної еквівалентності мовних одиниць в оригіналі і перекладі художественного тексту (на матеріалі перекладів творів М.А.Шолохова на німецьку мову)// Автореф.дисс. ... канд. філол. наук. - Одеса,1988.
34. Чуковский К. Высокое искусство. – М.: Советский писатель, 1988.
35. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. – К., 1989.
36. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. На матеріалі англійських перекладів української прози. – Львів., 1989.
37. Семенец О.Е., Панасьев А.Н. История перевода. – К., 1991.
38. Манакин В.Н. Основы контрастной лексикологии: близкородственные и родственные языки.- Киев-Кировоград, 1994.
39. Зимомря М.І. Ясність слова та його переклад //Микола Зимомря. Джерела вічної краси. – Ужгород, 1996.
40. Білоус О.М. До деяких питань теорії художнього перекладу // Наукові записки. Серія: Проблеми філології і методики навчання іноземних мов.- Випуск 12.- Кіровоград,1997.
41. Баран Я.А., Зимомря М.І. Теоретичні основи фразеології. – Ужгород, 1999.
42. М.Зимомря /за редакцією/. Тотожність та партнерство: студії взаємин найближчих сусідів. – Кошалін-Кіровоград, 2000.
43. Білоус О.И. Особенности интерпретации диалектной лексики на язык цели. // В зб. Тотожність та партнерство: студії взаємин найближчих сусідів.- Кошалін-Кіровоград, 2000.
44. Білоус О.М. Художній переклад: шляхи аналізу// В зб. Мови, культури, переклад у контексті європейського співробітництва . – Київ, 2001.
45. Семенюк О.А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте.- Кировоград, 2001.
46. Зимомря М.І., Білоус О.М. Програми теоретичних курсів “Вступ до перекладознавства”; “Теорія та практика перекладу”. – Кіровоград, 2001.
47. Латышев Л.К. Технология перевода. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001.

48. Білоус О.М. Charakter der Äquivalenzbeziehungen in der Translation.// В зб. Вісник Сумського державного університету. Серія "Філологічні науки".- № 4 (37).- Суми, 2002
49. Максимов С.Є. Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови). – Київ, 2002.
50. E.Riesel. Stilistik der deutschen Sprache, 2.Auflage. – Moskau, 1963.
51. E.Riesel. Der Stil der deutschen Alltagsrede.– Moskau, 1964.
52. M.Arsenjewa, D.Zamtschuk, A.Zachanowitsch. Deutsche Synonyme.– Moskau, 1967.
53. E.Benesch. Zur Typologie der Stilgattungen der wissenschaftlichen Prosa. In: DaF, H.3, 1969..
54. G.Jäger. Zu Gegenstand und Zielen der übersetzungswissenschaftlichen Beiträge. Vermittelte Kommunikation. Sprachmittlung. Translation. Leipzig, 1977.
55. E.Brauch. Übersetzung, Paraphrase und Plagiat. Untersuchungen zum Schicksal englischer Charakter-Books in Frankreich im 17. Jahrhundert. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1978. .
56. H.G.Hönig, P.Kußmaul. Strategie der Übersetzung. Ein Lehr-und Arbeitsbuch. Gunter Narr Verlag Tübingen, 1982.
57. N.Bessmertnaja, G.Grudinina, L.Darowskaja. Übungsbuch zur linguostilistischen Textinterpretation, Kijew, 1983.
58. V.Netschajewa, H.Hipp. Übungsbuch zur Übersetzung Russisch-Deutsch, Moskau, 1985.
59. V.Kapp (Hrsg.). Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis. 3. Auflage. Francke Verlag Tübingen, 1991.
60. K.Reiß, H.J.Vermeer. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. 2.Auflage. Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1991.
61. H.Kittel (Hrsg.). Geschichte. System. Literarische Übersetzung. Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung. Band 5. Erich Schmidt Verlag. Berlin, 1992.
62. P.V.Zima. Komparatistik. Einführung in die vergleichende Literaturwissenschaft. Francke Verlag, Tübingen, 1992.
63. A.P.Frank, K.-J. Maaß, F.Paul, H.Turk (Hrsg.). Übersetzen, verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch. Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung. Band 8, Teil 1. Erich Schmidt Verlag. Berlin, 1993.
64. A.P.Frank, K.-J.Maaß, F.Paul, H.Turk (Hrsg.). Übersetzen, verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch. Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung. Band 8, Teil 2. Erich Schmidt Verlag. Berlin, 1993.
65. F.Heibert. Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung. Gunter Narr Verlag Tübingen, 1993.
66. Wills Barnstone. The Poetics of Translation. History, Theory, Practice. Yale University Press, New Haven and London, 1993.

67. C.Nord. Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften. Tübingen und Basel, 1993.
68. E.Berg, M.Fuchs (Hrsg.). Kultur, soziale Praxis, Text. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1993.
69. U.Eco. Einführung in die Semiotik. Wilhelm Fink Verlag München (8.Auflage. Autorisierte deutsche Ausgabe von Jürgen Trabant), 1994.
70. H.Gerzymisch-Arbogast. Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum. Tübingen und Basel, 1994.
71. F.Pöchhacker. Simultandolmetschen als komplexes Handeln. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1994.
72. M.Snell-Hornby (Hrsg.). Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. 2.Auflage. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 1994.
73. Ch.Hohenadl, R.Will. Into German. Ein systematisches Übersetzungstraining Englisch-Deutsch. Max Hueber Verlag.- Ismaning, 1994.
74. R.Warning. Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis. 4.Auflage. Wilhelm Fink Verlag München, 1994.
75. H.G.Hönig. Konstruktives Übersetzen. Stauffenburg Verlag Brigitte Narr, Tübingen, 1995.
76. C.Nord. Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 3. Auflage. Julius Groos Verlag Heidelberg, 1995.
77. K.Reiss. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Wiener Vorlesungen. Hrsg. Von Mary Snell-Hornby und Mira Kadric. WUV/Universitätsverlag, 1995.
78. Sandor Hervej, Ian Higgins, Michael Loughridge. Thinking German Translation. A Course in Translation Method: German to English. Routledge, London and New York, 1995.
79. Ch.Nord. Textanalyse und Übersetzen. 3.Auflage. Julius Gross Verlag Heidelberg, 1995.
80. J.Haynes. Style. Routledge London and New York, 1995.
81. W.Wilss. Übersetzungsunterricht. Eine Einführung. Gunter Narr Verlag Tübingen, 1996
82. B.Sun. Semantische Repräsentationen im Maschinellen Übersetzungssystem MILS. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften.- Frankfurt am Main, 1996.
83. R.Keller (Hrsg.). Linguistik und Literaturübersetzen. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1997.
84. A.Vielau. Methodik des kommunikativen Fremdsprachen-unterrichts. Ein lernerorientiertes Unterrichtskonzept (nicht nur) für die Erwachsenenbildung. Cornelsen Verlag, Berlin, 1997.
85. W.Börner/K.Vogel (Hrsg.). Kontrast und Äquivalenz. Beiträge zu Sprachvergleich und Übersetzung. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1998.

86. B.Hammerschmid und H.Krapoth (Hrsg.). Übersetzung als kultureller Prozeß. Rezeption, Projektion und Konstruktion des Fremden. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1998.
87. S.Tischler,R.Wodak,M.Meyer,E.Vetter. Methoden der Textanalyse. Leitfaden und Überblick. Westdeutscher Verlag Wiesbaden, 1998.
88. H.-R.Fluck. Fachsprachen und Fachkommunikation.Julius Gross Verlag Heidelberg,1998.
89. H.-J.Krumm (Hrsg.). Sprachen Brücken über Grenzen. Deutsch als Fremdsprache in Mittel- und Osteuropa.Wien, 1999.
90. E.Prunč. Semiotik. In: Handbuch Translation. Hrsg. von M.Snell-Hornby, H.G.Hönig, P.Kussmaul, P.A.Schmitt.Stauffenburg Verlag, Tübingen, 1999.
91. P.A.Schmitt. Translation und Technik. Stauffenburg Verlag, Tübingen (Studien zur Translation. Hrsg. von M.Snell-Hornby, Bd.6), 1999.
92. M.Snell-Hornby, H.G.Hönig/P.Kußmaul, P.A.Schmitt (Hrsg.). Handbuch Translation. Zweite, verbesserte Auflage.Stauffenburg Verlag Brigitte Narr, Tübingen, 1999.
93. M.Zymomrja. Übersetzungskritik und ihre Stellung im Rezeptionsprozeß. In: Mykola Zymomrja. Deutschland und Ukraine: Durch die Abrisse zur Wechselseitigkeit von Kulturen. Fürth, Flacius Verlag, 1999.
94. W.Edmondson, Juliane House. Einführung in die Sprachlehr-forschung. 2.Auflage. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 2000.
95. K.P.Hansen. Kultur und Kulturwissenschaft. 2.Auflage. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 2000.
96. U.Kautz. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. München, 2000.
97. Z.Konstantinovič. Grundlagentexte der vergleichenden Literaturwissenschaft aus drei Jahrzehnten. Band 1. Studien Verlag. Innsbruck-Wien-München, 2000.
98. K.Reiss. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.. Wiener Vorlesungen. Hrsg. von M.Snell-Hornby und M.Kadric. WUV-Universitätsverlag, 2000.
99. Meta Grosman, Mira Kadric, Irena Kovacic, Mary Snell-Hornby (eds.). Translation into Non-Mother Tongues. In Professional Practice and Training.Stauffenburg Verlag, Tübingen,2000.
100. Don Kiraly. A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice. St.Jerome Publishing.- Manchester, UK &Northampton MA, 2000.
101. W.Koller. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 6.Auflage. Quelle&Meyer Verlag, Wiebelsheim, 2001.
102. M.I.Zymomrja, O.M.Bilous. Translation: Theorie und Praxis. Kirowohrad, 2001.
103. Erich Prunč. Einführung in die Translationswissenschaft. Band 1. Orientierungsrahmen.Gray, 2002.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
<i>Лекція 1.</i> ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА	4
<i>Лекція 2.</i> ЗАГАЛЬНА ТА ЧАСТКОВА ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ	6
<i>Лекція 3.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОСТРАДЯНСЬКИМИ ВЧЕНИМИ	8
<i>Лекція 4.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЗАРУБІЖНИМИ ВЧЕНИМИ	13
<i>Лекція 5.</i> УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	25
<i>Лекція 6.</i> СУЧАСНА ШКОЛА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	76
<i>Лекція 7.</i> ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ	97
<i>Лекція 8.</i> СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ. СУТЬ ПЕРЕКЛАДУ	101
<i>Лекція 9.</i> ВИДИ ПЕРЕКЛАДУ	106
<i>Лекція 10.</i> ПЕРЕКЛАД НА РІЗНИХ РІВНЯХ МОВИ. ФОРМАЛЬНО ТОЧНИЙ, АДЕКВАТНИЙ, БУКВАЛЬНИЙ, ВІЛЬНИЙ ПЕРКЛАД	114
<i>Лекція 11.</i> ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ	125
<i>Лекція 12.</i> МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ (МОВНА НОРМА, УЗУС, СМІСЛОВА СТРУКТУРА ТЕКСТУ)	135
<i>Лекція 13.</i> ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ	143
<i>Лекція 14.</i> ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДАЧІ ЗМІСТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ	147
<i>Лекція 15.</i> ПЕРЕКЛАД ДЕНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ	154
<i>Лекція 16.</i> БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ	159
<i>Лекція 17.</i> ПРИРОДА ЛЕКСИЧНОЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ	164
<i>Лекція 18.</i> ЯК УНИКНУТИ ЛЕКСИЧНИХ “ПАСТОК”?	173
<i>Лекція 19.</i> ПОМИЛКИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕДАЧІ ЗМІСТУ ОРИГІНАЛУ	187
ЛІТЕРАТУРА	194

ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ БІЛОУС

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ

КУРС ЛЕКЦІЙ: ДООПРАЦЬОВАНИЙ ТА ДОПОВНЕНИЙ

для студентів перекладацьких відділень

***СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ДО
ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ, ВИГОТІВНИКІВ І
РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.***

Підп. до друку 31.09.2012 р. Формат 60×84¹/₁₆. Папір газет.
Друк різнограф. Ум. др. арк. 10. Тираж 100.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР
*Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 24–59–84.
Fax.: (0522) 24–85–44.
E-Mail: mails@kspu.kr.ua*